



Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

516

17

576
C17

B A T A V I A,

P R O F E S S O R

A A N G A A N D E D E

IN OOST- EN WEST-INDIEN.

Vertaald en opgehelderd door

Dienaar des H: Woords in 's GRAVENHAGE.



an M. prouin
M. prouin Crucis

1732.



U Y T G E G E V E N
N A
K E R K E N - O R D E R.



A A N D E N E D. H E E R E
D E H E E R E
WILLEM MAURITS CRUSE,

OU D-BALLIUW EN KERKMEESTER

MITSGADERS VROUWE

MARIA DORETHEA BRUYNINK,

MYN GE-EERDE OOM EN MOEYE,

O P B A T A V I A,

IN ERKENTENISSE VOOR ALLE GENOTENE WEL-
DADEN, WORD DESE MYNE AFSCHHEYDS-REDEN

EERBIEDIG OPGEDRAGEN
DOOR HUN ED: VERPLIGTEN
DIENAAR EN NEVE,
W. HOGERWAARD.

OP DE
AFSCHEIDS-REEDEN

Van den Eerwaarden Godzaligen Hoog-Geleerden

H E E R
WILHELMUS HOGERWAARD,

Heere van Waverveen, &c. &c. &c.

Gewezene, Oudste, Beminde en Yverig Leeraar in de
Groote Nederduydsche Gemeente Jesu Christi te

B A T A V I A.

Over Actor: Cap: 20. vs 25-27.

*Ende nu ziet, ik weet dat gy alle, daar ik doorgestaan ben Predikende
het Koningryke Gods, myn Aangezichte niet meer zien en zult.*

*Daarom betuyge ik U-Lieden op deezen buydigen dagh, dat ik rein ben van
het Bloed van (u) allen.*

*Want ik en hebben niet agter gehouden dat ik u niet en zoude Verkondigd
hebben alle den raad Gods.*



Odvrugte Zielen, die Verwonderd en Verslagen,
Met Tranen in het Oog; met Zugten in het Hart,
Het laaft Vaarwel hebt van uw Leeraar weg gedragen,
Toen gy hem missen moest tot uwer aller Smart,
Na dat hy Twaalef Jaar, met Heil'gen yver B'aakten,
Om U te Stigten door zyn Leven en zyn Leer,

En

En voor uw Eenwig Heil gelyk een Wagter waakten,
Op Sions Muuren, als getrouw zynde aan zyn' Heer.
Toen hy (niet zonder Leet en Droefheid) u verklaarden,
Dat gy zyn Aanzigt niet meer zien zoud na dien tyd,
En dat het Bloed van U zyn Ziele niet bezwaarden,
Wyl hy u naar Gods Raad Bestraft hadde en Verblyd,
Dat weet ge ô Zondaar hoe hy u op 't Scherpste Taften,
In 't Zondige Gemoed, en weér tot Godsdienst bragt,
Dat weet ge ô Christenen en God-Verloofde Gasten,
Die met hem op het Heil van uwen Heiland wagt.
Zyn Liefde tot u alle is nog in zyn' Gedagten,
Als of zyn Ziel nog vast aan zyn Gemeinte kleeft.
Wat grooter blyk en trouw kund ge ooit van hem verwagten,
Dan dat hy 't laast Vaarwel u te herkauwen geeft,
Zie hier zyn Wens aan u in zyn doorwrogte reeden,
Denk aan uw *Hoogerwaard*: Denk aan zyn Gulde Mond;
Zyn Welbespraakte Tong, Geleerde Schranderheden,
Zyn Godvrugt, in al 't geen' men ooit behaaglyk vond,
In 't dierbaar Kleinood van een' getrouwen Hoeder
Der Schaapen, die zyn' Zorg zoo duur bevolen staan,
Die by u was gelyk een Vader, Vrind, en Broeder,
Wiens Naam door Tyd, of Nyd, nooit Duister zal vergaan.

HERMANNUS MEYER.

Amsterdam den 10.
November 1735.

O N T L E D E N D E

T A F E L.

I. Inleyding van de Veranderlykheit van Alles.	pag: 1
Son Maan en Sterren.	2
Koningryken.	3
Menschen.	4
Leraars.	5
<i>Paulus</i> byzonder. In de Text.	6
II. t' Samenhang t' Leven van <i>Paulus</i> in een korte Schets.	7
Zyne <i>Drie</i> Doorlugtige Reys-Togten.	8.
Zeer onderscheydentlyk aangetoont.	9
III. Voorstel. Toepasselykheid van deze Text op My Zelfs.	10
IV. Verdeling. Drie Ledig.	11
V. Verhandeling der <i>Drie Deelen</i> afzonderlyk.	
Voor Af. <i>Paulus</i> in alle zyn Uytmuntenheden.	12. 13. 14. 15
<i>Ephefen</i> in Haar Gevaarlykheit.	16
Verklaringe zelf Vertoonende in <i>Paulus</i> een <i>Leeraar</i>	
I. Op zyn Vertrek voor Altoos.	17
Ende Nu Siet.	17
<i>Myn Aangesigte Zult gy niet meer zien.</i>	18
En wel Gy Alle, daar ik Doorgegaan ben.	18. 19
Het Koningryke Gods.	20. 21 22
Predikende. NB. De Nadruk van dit Woort, uit het Hebreeuwisch,	
Chaldeeuwisch, Grieksch.	23
Dit weet ik.	24
Waarom <i>Paulus</i> , aan Hun dit zoo onbewinpelt aanzegt.	26. 27
II. In zyn Vrymoedigheit en Gerustheit.	28
Daarom.	29. 30. 31
Betuyge ik, dat ik Reyn ben. NB. Drie malen deed dit <i>Paulus</i> .	32
Van het Bloed van U Allen.	33. 34 35
III. In zyn Getrouwheit.	35
Want ik en hebbe niet agter gehouden, dat ik	36
Alle den Raad Gods NB. De Nadruk van dit Woort, ook als	
een Naam van de Messias.	
U Niet zoude Verkondigt hebben.	36. 37. 38
	Kort

ONTLEDENDE TAFEL.

Kort Sammier van deze Taal van <i>Paulus</i> .	38.	39
Zyn Beweeglyk Affcheyd En 't Scheep gaan.		40
VI. Toepassing. Vertonende,		
1. Onder de groote <i>Ongelykheyt</i> Tusschen My en <i>Paulus</i> .		41
2. Evenwel nog Eenige Gelykheyt.		42
A. In 't Ampt van 't <i>Prediken</i> .		
B. In Myn Wonderlyke Bevordering Daar Toc.	43.	44
a. Op de Studien. NB. De Lof van den BRIEL.		44
En van de Heer van STARRENBURG.		45
b. In den Dienst na <i>Indiën</i> .		47
c. Tot de Beroeping op Batavia.		48
Een Sware Post voor een Jongeling van XXIII. Jaar.	48.	49
Aangemerkt de Voortreffelykheyt van 't Herders-Ampt.		49
'T Werk daar aan valt.		49
'T Gevaar daar mede Gepaart, indien een Harder niet is,		50
i. Getrouw in Dienst.		50
ii. Heylig in zyn Leven.		51
iii. Vrymoedig zonder Pluym-Strykery.		53
Waargenomen van My, zeer gebrekkelyk.		54
Onder veel Struykel-Blokken.		55
Nogtans niet zonder alle Trouw en Vrymoedigheyt.		56
C. In 't Affcheid-Nemen.		
Niet voor Myn Ge-eyndigge Verbintenisse, ja niet voor XII. Jaren.		
Egter nu niet onbillyk,		
1. Om Aangebooren Trek na 't Vaderland.		57
2. Om 't Verval der Kerk-Sake in <i>Indiën</i> .		
Waarom alle de Predikanten van daar zouden vertrekken, kon-		57
den zy maar.		
3. Om Kinder Opvoeding.		
4. Om in Vryheyt zonder Vleyery te kunnen Leven.		58
Hoewel met ontroering over de <i>Vroome</i> , edog al te weynig <i>Vroome</i> .		59
En onder Zegenwenschingen, En Betuygingen om de <i>Religie</i> te		
Handhaven Tot, en Aan		61
De OVERIGHEIT, als		62
De Heer GENERAAL <i>Durven</i> .		62
De Heer <i>Hasselaar</i>		64
De Heer <i>West-Palm</i> .		
Alle de Heeren <i>Raaden van Indiä</i> .	65.	67-70
De <i>Raden van Justitie</i> .		71-74
		Ook

ONTLEDENDE TAFEL.

Ook Tot en Aan Haar Edelhedens Gemalinnen.	74
Den KERKEN-RAAD,	
<i>Leraars en Ampt-Gewooten.</i>	75
Bedankt.	77
Vermaand tot Eendragt.	77
Gewaarschuwt, tegen 't <i>Gevaar</i> de Kerke in <i>Indiën</i> <i>Drukkende</i> en	
meer <i>Dreigende.</i>	79
Aangemoedigt tot H. Couragie.	80. 81
Opgewekt tot Ware Godvrugt.	82
In Leeven.	83. 84
In Leer.	85
<i>Leraars buyten</i> Vaste Dienst.	86
<i>Onderlingen.</i>	86
<i>Diaconen.</i>	88
De GEMEENTE.	89
Beuygt Hoe Trouw zy behandelt zyn in Onderwys en Waar-	
schouwingen.	92
Niet tegenstaande bekentenis van Gebrekkelykheyt.	92
Egter niet zonder onderscheyden Behandeling van	
Kwade verflaauwde.	92
Wrevelige.	92
Onvrugtbare.	94
Sorgelooze.	94
En Goede.	94. 95
Onderrigt aangaande het Vertrekken.	95. 96
Vertrooft over dit vertrek.	97
Geprezen, en wel met een byzondere Aanspraak tot de God-	
vrugtige <i>Vrouwen</i> van Batavia.	97
Vermaand tot aanhoudende <i>Gods-Dienstigheid.</i>	99. 100
Gezegend met Toewensching van 't Goede.	
Tydelyk.	101
Geestelyk.	102
Eeuwig.	103

OP DEN
WELEERWAARDEN GODZALIGEN HOOGGELEERDEN HEERE
DEN HEERE
WILHELMUS HOGERWAARD,

Heere van Waverveen &c. &c. op zyn
Wel-Ed: Affcheids Reden , gedaan
binnen Batavia.

Op den 9. September 1730.

De snel gevlerkte Faam, vliegt over Zee en stranden,
Dog houd de Heil-trompet kloekmoedig in haar handen,
En blaast op haar Bazuin de Waarheid die nooit zwigt,
Maar steeds gelyk een berg van Diamanten ligt,
En kroond het ryk verstand met meer dan zonnestralen,
Op dat Geregtigheid altoos mag zegenpralen.
De Wysheid werd met roem by Neêrlands Batavier
Ontfangen en gekroond met Palmen en Laurier,
Daar gy, ô HOGERWAARD, voor and're uitgekoren,
By d'Oosler Indiaan Gods heilig Woord deed hooren,
En hebt de Christ'nen op *Batavia* getoond,
Hoe Deugd en Wysheid in uw wakk're boezem woond,
En hoe gy met veel roem langs Mozes goude trappen,
In Arons Priesterdom den Preckstoel op mogt slappen,
En spreken uit dien mond die alles is vertrouwt
Gelyk een waardige en een Hemelse Herout:

A

Geen

Geen Indianen zyn in staat uw Affcheids Reden
 Met tong, penceel of pen, naar waarde te ontleeden ;
 Een Hemels klaroen vermeld met welk een vlyd
 Gy als een Boetgezant, uw groote dankbaarheid
 Vertoorde , aan al de geen die onder Christus wapen,
 Gerust en veilig op de zorg der wysheid slapen.
 Ik zeg nog eens , wie meld uw glorie waarde Man ,
 Die zelfs geen Phenix-Pen dees tyd beschryven kan ;
 Wie meld de aanspraak die vol Ambrozyne woorden,
 En Hemels Nectar uw gemeente zoo bekoorden ,
 Dat yder wenschte zulk een Leeraar in zyn * land
 Te houden? Ja gy werd beminde Boetgezand,
 In 't Asiaans gebied geroemt en hoog geprezen,
 De zuiv're vriendschap aan uw broederen bewezen,
 Heeft reeds uw gouden naam op duurzaam parkement
 Gedrukt , dus blyve uw lof de Na-Neef lang bekend ;
 Uw laatste † affcheid zal nog menig ziel bekooren,
 Daar gy als Paulus aan de Christenen deed hooren,
 Hoe gy uw Vrienden moest verlaten, en niet meer
 Kon blyven , om ten dienst van 's Hemels Opperheer,
 Aan hen het Godlyk Woord met heil weêr te verklaren ;
 Gy waar getroost om op de ongestuimde baaren
 Te swerven , daar den dood zyn moordbyl klaar vertoond ,
 En op de Oceaan nog groot nog klein verschoond.
 Gy schrikte niet eens voor de worstelende winden,
 Nog Zee-Orcaanen , die zoo menig Schip verslinden?
 O neen ! standvastigheid bestraalden uw gemoed!
 Dus werd meenig een , ja zelfs Jonas op de vloed
 Bewaart, door hem , wiens magt noit parsser van geweeten,
 By 't sterfelyk geslagt op aarden af kan meeten.
 Gy wenst den Indiaan vaar wel? ô ja ! gy treed
 Gelyk een Hemel-Tolk die noit zyn pligt vergeet,

Op

* 2 Jaren na den anderen was zyn E. voornemen te repatricere , dog men schreef die tyd dat men zulken Herder niet kon missen.

† De affcheids Predicatie uit Hand. XX: 25, 26, 27.

Op 't Zee-Kasteel en tragt naar Gysbregts heerlykheeden,
 Daar deugd en wysheid, door Regtveerdigheid en Vreedens
 Steeds werd ontfangen, ja daar Amstels Burgery,
 En trouwe Wachters, in dien Koopstad aan het Y,
 Hun Medebroeders en getrouwe Ledemaaten
 Omhelzen met veel vreugd, en nooit verleegen laten.
 Gy hebt, geleerde Heer, wiens roem ik in myn Digt
 Niet kan vermelden door een Christelyke pligt:
 Reeds binnen Amsteldam † uw gaaven laten blyken,
 Gelyk een Man die van de Waarheid nooit zult wyken,
 Maar toonen dat gy als een trouwe Harder waakt,
 En vol van Hemels vuur in Godes liefde blaakt.
 'Zwyg dan, ô maag're Nyd! en ziet 's Mans lof vermeeren,
 En by den Batavier met glori triompheeren;
 Dog welk een mensch leeft op het woelend aardfche rond,
 Die in zyn lente jeugt of gryzen avondfchond,
 Niet werd benyd, al waar hy zelfs van God gezonden,
 Gelyk een Engel om de Waarheid te verkonden.
 Geeft dan, ô Vorst! wiens hand de Hemel-Scepter zwaaid,
 En zonder welkers magt men nimmer vrugten maaid;
 Dat dees roemwaarde Heer bestraalt met wysheid ftraalen,
 Te *Waverveen* met heil en lof mag zegenpraalen.
 Noit lastertong beschimpt zyn Goddelyke vlyd,
 Op dat hy altoos voor zyn Opper-Majestyd
 Mag ftryden, om met roem zyn waarde 's levens dagen,
 Aan hem die 't al regeert kloekmoedig op te dragen,
 En zien nog verder hoe zyn wysheid werd bemind;
 Het is een zeegen daar men trouwe Herders vind.
 Vaar wel dan wakker Heer zoo lang uw 't lieve leven,
 Van God uw Schepper hier op aarde werd gegeven,
 Ja blink in eer en deugd en loffelyk verftand,
 En na het fterfot in het eeuwig Vaderland.

† Op verzoek van voorname en goede vrienden, gepredikt tot Amsterdam in de Nieuwe Kerk. Jclaiā VI: 1, 2, 3.

AMICUS AMICO.

K L A G T E

Van de Gemeente op Batavia over de Affcheids-Rede van
haaren oudste Leeraar, den Eerwaardigen, Hoog-
geleerden, Godtsaligen Heer,

D E N H E E R E

WILHELMUS HOGERWAARD,

Over zyn Vertrek na het Vaderland, gepredikt uit
Hand. 20: 25, 26, 27.

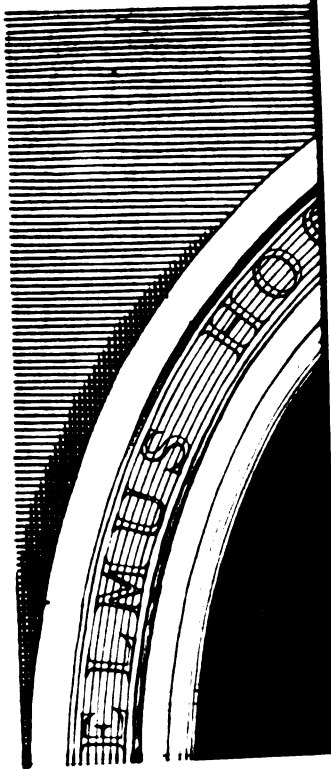
Op den 9. September, 1730.

Gaat gy dan, waarde Heer, en moedige Herout;
Die 't Bybel-kabinet zoo loflyk werd vertrouwt,
Om aan t'toone hoe de Christenen moete leeven,
Ons dus verlaten, mag *Batavia* niet meer
De vrugte plukken van uw onbevleete Leer,
ô Neen! wy zien gy tragt over zee te streeven.

Hoe vinden wy weer zulk een Harder in ons Lant,
Die voor de waarheid als een Berg van Diamant,
Ons overlommerd met vel heerelyke stralen,
De Mirre en Wierook vloed uit uw begaafde mond,
Gy schenkt een Balzem voor de ziel, hoe swaar gewond,
Ach Leeraar! wie zal ons dit groot verlies betaalen.

Nog eens, gy gaat, o ja wy troosten ons dit lodt,
En wenschen zigtende Heer HOGERWAARD, dat Godt
U op den Oceaen gelukkig wil geleiden,
Noit treffen u swaare storm op den verbolgen vloed,
Gy weet, hoe Noach in de Arke wierd behoed,
Dus Hemel-Tolk voor 't laast, terwyl wy moeten scheiden.

Zoo wenschen wy, vaar wel, vaar eeuwig wel, op dat
Wy den ander eens zien in Zions Vreede-Stadt.



W: H O G E R W A A R T S
A F S C H E I D S - R E D E N
T O T D E
G E M E I N T E
O P
B A T A V I A.

T E X T.

Actor. XX. vers 25, 26, 27.

*Ende nu ziet, ik weet dat gy alle, daer ik door-
gegaan ben Predikende het Koninkryke Gods,
myn aengezigt niet meer zien en zult.*

*Daerom betuyge ik U-lieden op desen buydigen
dagh, dat ik reyn ben van 't bloet van (u) allen.
Want ik en hebbe niet achter gehouden dat ik u
niet en zoude verkondigt hebben alle den ract
Godts.*

A

WAT

Inley-
ding.

AT het Schouwburgh des Werelds, Hoe veranderlyk de Vertooning van Al het Geschapene is, Sulks Leeraaren ons d'Eeuwen, Dit doen d'achter-een rollende Tyden en Stonden elk by ondervinding kennen. Blyten God den HEERE, den Bron-Ader van alles, is het immers anders niet, dan een Schakel van loutere *Wissel-Valligheeden Altyd en Over-Al.*

Ecclef:
1: 5-6.

A. Beschouw maar eens de *Zon*, uyt dun Vluchtig Vuur bestaande, van *Soroaster* en de *Persiaansche Magi* een *Godbeyd* genoemd, den Vader van den dag, die ronde Vuurige Kloot, als een Monarch de Opperste Regering aan het Firmament van den Hemel voerende; het Oogh des Weerelds; Immers die selve *Sonne* ryft op, ende gaat onder, ende sy bygt na *Haare plaats* daar sy oprees. Sy gaat na het *Zuyden*, ende *Zy* gaat omme na het *Noorden*.

Job
xxxi: 26.

B. Beschouw de *Maan*, soo heerlyk voortgaande, die heuglyke blakende Naght-toorts, die den Nagt in een kleyne Dag herfschept, Die *Eb* en *Vloet* veroorzaakt, of immers bestiert, in de vergaderinge der groote Wateren, Die volgens de Aan-merkinge der *Natuur-Wysen* soo veel deel heeft in de veranderingen van *Lugt*, en *Aarde*; Die ook op der *Menschen* Lighamen in verscheyde gevallen eenen Magtigen Invloed maakt; Wat Veranderingen is dat *Lighaam* selve niet al onderworpen?

Even

Even hierom ten Sinnebeelde van de wankelbare Wissel
valligheid aller Ondermaansche dingen, door de *Oude*
(indien ook nietdoor de *Goddelyke*) Wysheyt toegewyd.

C. Beschouw met *opheffing der oogen na omhoog*, *Jes. xl:*
dat talryke Hemels-Heyr, de *Flickerende tintelende*
Sterren, als Diamanten met Schitter-stralen aan de
Nagt-Gordyne des Hemels pronkende; Die Kaarfen
in den Tempel der Nature; Wonderbare Konit-Juwee-
len, Geweven door het Voet-Tapyt van den Alder-
hoogsten God; Hier *Verschiet'er Een*, of Verdwynt
uyt ons Gesigt; Daar *Verschynt Een Andere*, en Ver-
toont sig, die wy voorheenen niet Ver-naamen: Gints
komt door d'Aangeblasene Stoffen, in de Lucht, of
eenige nog wonderlyker Natuer-verborgentheyt, Eene
Vuurige *Staart-Sterre* opschieten, Die aal-oude schrik
van het Vreesachtigh-Bygeloovig Volk; En na een
poos sig tot ontsetting van de Inwoonderen der Aarde
te hebben laten beschouwen, verdwynt die wederom
Ylinks, en sinkt weg uyt Ons gesigt.

D. En wat is dog de *Weereld*, het geheel gewoel
van al het Aardse, en Ondermaandse der Menschen
Kinderen, in 't Gemeen? *Immers*, singt den MAN NA
GODS HARTE, *zyn de gemeyne Lied en ydelheyt; de groote*
Lieden zyn Leugen; in de Weegschale opgewoogen sou-
den zy t'samen ligter zyn dan d'ydelheit. En synen
aller-wyssen Soone Predikt dit Hem Na. *Tdelheit der*
Tdelheden, seyt de Prediker, *ydelheyt der ydelheden, het*
is alles ydelheyt. Wat heeft men thans van de *Vier so*
vermaarde Monarchien. Wat is'er van de *Assyriers en*

4 W. HOGERWAARTS *Affheids-*
Babyloniers, Persen en Meden, Grieken, en Romey-
nen, als dat zy'er *Geweest zyn*; En niet anders van sig
 hebben agter gelaten, dan een flauwe gedagtenisse in
d'Historien, en *Eenige Papiere Gedenk-stukken*. En
 wie sal sonder ontsetting nagaan het getal van *Staa-*
ten en Steden, van *Republyken en Regeringen*, van
Geslagten en Huysen, Eertyds soo trots en pralende,
 die reeds voor veele Eeuwen, onder de Puyn-Hoopen
 van Hare Eygene Verwoestingen, soo diep begraven
 syn geworden, dat van de Meeste *Niet met Al*, en,
 vande Gelukkigste onder die, *Nauwlyks iets meer*, dan
 ellendige Brocken, en Armelyke stukken overig syn.

E. Edog, waar is dese droevige Vertooning duydely-
 ker te sien, als in de *Kleyne Wereld*, dat Konstig
 Horologie, dat wonderbaare *Borduursel* van de Han-
 den van den Almagtigen. Met meer nadruk, dan den
 Pf. 139: *Behemoth in't Boek van Job*, te noemen, *Een Hooftstuk*,
 14-15: *der wegen Gods, die Hem gemaakt heeft; Geleerder dan*
 Job xl: *de Beesten der Aarde*, en *Wyser, dan het Gevogelte*
 14: *des Hemels*; het Middelpund, daar al het geschapene
 Job. sig om drayt, den *verstandigen Beschouwer van Gods*
 xxxv: 11. *Eeuwige Kragt, en Goddelykheyd, uyt alle de Overige*
 Rom: 1: *Schepselen*. Deeze is 't, die op het Tooneel der Aarde
 20. d'alderveranderlykfte Rol speeld; Dese, heeft het groot-
 ste deel in de wankelbare onsekerheeden. Hy die een
 Jacob *Schaduw, Rook, en Damp* is, Hy welkers *Leven met*
 IV: 14. *Jacht-Scheepen*, * hem al slapende brengende, daar Hy
 wee-

* אִנּוּת אִנּוּת, *Jacht-Scheepen* eygentlyk *Scheepen der begeerte*, dat is, na som-
 mige Geleerden met kostelykheeden beladen, die geen lange reysen dulde, uyt
 vrees van 't verderf hunner Ladingen, als by voorbeeld, gewassen en Vruchten,
 gelyk Hieronymus met Aben-Ezza dit opvat.

5

Reden tot de Gemeinte op Batavia.

weezen moet, voorbyvaart, gelyk een Arent na het Aes
toevliegt, tot dat Hy de tol aan de Natuur, die hem
een ingangh ter Wereld verschafte, door de doodelyke
ontbinding van Ziels, en Lighaams, Wonderknoop, vol-
doet; Raakt eens alle Cieraad op eenmaal kwyt, de
Rykdommen verstroyen, de Wysheyd wort van de
Altaar afgerukt, de geleertheyd in 't Graft gesonken,
en de aller-welsprekenste tonge tot een Eeuwige stil-
swygentheydt, soo veel dit leven aangaan mag, gedoemt.

Maar eer nog dit gebeurt, moet Hy als een Reyfiger,
een Gast, een Vreemdeling, een Bywoonder, in dit tra-
nendal omfwerpen, buyten het Vaderlant den Hemel,
ende midden in gestadige veranderlykheden van syn Le-
vens-loop op Aardbodem; Alleen dan gelukkig, wanneer
Hy gaade slaande de Woorden des Apostels, dewyl alle
deze dingen alzoo vergaan, hoedanig behoorde gy te
syn, in eenen heyligen wandel en Godsaligheyd, syne
Siele tot de Salige onsterfelykheyd bereydt, en sig vaar-
dig houdt om te verhuysen uyt het Quynent Gasthuys
dezes elendigen Levens.

Dit is 't lot der Stervelingen; Dit het deel van alle
Adams-Kinderen. Geene Mannen Gods, Geene Patriar-
chen, Geene Propheeten, Geene Dienst-Knechten van
Jesus, van de grootste der Apostelen af tot de minste der
Herders toe, in dese Woelingen geheel Tol-vry. De Kerk-
Moeder selve, bekleed met de Son, geschoeyt met de
Mane, gekroont met de Sterren, word ons in de Open-
baringe van Johannes, als vlugtende door Woestynen
vertoont. En hoe souden dan de Sterren, die Jesus om
de selve te plaatsen na syn behagen, in syne magtige
Regterhand houd; geen stants-verwisseling onderworpen
syn,

6 W. HÖGERWAARTS *Afscheids-*

syn, voor dat sy in den hoogsten Hemel overgebracht, *blinken sullen als den glants des uytspansels, Eeuwiglyk, ende altoos!*

Daniel
xii: 3.

Beslydt.

Ad:
XXII:
21.

2 Cor.
XI. 26.

27.
Rom:
XV. 19.

Astor:
XIX: 21.

Rom:
XV: 24.
25.

Is iemand van dit Algemeene swervens lot rykelyk bedeeft geweest, 'T is die groote *Paulus*, die van *Jesus* geroepen, om *verre weg tot de Heydenen* te worden *afgesonden*, in syn gedurig *Reysen* door allerley *perykelen* over *Rivieren*, in *Steden*, in *Woestynen*, op de *Zeeën*, in *Arbeyd* en *Moeyte*, in *Waken* en *Vasten*, in *Honger* en *Dorste*, in *Koude* ende *Naakttheid*, 't *Euan-gelium* nu reeds *vervult had van Jerusaleem af, en ont-somme tot Illyricum toe!* (Hoe grooten Aard-ryks deel!) Wanneer *Hy* (en 't was nog maar ontrent *Twintig Jaaren* na syne eerste aanstelling tot het Apostelschap*) *geen plaats*, of *Christus* was 'er *al genoemd*, meer heb-bende, in die *Gewesten*: Ende nog eens voor 't leste door *Macedonien* en *Achajen* na *Jerusaleem* trekken willende, om (gelyk uyt den Brief aan den Romeynen, ontrent dese *selve tyd* geschreven, ook blykt) dan voorts van *daar* over *Roomen* na 't vergelegene *Spanjen* te reysen; Van de Eene Gemeinte Voor, van de Andere Na, en onder Die ook, van de *Ephesische Kerken-opzienders*, soo Een zielroerend afscheyd nam, gelyk onse *Text* vermeld, sonder door geheele *Rivieren* van *Tranen* der Gelovige of haar aller-tederste smekingen, ofte aller aanklevenste omheltingen, sig te laten bewegen, om langer als syn bestek medebragt op een plaats te verblyven, ofte sig te laten ophouden.

Wy

* Dese aanstelling viel voor in de voortyd van 't Jaer Christi XXXIV. En 't Schryven des Briefs aan den Romeinen word gebragt tot 't Jaer Christi LIV. of LV. sie de Groote Professboeten van den Honaert en van Alphen by desen in de Voorbereids. over 2 Cor. p. 11. §. 22. en p. 20. §. 32, 33.

Wy ontmoeten dan hier den wonderbaaren PAULUS, ^{Samenhangh.} (en 't lust ons dit allerdoorlugtigste Voorbeeld aller A-
beyders in Landen hunner Vremdelingschappen onder
't Heydendom wat ruymmer hier te schetzen) wy vinden
hier de groote Man, Te vooren met een vollen Ren, in
den weg der Godloosheyd, en des Verderfs, terwyle
Hy den Heere Jesus selfs In syne Gelovigen vervolgt, ^{Aetor: IX. 5.}
onbesonnen voorthollende; Naderhand, al een roof door
den Saligmaker van voor d'Helle heen gehaalt. Ende,
even gelyk de Blixem, op een Slangh vallende, die
niet doodt, Maar alleen het vergift ontnemt, door een
Hem snellyk omschynend Hemel-licht, op den weg na ^{Aet: IX: 3.}
Damascus, van een Leeuw in een Lam, van eene Ver-
woester des Geloofs in eene Verkondiger, van eene dwa- ^{Galat. I. 23.}
lende Sterre, den welken de donkerheyd der Duysternisse ^{Juda vers 13.}
in der Eeuwigheyt bewaart was, in Een Licht der Hey-
denen verandert, Engestelt, op dat Hy soude syn tot Sa- ^{Aet: XIII: 47.}
ligheyt tot aan het uysterste der Aarden, met der Heyde-
nen Oogen te openen, en haar te bekeeren van de Duy- ^{Aet: XXVI: 18.}
sternisse tot het Licht, en van de Magt des Satans
tot God, Gelyk Hy dan ook dit Hemelsche Gesigte niet ^{Aet: XXVI: 18.}
ongehoorsaam synde, Eerst wel den geenen die te Damas-
cus waren, ende te Jerusalem, ende in 't Land van
Judeä; Maar naderhand den Heydenen ook verkondigt
had dat sy haar souden beteren ende tot God bekeeren,
Met dit groote oogmerk was Hy, op versoek van Bar-
nabas, eerst uyt syn Vader-stad Tarsen, na 't Heyden-
sche, dog toen al eenigfins door Anderen verligte, en
tot de Moeder-stad van 't Christendom onder de Hey-
denen gemaakte, Antiochien, gereysd: Naderhand op ^{Aet: XI: 20. 25.}
bevel des H. Geest, van Daar op syn EERSTE Zee-en-
Landt. ^{Aet: XIII: 4.}

8 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

Landt-Togt, onder 't nog volkomen donkere Heyden-
dom, afgescheept na 't Eyland Cyprus; Van hier over-
gevaren in Pamphylien, en over Pisidien en Lycaonien,

Act: en het omleggende *Lant*, wedergekeert na *Antiochien*,
XIII: 13. met volkomen vergenoeging over dese goede beginle-

Act: len van groote dingen, die God met haar op die *Togt* ge-
XIII: 14. daan hadde, de *Deuren des Geloofs* den Heydenen ge-

Act: opend hebbende. Met dat selve oogmerk had Hy na tusschen
XIV: 6. loop van eenigen tyd, syn *TWEEDE Landt en-Zee-Togt*

Act: ondernomen, en was uyt bovengemelde *Antiochien*, door
XIV: 26. 27.

Act: reysende *Syrien*, *Cilicien*, *Lycaonien*, en andere op de
XV: 36. *EERSTE Togt* reeds besogte Landen, doorgedrongen

door 't *Lant van Phrygien en Galatien*, voor by *Mysien* en

Xct: *Bithynien*, tot aan *Troas* op den Oever van de *Zee*, die
AV: 41. *Asien* van *Europascheyd*, En op 't gekerm van den *Ma-*

Act: *cedonischen Man*, in *Europa* overstekende, was Hy al
XVI: 6. 7, 8, 12.

Act: Predikende door *Philippi*, *Amphipolis*, *Apollonia*,
XVII: 1. *Thessalonica*, *Bereen*, en *Atheenen* afgefakt, na *Corin-*

Act: *then*; Voorts van hier varende na *Syrien*, om weder eens
XVIII: 1. te *Antiochien* te komen, en onderweegs aan den Oever

18. van *Kleyn Asien* ter loops aanleggende, Had Hy op die

Act: selve *TWEEDE Togt* de *Eerste Voet* in ons *Ephesen* ge-
XVIII: 21. set; Dog alleen om lig aldaar den weg te banen tot een

Act: langduriger besoek op syn aanstaande *DERDE Togt*.
XVIII: 23.

Deese *DERDE Togt* dan, uyt dat selve *Antiochien*

wederom ondernemende, reysd Hy te Lande door *Gala-*

tien, en *Phrygien*, welke Landenschappen op de *Tweede*

Togt ook door hem reeds waren aangedaan, mitsgaders

door de andere *bovenste*, of Noordelyke deelen van *Kleyn*

Asien, en dus na de Oever der *Zee* aflakkende, komt

hy ten *Tweden malen* binnen ons *Ephesen*.

Hier

Reden tot de Gemeinte op Batavia.

9

Hier was ondertuffchen door *Apollos* reeds wel eenige aanvank gemaakt. Hier vond *Paulus* ook wel eenige weynige, dog feer gebrekkelyk onderwezene Discipelen. Maar 't groote werk was voor *Paulus* bepaart. Die dan ook in dit ons *Ephesen*, eerst drie maanden in de *Joodsche Synagoge* aldaar, en naderhand nog twee Jaaren in een afgefonderde Vergaderplaats soo Predikt, dat alle die in *Asien* woonden het Woord des Heeren *Jesu* hoorden, beyde *Joden* en *Grieken*, dat het Woord des Heeren, tegen alle Duyvelskonften aan, met magt wies, en de overhand nam, Endat een groot deel Volks niet alleen van *Ephesen*, maar ook by na van geheel *Asien* overredet wierd, en van de *Afgodery* afgekeert, sonder dat eenen gemaakten oploop van *Demetrius* dien gelukkigen Kerk-bouw te *Ephesen* kan flooren, of *Paulus* beletten te denken, om van daar eene te rugge reys na *Europa* te ondernemen; ten eynde om de Gemeyntens in *Macedonien* en *Achajen*, op de TWEEDE Tocht gestigt, doorgedaan hebbende, nogmaals na *Jerusalem* te reysen, en dan de Wereld-Stad *Roomen* selfs ook eens te gaan besien.

Met dit voorneemen dan gaat wel *Paulus* in dit ons Text Kapittel, over de Zee na *Macedonien*, en van daar te Land na *Griekenland*, meynende na drie maanden van hier, gelyk hy in syn TWEEDE Tocht ook gedaan had, na *Syrien* te varen, om, soo alstoen na *Antiochien*, nu na *Jerusalem* te gaan. Maar word door de lagen der *Joden* gedwongen te rugge na *Macedonien* te keeren, om syne Scheeps-Reys na *Syrien* uyt *Philippi* te ondernemen. Hier gaat Hy te Scheep na *Paschen*, en sig spoedende, soo 't mogelyk ware op den Pinxter-dag te

B

Jeru-

Aa:
XIX: 1:
Aa:
XVIII:
24:
Aa:
XIX: 1-7:
Aa:
XIX:
10-20.
Aa:
XIX: 26.
Aa:
XIX: 27:
Aa:
XIX: 28:
Aa:
XX: 1, 3.
Aa:
XVIII:
18.
Aa:
XX: 6.
Aa:
XX: 16:

Aet. *Jerusalem te syn*, blyft maar *seven dagen tot Troas*, en
XX:6,15. vordert zyn Vaart in 't kort tot aan *Mileten*. En even
Aet. hier was 't, dat Hy *voorgenoomen hebbende Ephesen*
XX:18. *voor by te varen, om syn (korte) tyd niet in Aſien te*
verſlyten, en evenwel ſyn teder geliefde *Ephesiſche*
Gemeeynte ook ſoo niet uyt 't harte konnende ſetten,
 het middel gebruykt van de *Ouderlingen van Ephesen*
 na *Mileten* te ontbieden, om Hier aan Hun, en door
 Hun, aan hunne Gemeeynte, onder eene tederſte af-
 ſcheyds-neming, en hartelykſte Zegeningen, deſe ſyne
 laaſte betuyging op de Conſcientie te leggen, welke Ik,
 hoewel anders geensints met eenen *Paulus* te vergely-
 ken, thans in eene niet geheel ongelyke omſtandigheyt
 my bevindende, ook nu UL. hebbe voorgeleſen.

Voorſtel. Hier ſtaa ik dog ook in een vreemd Land, voor
 eene *Bataviſche*, dat is, voor eene midden in het Hey-
 dendom geſtigte, En, veel hondert mylen wegs over
 Zee van myn Vaderland aſtandige, Gemeeynte; Ik
 ſtaa hier nog als Leeraar op deeze Leerſtoel, my als
 een *Heylig Landt*, en een verheven *Tabor*. Van Hier
 ſprak ik deſe *XII. Jaren lang* menigmalen tot UL: de
 Woorden Gods. Van Hier heb ik menigvuldige Gebeden
 tot God in den Hemel, als een Gerſtelyken Wierook
 trachten op te ſenden, ten *lieflyken reuke voor Jehovahs*
Pf.
CXLI:2. *aangeſigte*. Van hier gaf ik UL. menigmalen mynen
 hartelyken Zegen. En Ik ſta hier nog met het ſelfde Hart,
 en tot het ſelve oogmerk. Maar ik ſtaa hier ook voor
 de laaſte reyſe. Ik weet, en God die Harte en Nieren
 kend, weet het, met wat ontroerden ingewand, en bevende
 knien, ik deeſe Predik-Stoel als nu beklommen hebbe.
 Dog beſt houde ik my, en UL. ſoo veel mogelyk,
 buy-

buyten dese tedere overleggingen, om deeze onze laatste woorden, die Wy wenschen dat *als Prickelen en Nagelen* diep mogen werden ingeslagen, dat sy met een *Diamandt in de Tafelen uwer Harten* mogen gegraveert syn, is het niet sonder alle wederzyds Ontsteltenis en beweging, immers egter ook tot onderling voordeel en Zielsprofyt, als *Onse Vyterste wil aan UL:*, als *UL:* laatste verwagtinge van Ons, en als een wederzyds *Vaarwel voor Altoos*, met noodige bedaartheit te mogen afhandelen. Terwyl wy *Onse FORMEERDER* bidden, dat *Hy myne Lippen wille openen, en My van onder syn tot Eeuwige Armen.*

Ecclef.
xii. 14.
Jerem:
xviii. 1.

Deut:
xxxiii.
21.

In dese hoope gaa ik aan 't Werk, en stelle *UL:* uyt dese Taal van *Paulus* ter nader beschouwing voor

I. Eene aller-droevigste Voorseggingh van een trouw Leeraar aan een lief-hebbende Gemeente.

Verdoelingh.

Ende nu siet, segt Hy, 'k weet dat gy alle, daar ik doorgegaan ben Predikende het Koninkryke Gods, myn aangezichte niet meer zien en zult. vers 25.

II. Een allervrymoedigste betuyging, Aan, en Over, Alle van syne volkomen onschuld aan hunne Verdoemenis, ingevalle van hunne toekomende agteloosheit en verval. *Daarom, doet Hy 'er by, betuige ik U-Lieden op desen huidigen dag, dat ik rein ben van 't bloed van (u) allen. vers 26.*

III. Een allersekerste grond-slag van een soo verre gaande gerustheyt Eenes Zielen-bewakers, die vast Rekenenschap geven moer. *Want, segt Hy, ik en hebben niet achter gehouden, dat ik u niet en zoude verkondigt hebben alle den raet Gods. vers 27.*

Dog dat Ik voor af nog Eerst iets segge, soo van de

B 2

groot-

Verhandeling
Voor af
aangaan-
de den
H: Spre-
ker en de
Stadt
Ephesus.

grootheyt des Mans, *Die dese* hooge Tale voerd, als van de gevaarlykheyt van de Woonplaats der geene, *Die de Selve* moeten hooren, sal, en de noodzakelykheyt, en het gewigte van desen Apostolischen handel te meer doen uytkomen. De Spreeker is hier *Paulus*, Agtbaar door Geboorte, Prys-weerdig door syne Opvoeding en gedrag in syne Jeugt, Groot eertyds in syn *Iver* voor *Moses* onder de *Joden*, veel Grooter nog in syn *Arbeyd* voor *Jesus* onder de *Heydenen*. Een *Jodisch Man* was *Hy*, besneden ten agsten dage, uyt 't Geslagte *Israëls*, van de Stamme *Benjamins*, een *Hebreer* uyt de *Hebreen*, maar geboren te *Tharsen* en dus, Een *Burger* van dese geen onvermaarde Stad in *Cilicien*. Een *Burger* boven dien van *Roomen*, en wel Niet om gelt gemaakt, schoon ook in dat geval hier magt van Rykdom, en groote sommen, toe ver-eycht wierden, Maar self Gebooren; waar schynlykt, door enig voorregt van de *Romeinen* aan iemand syner Voor-ouderen verleent, *

Phil. III. 5.

Aët: XXI. 39. XXII. 3.

Aët: XXII. 28.

Aët: XXII. 3.

Aët: XXVI. 4. 5.

Phil: III. 6.

Gal: I. 13-14.

Aët: XXII. 4.

Opgevoed Eerst te *Tharsen*, op de *Thans* daar seer vermaarde *Academie* †, in de *Grieksche Wetenschappen*, van welke soo veel voedstappen in syne *Brieven* en *Redenvoeringen* door *Geleerde Mannen* ontdekt syn, Daar na te *Jerusalem* aan de voeten van *Gamaliel*, onderwesen na de bescheydenste *Sette* der *Vaderlyke Wet*, In syn *Leven* van de *Jonkheyt* af onder syn *Volk* te *Jerusalem* aan alle *Joden* bekend, als een *Phariseer*, na de regt-veerdigheit, die uyt de *Wet* is, synde onberispelyk, toenemende in het *Jodendom* boven veele van syn *Onderdom* in syn geslagte, overvloedelyk yverig voor syne *Vaderlyke insettingen*. En uyt dien hoofde uitnemende seer, en tot der dood toe

* Sie hier van de geleerde Mannen aangehaalt in *Professor van Alphens Voorbereyding* voor 2 *Corinth*: p. 4. §. 7.

† Sie in de selve *Voorbereyding* § 6.

de Gemeinte Gods vervolgende. Eerst te Jerusaleem, Act: VIII. 3.
 hebbende veele van de Heyligen so wel Vrouwen, als Man- Act: XXII. 4.
 nen, uit hare Huysen getrokken, en in de Gevankenis ge- Act: XXVI. 13.
 shoten, de magt van de Overpriesters ontfangen hebbende; Act: XXII. 19.
 Ende als sy omgebragt wierden, dit hebbende toegestemt, Act: XXII. 19.
 soo als Hy, doe het Bloed Stephani Jesu getrouwe getuyge
 vergoten werd, een mede welbehagen hadde in syn
 dood, ja de Kleederen bewaarde der geener, die Hem
 dooden, Vervolgens door alle de Synagogen haar dikmaals
 hebbende gestraft met geesselen, Gedwongen te lasteren;
 En naderhand, boven maten tegen haar Gewoont, met
 haar te vervolgen tot in de Buyten-landsche Steden toe.
 Reyfende daar over selfs na Damascus met magt en last Act: XXII. 5.
 van de Overpriesters, Ja den Hogen-Priester, en ge-
 heelen Raad der Ouderlingen, met Brieven, om ook de
 geenen die te Damascus waren, gebonden te brengen na
 Jerusaleem, op dat zy gestraft zouden werden. Edog na
 dat 't Gode bebaagt had, zynen Soone in hem te Openba- Gal: I. 16.
 ren, bekend geworden, voor eenen Oppersten Voorstander Act: XXIV. 5.
 van de saak der Christenen, hebbende overvloediger ge-
 arbeit dan alle de andere Apostelen, en synde, gelyk 1 Cor. XV. 19.
 altyd, soo ook nu op dit selve pas, bereid, niet alleen
 Gebonden te werden, maar ook te Sterven voor den Na- Act: XXI. 13.
 me Jesu te Jerusaleem, mag Hy maar zynen loop met
 blydschap volbrengen, ende den dienst welke Hy van
 den Heere Jesus ontfangen hadde, om te betuygen het
 Euangelium der genade Gods. Gelyk Hy met dese
 selve woorden, even voor onse Text-woorden, zig hadde Act: XX. 24.
 geuyttet.

Dese groote Kerk-Trompet dan, dese Prins der Kruys-
 Gefanten, door syn Fenix-Schacht in 't schryven onder

14 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

de Apostelen soo hoogvliegende, als onder de Propheten *Esaia*; Die 't Sap der Genade door Zyne verheven Geest, En kennisse uyt de Bron-welle van Jesu volheyt geputt, aan anderen door Zyne *Tonge der Geleerden*, druppende van *Honing-seem*, als een Geestelyke *Xenophon*, met woorden der *Wysen*, en redenen lieflyk als *Honingraten* wiist mede te delen in alle wysheit en geestelyk verstand; Die aan alle Menschen de *Wysheid Gods* bestaande in *verborgentheid* reeds hadde Gepredikt, of nog gereed was te Prediken, soo Nieuw-gierige *Atheners*, Wel-lustige *Corinthers*, Tover-sieke *Ephesiërs*, als Staat-kundige *Romeynen*, beide *Grieken en Barbaren*, beide *Wysen en Onwysen*, in desen, een volveerdig Schuldenaar, bereyd, Om selfs voor *Koningen*, als *Agrippa*, en *Berenice*, Om ook voor *Sergius*, *Gallio*, *Felix*, en *Festus*, Stadhouders en Landvoogden van *Cyprus*, *Achaje* en *Judea*, van Gods getuygenisse te spreken sonder sig te schamen. Dus, na zyn Eygen Geestelyke Geboorte, weder Kindertelende en arbeydende om te *Baren*, door het *Levend Eeuwig durend Woord* van *Jesús* als een onvergankelyk Saad der *Wedergeboorte*, hadde Hy soo veele Kerken als soo veele *Soonen en Dogteren* voor het *Eensaam Sion* alomme *Gegenereerd* in *Arabie*, *Judaea*, *Syrie*, *Cilicie*, *Klein Asia*, en *Eylanden der Middellandsche en Egeïsche Zee*; In *Macedonien*, en *Epirus*, In *Griekenland*, en *Peloponnesus*, met een woord als boven gesegt van *Jerusalem tot Illyricum toe*. En dit alles in soo korte Jaren tyds ('t waren'er nauwlyks *Twintig* van Zyne bekering af tot dit Voorval toe, gelyk bevorens reeds is aangemerkt,) dat men, merkende op den aart van 't *Euangelisch Akkerwerk*, 't geen zyn tyd tot *Sayen en Planten*, besproeyen en *Natmaken*, *Wassen* en *Groeyen*, *Ryp* worden, en wit tot

Jef. I. 4
Cant
IV. II.
Ecclesi.
XII. II.
Prov.
XVI. 24.
Coloff.
I. 9-28.
Rom.
I. 14.

Pf. cxix.
46.
I Cor.
IV. 15.
I Petr.
I. 23
Jef. xlix.
21-22.

I Cor.
III. 6.9.
Matth.
XIII. 30.

tot den Oogst, mede van doen heeft, van Paulus in desen opsigte mag seggen, als van *Nebucadnesars*, *Cyrussen*, *Alexanders* of *Julius Cæsars* ten aansien hunner Overwinningen is gesegt, dat Dese opkwamen en snel vloogen als een Arent, d'Ander, als een Geytenbok den gantschen Aard-bodem afliep sonder met Voeten d'Aarde te raken; En dat de Laatste, KWAM, SAG, en OVERWON. Trouwens God selfs, of zynen Groote Soon, stelt mogelijk desen selve *Evangelij-loop* van Paulus uit Judea westwaarts af, als een wonderwerk voor, onder gelyke spreekwysen, in dese Taal by *Jesaja*: *Wie heeft van den opgangh dien regtveerdigen verwekt? heeft hem geroepen op zynen voet, de Heidenen voor zyn aangesichte gegeven, ende gemaakt dat hy (over) Koningen heerschte? heeftse sijnen zweerde gegeven als stof, sijnen boge als eenen voortgedrevenen stoppel? Dat hyse najaegde, (ende) trock door met vrede, door een padt, het welke hy met sijnne voeten niet gegaen en hadde? Wie heeft dit gewrocht ende gedaan, roepende de geslachte van den beginne? Ik de HEERE, die de Eerste ben, ende Met de laeste, ben ik deselve.* Dit wonder had seker dese Gemeinte van *Ephesus* benevens, en boven andere, ondervonden door eene bysondere *bedeeling* van de *Genade Gods* aan de selve door Paulus gedaan; Dese selve Groote en Onvergelykelyke Apostel was het, Die hier d'Ouderlingen van dat *Ephesus* soo hartelyk aansprak.

Maar wat was dit *Ephesus* dog? In dese Onse dagen is het maar een Vleck, dog eertyds, en nog ten tyde van Paulus, Een heerlyke, schoone en tresselyke Plaatje, een Stad in *Jonie*, na het getuygenis van *Eusebius*, ten tyde van den Konink David Gebouwt, gelegen tusschen twee Stroomen, den

Joh 1v.
35.
Deut:
xxviii.
40.
Jer:
xliix: 22:
Daniel
viii: 5.
Sueton:
Jul. Cæs.
Cap:
xxviii.
Jes: xli.
2, 3, 4.

Ephet:
iii: 2.

den *Meander*, en *Kaijster*, aan den Oever van de *Aegeïsche Zee*, die men thans de *Archipel* of de *Levant* noemt, en door dese wel-geleghentheyt de Grootste Koopstad toen van gansch *Asia*. Beroemt daer en boven, om haar onwaardeerlyk Heyligdom, zynde, na Heydensche meining, de *Kerk-*

Act: *Bewaarster van die Grootte Godin Diana*, (de Lieve
xix. 35. *Vrouwe van de Heydenen*), en *van het Beeld dat uit*

Act: *den Hemel gevallen was*; Eene Godin aan welke gantſch
xix. 27. *Asien*, en de geheele *Wereld* Gods-dienst kwam bewyſen.

Een Stad dan van Weelde, Rykdom, Welluſt en Vermaak, vol Afgodery en Duyvels-dienst, daar dan ook de *Throon des Satans*, by uytſtek, geplaatſt was, ſoo verre dat ſelfs veele Sig en Anderen met 't plegen

Act: *van Ydele* (Duyvels-Konſten) aldaar ophielden. Daar
xix. 19. dan ook voor de Gemeente een ſware Stryd op handen was, door ſware *Wolven*, die tot hun ſouden komen en de *Kudde niet ſparen*: Ja door *Mannen* die uit haar ſelfs

zouden opſtaan, ſprekende verkeerde dingen, om de
Act: *Discipelen af te trekken agter haar*. De rede, dat on-
xx. 29. ſen Dapperen Voorganger hun naderhand nog aanschryft

30 in den Brief: *Voorders, mijne Broeders, wordet krach-*

Ephes: *tigh in den Heere, ende in de ſterkte ſijner macht. Doet*
vi: 13. *aan de geheele Wapenruſtinge Gods, op dat gy konnet*

ſtaen tegen de liſtige omleidingen des Duyvels. Want wy en hebben den ſtreit niet tegen Vleefch ende Bloedt,

maar tegen de Overheden, tegen de Machten, tegen de Gewelthebbers der Werelt, der Duïſterniſſe deſer Eeuw,

tegen de Geefstelyke Boosheden in de lucht. Gelyk hy der ſelver Opſienders hier reeds by mondelinge aankondiging tot nauwer toefigt aanprikkelde met deeze Taal,

Ende nu ziet, ik weet dat gy alle, daer ik doorgegaan
ben

ben Predikende het Koninkryke Gods, mijn aangezigt niet meer zien en zult. Al het welke wy nu soo veel te beknopter zullen zoeken te openen, als wy ons in 't Beschouwen van den Alleraenmerkens-weerdigsten Spreker zelve onbekrompener hebben uytgelaten.

Het EERSTE DEEL dan behelsende, *Eene allerdroevigste voorspelling van een trouw Zielen Harder aan een eene Liefhebbende Gemeente, Hest op met een: Ende nu Ziet;* Eerste Deel.

Eene uytdrukking nog eens even te voeren in de Voorsegging van deese Gevaarlyke Reys na Jerusaleem gebruykt vers 22, *Ende nu Ziet, ik gebonden zynde door den Geest reyzende na Jeruzalem.* Ende eyschende overal daer de zelve word gebruykt, van de Toehoorders, of Leefers, eene bysondere Opmerking en Aandagt in zaeken van hun allergrootste belang, gelyk het zelfs te meermaelen in diervoegen word gebruykt by Voorseggingen, raakende de komste van de Saligheid der Joden, bereyt ook voor 't aangezichte Aller Volken, En, de Heerlykheit van Israël, dat is, de Messias, als by Esaia, *Ziet een Maagt sal Swanger werden*, en by Zacharias, *want Ziet aangaande den Steen enz.* En elders, Hier was Nu een schreumelyk Vertrek aanstaande, soo niet van die Messias selfs uyt 't midden der Ephesiërs; Immers van zyn Trouwen Dienst-Knecht, dat Ligt der Heidenen, van Jesus gestelt, om tot Zaligheid te zyn tot aan 't einde der aarde. hoedanig Hy den Ephesiëren tot nog toe bescheenen had. En Dit soo Seker, dat Hy selfe segt, Niet, *Ik vrees*, *Ik dugte*, Maar, *Ik weet 't*;

C

En

En ik weet 'er by, dat Gy alle daar ik door gegaan-ben Predikende het Koninkryke Gods, Na dit vertrek, myn aangesigte niet meer zien zult. Sie daar alle hoope van wederkomst T'eenemaal afgeleeden voor Altoos.

Het Aangesigte dog is het voorste, eerste en voor-naamste deel van s' Menschen Hooft, gelyk Dit van 't geheele Lighaam, wel, gelyk ook de *Spraak*, dat beyde een wonder in de Natuer is, in alle Menschen verschillende, hier in egter over-eenkomende by Allen, dat sig in dit deel vertoont de geheele Gestalte van het Gemoed, en dus, De voor ons, 't zy heuchelyke, 't zy gedugte Tegenwoordigheyt vanden Persoon selfs. Gelyk soo van God selvs staat, *Myn Aangesigte aanschouwt de Oprekten*, En, *het Aangesigte des Heeren is tegen die geene die quaad doen*. En, *Jacob noemde die 'Plaatse PNUEL om dat hy God van Aangesigte tot Aangesigte gesien hadde*, En, *God sprak met Moses van Aangesigte tot Aangesigte als een Man met zynen Vriend*.

Soo is dan klaar, wat nare Tyding door dese Spreekwyze, Gy sult myn Aangesigte niet meer sien; aan dese *Ephesiers* in de ooren klinkt. Ende dit sonder uytsondering van ymandt, het Zy van dese *Ephesische* Ouderlingen, welke Hy te *Mileten* by sig ontboden hadde, 't Zy van die van *Mileten*, welke mogelyk hier tegenwoordig waren, 't Zy ook andere daarom heen leggende Gemeentens, na dat Men dese spreekwys enger of ruymmer opvat; Het is Een en Selve Donderslag in de Ooren van Hun Allen:

Gy sult myn Aangesigte Nooit meer sien.

Want of schoon de Een of Ander, die uyt die gelligte Gemeentens met Paulus mede op reys ging,

Pf.
XI: 7
1 Petr.
III: 12.
Genef.
xxxii:
30.
Exod:
xxxiii:
11.

ging, als by voorbeeld, uyt *Derben*, *Timotheus*, ^{Act. XVI: 1.}
Enook Gajus; *Van Bereen*, *Sopater*; *Van Theffalonica* ^{Act. XX: 4.}
Aristarchus, en *Secundus*; En van *Afsien*, daar *Ephes*
sen in lag, als hier in dit Kapittel vs. 16. te sien is,
Tychicus, en *Trophimus*; Ofte, ook schoon wel naderhand
enige Broeders uyt die selve Gemeentens na Hem mog-
ten toekomen, gelyk by voorbeeld die *van Chloës*
Huysgefin uit *Corinthen*, Dese Alle fouden egter soo ^{1. Cor. I: 11.}
weynig in getale syn, dat Hy, die on-gerekend, vol-
mondig mogte seggen. Gy ALLE sult myn *Aangesigt*
niet meer sien, een woord, om 't welke sy straks hier
na v. 37. onder hun groot geweën, en onder 't om den
Hals vallen, en *Vaar wel kussen aan Paulus*, het aller-
meest bedroeft waren. En geen wonder; Na dat fy
de dierbaarheid van dat vriendelyk *Aangesigte* soo lange
hadden mogen kennen, en genieten als Paulus door haar
was doorgegaan al *Predikende*, En wel, *het Koningryke Gods*.

Dit *Prediken* dog van *het Koningryke Gods*,
was te *Ephesen self*, behalven op de andere bevorens
vermelde Plaatsen, al een ruyme tyd van meer dan ^{Act. XIX: 10.}
twee Jaren, ja van drie Jaren lang, door Paulus *Nagt*
en Dag, sonder ophouden, aan een iegelyk, ook met *Tra*
nen, behertigt. Want immers Het te voren vermelde ^{Act. XIX: 8.}
vrymoedelyk spreken en handelen, en *aanraden van de*
saken van 't Koninryke Gods, *Het woord des Heeren* ^{vs. 10.}
Jesu te doen hooren, *Jesum te Prediken*, *den Naam*
des Heeren (Jesu) te doen groot maken, En dit hier nu ^{vs. 17.}
vermelde *Prediken van 't Koningryke Gods*, is al een
en selve saak. Want dat dog dien opper Hemel-Vorst,
wiens Name is *Koning der Koningen*, En *Heer der Heeren*,
Sulkeene Regerings Vorm heeft, wie kan dat wraaken?

20 W. HOGERWAARTS *Affcheids-*

1 Tim: En dat soo wel *onze Heere Jesus*, als *God Zyne*, en *Onse*
I: 17. 6: *Vader*: dese even genoemde Eer-Namen draagt, is
15: uyt de H. bladeren kenbaar. Maar men moet onderscheid maken tusschen een *Algemeen Koningryk van Godts Magt*, ende het *Bysondere van zyne Genade*.

(A) *God aan alle Schepselen, syne Onderdanen, na zyn Willekeur, Wetten voorschryvende, en sig op de wenk Zynen Godlyke Oogen doende gehoorfaamen, voerd dus Boven alle Heerschers den Schepter; Een Groot-Koning boven alle Goden, die zyn Throon heeft gevestigd in de Hemelen, wiens Koningryk heerscht over Alles. Voor wien, Bekleed met Majesteit en Heerlykheyt, de trotsste en moedigste der Tyrannen hunne hoogmoed laten sinken, en Hunnen Trots gebreydelt sien, En die steeds de krakende Donderen van syn mogendheyt ter verbreyfelingh der Rampzalige Godloosen, En Helwigten, om-voerende, magt genoeg heeft, om ten boesem van Eene vermete Babels Vorst, die wel had dorven zeggen; Ende wie is de God, die u lieden uyt myne hant verlossen soude, een schult-bekentenisse soo ootmoedig als dese is, uit te persen. Om dat zyne Heerschappye is een Eeuwige Heerschappye, ende zyn Koningryke is van Geslagte tot Geslagte. Ende alle de Inwoonders der Aarde zyn als niet geacht, ende hy doet na zyne wille met 't Heyr des Hemels ende de Inwoonders der Aarde, ende daar en is niemant die zyne hant afslaan, of tot hem seggen kan, Wat doet gy? Sie daar het Koningryk van Gods Magt.*

Maer (B) het Ryke der Genade, Lynregt tegens het Ryke der Helle en Duysternisse, in Christus het ware
Vrouw.

Vrouw Saad, volgens luyd der Moeder belofte, van den Gen. 3.
 Beginne oppregt, is eygentlyk dat hier vermelde *Koning-* 15.
ryke Gods, of, gelyk dese benamingen worden verwisselt,
't Koningryke der Hemelen, dog bepaaldelyk aangemerkt
 in desselfs Bysonder-Hemelsche Regerings- wyse door Vorst
 Messias, onder het Nieuwe Testament, En onderscheyden
 van de vorige maniere van Regering onder het Oude Testa-
 ment. Daar had de Heere zyn Kerke Dienstbaar ge-
 maakt onder d'eerste beginselen der Wereld, dat is onder Gal. IV:
 al die Vleeslyke geboden, en onder derselver Handha- 2-3.
 vers, die Voogden en Versorgers, of eigentlyk, Huys-
 besorgers van den Erfgenaam, dat is, Al die ontsaggelyke
 Wetgevers, Priesters, Overheden, Mayten, en, op Gen:
 Moiss Stoel sittende Phariseen en Schriftgeleerden; die XLIX:
 lasten bonden zwaar en kwalik om te dragen, die leg- 10.
 gende op de Schouders van het Vrees-achtig Israël, Al Mal: II:
 het welke met den anderen gevoegt, uytmaakte, dat on- 7.
 draaglyk jok, dat jok der Slaverny op den hals der Vade- Coloss.
 ren, en hunne Kinderen, daar Petrus by monde soo II: 15.
 tegen streed, en Paulus met de Pen in al zyn Brieven Matth:
 zoo tegen uytvoer, en 't welke waarlyk alleen tot den XXIII: 2.
 tyt der verbetering was opgelegd, als wanneer Vorst Hebr:
 Messias, over den Bergh van Gods Heyligheit gesalvt II: 15.
 synde; En na syn Vloek-staat, syns Vaders Troon-En Aet:
 Stoel-genoodt geworden, alleen het Schepter-gefway XV: 10.
 voor sig soude behouden, de Heerschappy op eygen Gal: V: 1.
 schouder nemen. *Jes. IX: 4.* het soo veel beter Verbond Pf: II: 6.
 oprigten, de Wet der Vryheit afkondigen, De disselboo- Hebr:
 men hares joks breken, haar rukken uyt de handen der VII: 21.
 geener, die sig van haar deden dienen, Syn sagte jok, en ligte VIII: 8.
 last invoeren, al die Heerschappye-Voerders met hunne Ezech:
XXXIV.
 stren- 27.

22 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

Ezech: *strengigheit en hardigheit uyt schudden, Die drie Harde-*
 xxxiv: 4 *ren Israëls, (dat is) dien die waakt, (of Overheden En*
 Coloff: *Ouderlingen des Volks,) en dien die antwoord, (Of*
 II: 15. *Schriftgeleerden,) en die den Heere der Heerschaaren Spys-*
 Mall: *offer brengt. (Of Priesteren) Eertyds van Hem aange-*
 II: 12. *steld, dog Nu verandert in Dieven en Moordenaars, gelyk*
 Joh: x: 8. *Jesus hun noemde met de taal by Jeremias lang te voren*
 Jerem: *al gebruykt, En over wien daarom syne Siele was ver-*
 xxiii: 1. *drietig geworden, gelyk hare Siele ook een walge van Hem*
 Zachar. *hadde, affnyden; Haar van het weyden der Schapen doen*
 XI: 8. *ophouden, om selfs die te gaan weyden, als de Jehovah,*
hare Koning, Rigter, en Wetgever, die haar soude Niet
 Joh: I: *verderven, als die Oude, maar behouden of Salig maken,*
 17. *terwyl Hy door syn Woord en Geest haar sou leyden, en*
de Genade en Waerheyt, in dit syn Ryke sigtbaar ma-
ken.

Ephes: Dit was 't *Koningryk Gods*, en dit was met een 't *Ko-*
 V: 5 *ningryk van den Soone van Gods Liefde*, daarom by on-
 Coloff: *sen Paulus in samenvoeging genoemd 't Koningryke*
 I: 12. *Christi en Gods. Over 't welke Hy de Colossensen soo*
 Ezech: *dankbaar wilde hebben, en om 't welke te Prediken Hy*
 XXXIV: *van synen Heere Jesus was uytgesonden. En dit had-*
 10. *de Hy dan ook onder anderen te Ephesen Gepredikt,*
 Jerem: *(Dat is,) na de kragt van 't Grieks*, alseen Vorstelyke*
 XXIII: *'Uytroeper of Heraut, had Hy syne stemme verheven als*
 3. *een Basuyn, om, soo alseertyds Nebucadnesars Heraut ook*
 XXXIII: *deed, te roepen met kragt †: Men segt u aangy Volkeren, gy*
 22. *Na.*

* *Kingdom* In 't Hebreuws קרא *Kara* in 't Chaldeesch כרן *Cars*.

† By de LXX. Oversetters staat Dan: III: 4. *Kat i Kragt i lita in 190* In plaats van 't Chaldeesch קרא וכרווא En 't geene Genes. XLI: 43. van Jolephs
 ver-

Natien, ende Tongen, valt neder en aanbid, Niet, een Gouden Beelt dat de Koning Nebucadnesar heeft opgericht, gelyk het te Babel klonk, Maar aanbid den Eerstgeboornen welken God in de Werelt heeft ingebracht, en Na syne Vernedering uyttermaten seer Verhoogt, ende heeft hem eenen Naem gegeven, welke boven alle Naem is: Op dat in den Name Jesu sig soude buigen: alle knien der gene die in den Hemel, ende die op de Aarde, ende die onder de Aarde zyn. Ende alle tonge soude belyden dat Jesus Christus de Heere zy, tot Heerlykheit Gods des Vaders. Over Dit Hemelsch Herautschap beroemde Hy sig Hier-Na voor Koning Agrippa, als Hy de last van Jesus aan Hem gegeven opgehaalt hebbende, daarby voegde: Daarom, O Koning Agrippa, en ben ik dat Hemelsche gesichte niet ongehoorsaam geweest: Maer hebbe eerst den genen die te Damascus waren, ende Jerusalem, ende in't gebeeke Lant van Judea, ende de Heydenen verkondigt dat sy haer sonden beteren, ende tot Godt bekeeren, werken doende der bekeeringe weerdig. Dit Heerlyk Ampt bediende Hy Alomme, en By Allen met de mond, gelyk Hy met syne Penne tot de Corinthiers Schreef: Soo dan indien iemand in Christo is, die is een nieuw Schepzel: het oude is voorby gegacen, siet, het is al nieuw geworden. Ende alle deze dingen zyn uit Gode, die ons met hem zelven verzocht heeft door Jesum Christum, ende ons de bedieninge der Versoeninge gegeven heeft. Want Godt was in Christo de Werelt met hem zelven versoc-

Est:
LVIII:
1.
Dan:
III. 4. 5.
Hebr:
I. 6.
Phil: II
9, 10.

Act:
XXVI:
19, 20.

2 Cor: V:
17-21.

verheffing staat. Sy riepen voor syn Aangefigte. Hebreuws *וַיִּקְרָא* is by de LXX. *καὶ ἐπεὶ οὕτως ἐλάλησεν αὐτῷ κλέων*. Desgelyks van Haman voor Mordachai. Esther VI: 11. Hy riep voor Hem, Hebr: *וַיִּקְרָא* by de LXX. *καὶ ἐπεὶ οὕτως ἐλάλησεν*. Uit allen welken de grootte nadruk van de woorden *Prediken*, *Prediking*, en *Prediker* blykbaar is.

24 W. HOGERWAARTS *Affcheids-*

nende: hare sonden haer niet toerekenende, ende heeft het Woort der Verzoeninge in ons gelegd. Soo zyn wy dan Gezanten van Christi wege, als of Godt door ons bade, wy bidden van Christi wege, laet u met Godt verzoenen. Want dien die geen Zonde gekent en heeft, heeft hy zonde voor ons gemaakt, op dat wy zonden worden. *Rechtveerdigheit Godts in hem.* Dus Predikte Hy ^{1 Cor: I: 23.} *Jesus, dit was 't getuygenisse, waer toe Hy was gestelt, 1 Timot. II: 5.* *Prediker, Apostel, en Leraer der Heydenen, En sulks had Hy ook te Ephesen getrouwelyk gedaen, Niets achterhoudende, dat Hy haer niet en zoude verkondigt hebben alle den raet Godts. Gelyk Hy even hier vooren betuygt. Maar Hy soude dat Nu Na Dejen nooyt meer doen, en dit wiste Hy, Ik weet het segt Hy, even als ook hier na vers 29. Want dit weet ik, dat na myn vertrek zware Wolven tot U zullen inkomen. Als of Hy seyde; 'Tis geen ydele vreesse van my, 'Tis geen kleyn hartigheyt, die altoos 't ergste dugt, 'Tis geen vermoeden uyt waarschynelykheden gebooren; Maar 'Tis Volzekere Wetenschap.*

Maar wat reden dog van die WETENSCHAP? Den Apostel segt dit hier niet, maar wel even te vooren in 't geval van syn aanstaande banden en verdrukkingen, vers 23. om dat namentlyk de Heylige Geest van Stad tot Stad Hem dat BETUYGDE. De Heylige Geest, een van de ^{1 Joh: V: 7.} *drie GETUIGEN in den Hemel, de Geest der Waerheit, 1 Joh: XVI: 13.* *die altoos in alle. waerheid leit. Die Geest der Wys- Rom: VIII: 16, 17.* *heyt ende der Openbaringe in de kennisse Jesu, GETUYGT met den Geest der Gelovizen, dat zy Kinderen Gods zyn, met de Salige gevolgen van dien. Ja dit is, die Salvinge van den Heyligen, waer door zy WETEN alle din-*

dingen. En waar door onsen *Paulus* elders van grooten saken soo verzekert sprekende, seyde, Dan eens: *Wy hebben ontfangen den Geest die uyt God is, op dat wy souden WETEN de dingen die ons van God geschon-* 1 Cor. II: 12.
ken zyn. Dan eens: wy WETEN dat soo het Aardsche Huys deses Tabernakels gebroken word, wy een gebouw hebben by God. Nu wederom: Ik WEET wien ik geloofd hebbe, en dat Hy magtig is myn Pant by hem weggelegd te bewaren tot dien dag. Edog, door dese openbaring des Heyligen Geest, of Salvinge van den Heyligen, wist daarom Paulus dit bysonder toekomend Geval nog niet. 't Is wat anders door den H. Geest de Eeuwige, ook in Gods woord geopenbaarde, Algemeene Waarheden te 1 Joh. I: 27.
Leeren, om die op eene levendige klare wyse te verstaan, ook zyn zeker aandeel aan de zelve Geloofs-waarheden op goede gronden te leeren opmaken. Het is geheel wat anders door den Geest toekomende bysondere Gebeurtenissen te voorweten.

Het Eerste is een gave aan alle Gelovigen, elk in zyn mate gemeen, al waarom *Paulus* aan alle de *Ephesiërs* toewenscht een geest der wysheyt en openbaring in Gods kennis, op dat zy weten mogten welke zy de hoope van zyne roeping, ende welke de rykdom zy der Heerlykheit van zyne Erffnisse in de Heilige: Ende welke de uitnemende grootheit zyner kracht zy, aan ons die Geloven. Het Laaste is een bysondere gave der Prophetie. Door dese sprak hier na *Agabus* van *Paulus* toekomende saken, als Hy te *Cesareen* Hem seyde: Dit segt de Heylige Geest, Den man wiens dese gordel is, sullen de Joden alsoo te *Jerusalem* binden, ende overleveren in de handen der Heidenen. Een stuk dat *Paulus*

D

hier

26 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

hier nog niet *wist*, gelyk Hy rond uyt bekend, vs. 22. *Niet te weten, wat Hem te Jerusaleem ontmoeten zal, Ja 't geen ook de Heilige Geest, schoon van Stad tot Stad betuygende, Dog alleen in 't gemeen betuygende, dat Hem Banden en Verdrukkingen aanstaende waren,* tot nog toe hem niet in die bysonderheden had geopenbaart. Wel waar van daan dan dese sekere *wetenschap*, van dat zy zyn *Aangesigt niet meer souden sien?* Uyt deselve Fonteyn, Geliefde, als waar uit Hy *Wist*, in zyn *Eerste* Gevangenis te Roomen, dat Hy nog in den *Vleesche soude blyven*. En in syne *Tweede*, dat de tyt *syner Ontbindinge nu aenstaende was*. En dat was die selve, Daar *Petrus* in gelyk geval van seyde, *Ik Weet dat d'afleggingemynes Tabernakels haest zynzal, gelykerwys onsen Heere Jesus Christus my beeft geopenbaart.*

Phil: I:
25.

2 Tim.
IV: 6.

Act:
XXIII:
21.

Maar dog waerom soo een harde Taal gevoerd, waerom niet gesegt tot dese Lieve *Ephesiërs*, gelyk als te vooren, wanneer Hy nog eens van haar na *Jerusaleem* ging: *Dog ik zal tot U wederkeeren, zoo God wil?*

'T was tot waarschouwing, en kragtige opweckings dezer Opfinders, En dezer Gemeinte, om op hun hoede te syn; Immers Hy dus lang haar Vader, Opfinders, en Noodhelper geweest synde, hebbende syn Liefde, zyn Bekommernis, zyn Trouw aan haar te koste gelegd, nam Nu afscheid van Haar, en van dit zyn Werk ontrent Haar, en liet Haar voortaan op eygen Beenen staan, en op eygen Vlerken dryven. Met 't selve oogmerk riep *Josua*, Nu ont en welbadaagt geworden zynde, gants *Israël met Hare Outste, en Hare Hoofden, en Hare Rigters, en Hare Amptlieden* eens tot sig, *Ende hy zeyde tot haer, Ik ben ont geworden,*
ende

Jos
III:
1-2

ende welbedaegt, Ende gy lieden hebt gesien alles wat de HEERE uwe Godt gedaen heeft allen desen Volkeren voor u Aangesichts: want de HEERE uwe God selve is het die voor u gestreden heeft, Siet ik hebbe u dese overige Volkeren door het Lot doen toevallen, ten erfdeele uwen Stammen van de Jordane af, met alle de Volken die ik uytgeroeit hebbe, ende tot de groote Zee tegen den ondergang der Sonne, Ende de HEERE uwe God zelve zalse uytstooten voor U lieder Aangesichte, ende hy zalse van voor U-lieder Aangesichte verdryven; ende gy zult haer Lant erflik besitten, gelyk als de HEERE uwe God tot u gesproken heeft, Soo weest zeer sterk om te bewaren ende om te doen alles dat geschreven is in het Wet-boek Mose, op dat gy daer niet van afwykt ter rechter noch ter sincker hant, Dat gy niet en gaet tot dese Volkeren, dese die overgebleven zyn by U-lieden: gedenkt ook niet aan de Name harer Goden, nog en doet er niet by zweeren, noch en dientse niet, noch en buygt u voor die niet, Maer den HEERE uwen Godt zult gy aenhangen: gelyk als gy tot op desen dag gedaen hebt. Soo sprak doe Josua met opsigt tot zyn Trouwe Dienst in 't grondvelten van Israëls Gemeene-Best, en, om Israël het soo wel begonnen werk niet te laten verwaarloosen. En Moses, die Knecht Gods in zyn geheel Huis ^{Hebr.} getrouw, was Hem daer in voorgedaen, met byvoeging ^{III:} van de wigtige redenen van dese soo ernstige waarschouwingen. Vergadert tot my, segt Hy, alle de ^{Deut:} Oudsten * uwer Stammen, ende uwe Amptlieden: dat ^{xxxii:} ik voor haar ooren dese woorden spreke, ende tegens hen ^{28, 29.} den Hemel ende de Aarde tot getuyge neme. Want ik

D 1

ween,

* By de LXX staat hier in 't Grieks, Τὸν ἡγεμόνα σου, 't welk 't selve Woord is, dat hier Act: XX: 17. Onderlingen vertaald word.

weet, dat gy het na myn Doot sekerlyk zult verdervens. Ende afwyken van den weg, dien ik u geboden hebbe, dan sal u dit quaet in 't laatste der dagen ontmoeten, wanneer gy sult gedaen hebben, dat quaet is in de oogen des HEEREN: om hem door 't Werk uwer handen tot Toorn te verwecken. Met geen minder yver en sekerheit, spreekt hier Paulus in dese Vergadering der Outste van de Gemeente van Ephesus in oplicht tot zyne trouwe Arbeid in 't grondvesten van haar Keiken-staat, en tot afwendig van het nakende gevaar. Ik weete, segt Hy ook, vers 29. *Dat na myn vertrek sware wolven tot u sullen inkoomen. Soo hebt dan agt op u selven, en op de Kudde.* vers 28, En Daarom waakt vers 31. Te meer, om dat Hy 'er by wiste, dat zy met het missen van 't Gesigt zynes Vaderlyken Aangesichts, ook voor altoos van syne kragtige hulp, en raad souden versteken syn. En daarom dryft Hy dese laatste woorden t'hunner Harten in met die Zielroerende betuyging, *Daarom betuyge ik U-lieden op desen huydigen dagh, dat ik reyn ben van 't bloet van (u) allen.*

Dit TWEDE DEEL van onse Text., vervattende een alleruymedigste betuyging van zyn volkomen onschult aan hunne verdoemenis in gevalle van hunne toekomende agteloosheyt en verval, begint met een, *Daarom*, 't welk ons voorspelt, dat 'er nog iets sal volgen, bekwaemelyk geschikt en in-gerigt, om dese Ouderlingen, in het aanstaande missen van 't aangesigte van desen trouwen Hoeder, des te waaksamer te doen blijven; En dat dit nodig Berigt nu aanstonds zal volgen, eer dat het den Apostel door zyn vertrek en afwesentheyt onmogelyk

lyk word. Gelyk dan ook dadelyk hier op volgt dit Hart- en Ziel-doorgrievend woord: *Ik betuyge UL. op desen dag, dat ik reyn ben van het bloed van u allen.* Het is een bekend, al vry Oud en Algemeen, gebruyk in zaken van gewigt, 't zy in Staat, 't zy in Kerk, 't zy in Wereldsche, 't zy in Godsdienstige Belangen, 't Zy voor een geheele Maatschappy te gelyk, 't Zy voor eenige bysondere Persoonen, Dat Eerlyke en Wel-meenende Raad-gevers en Heyl-beforgers, Na dat zy alle wettige middelen om eenig Quaad, dat andere mogten voorhebben, Of voor te komen, Ofte te stuyten, hebben aangewend, dog vrugteloos, Als dan hun Eer bewaren, en hun geweten ontlasten door een *Protest*, of opentlyke betuyging van Onschuld, soo aan dat Kwaad, als aan 't Nakende ongeluk der geener, die Hunne goede pogingen soo schendig hebben te leur gestelt.

Overvloedige Voorbeelden hier van hebben Wy in de oude en jonge Staats- en Oorlogs-geschiedenissen van alle Natien, Volkeren en Talen. Edog 't Woord van God zal ons in desen genoeg zyn. 't Was *Moses* die aan Israël een plegtig Formulier van zeeker soort van *Protestatie* voorschreef tegen de schreumelyke gevolgen van eene niet ontdekte en on-gewrookene Dood-slag.

Alle Outsten, schreef Hy, der zelve Stad, die naast aen den verslagenen zyn, zullen hare handen wasschen over dese jonge koe, die in dat Dal den necke doorgehouden is. Ende zy zullen betuygen ende zeggen: Onse handen en hebben dit Bloet niet Vergoten, ende onse oogen en hebben het niet gesien. Weest genadig uwen volke Israël: dat gy, O Heere, verlost hebt: ende en legt

Deut.

xxi. 6.

7, 8.

geen onschuldig bloet in 't midden van u volk Israël: 't Was de zelve Moses die voor zig zelfs tegen Israël aantekende (Deut. IV: 25. 26) *Wanneer gy nu enz. u sult verderven, dat gy gesneden beelden maakt enz. soo roep ik heden den Hemel ende de Aarde tot getuygen tegens U-lieden, dat gy voorseker haast sult omkomen van dat Lant, daar gy over de Jordaen na toe trekt, om dat te erven: Gy sult uwe dagen daar in niet verlengen, maer ganschelyk verdelgt worden. 'T is Moses die dit herhaalde met dese verswaring. Maar indien u herte sig zal afwenden, ende gy niet booren en sult: ende gy gedreven zult worden, dat gy u voor andere Goden buyget, ende ende dezelve dienet: Soo verkondige ik U-lieden heden, dat gy voorseker sult omkomen; gy en sult de dagen niet verlengen op het Lant, na het welke gy over de Jordane zyt henen gaande, om daer in te komen, dat gy het erflik besitte: Ik neme heden tegene U-lieden tot getuygen den Hemel ende de Aarde; het Leven ende den Doot heb ik u voorgesteld, den zegen ende den vloek: kiest dan het Leven, op dat gy Levet, gy, ende u Zaet. 'T was Josua, den Dienaar van Moses, die in navolging zynes Meesters, tegen Israël seyde: Indien gy den HEERE verlaten ende vreemde Goden dienen sult: zoo sal hy sig omkeeren, ende hy sal u quaat doen, ende hy sal u verdoen, na dat hy u goet gedaen sal hebben. Ende Die, als't Volck Hem antwoorde: Neen, maer wy zullen den HEERE dienen; Hier op volgen liet: Gy zyt getuygen over u selven, dat gy u den HEERE verkoren hebt, om hem te dienen: ende zy seyden, Wy zyn getuygen. 'T was David, die zyn afkeer soo wel van de Boose, als zyn onschuld aan hunne ondergang uyt-*

Deut.

xxx: 17,
18, 19.Jof.
XXIV:
20, 21,
22.

uytdrukte seggende: *Ik wassche myne handen in on-*
schult: ende ik ga rontom uwen altaer, O HEERE: Ps. XXVI: 6.
 En mogelyk gaf Vader Jakob aan dese Alle het oudste
 en eerste voorbeeld in dese aantekening tegen Simeon
 en Levi in zyn Uysterste Wille ingelyft: *Myne Siele en* Gen. XLIX: 6.
come niet in haren verborgen Raet, myn eere en wor-
de niet vereenigt met hare vergaderinge: want in haren
toorne hebben sy de Mannen Dootgeslagen, ende in haren
moetwille hebben zy de Offen weg-gerukt. Vervloekt
zy haren toorn, want hy is heftig, ende hare verbol-
gentheyt, want zy is hart: ik salse verdeelen onder Ja-
cob, ende zalse verstrooven onder Israëel. Aanmerkelyk
is't dat wy selfs van Pilatus lesen, bynaar of hy 'Davids
Daad en Woord had willen navolgen: Als nu Pilatus Matth. XXVI: 24.
sach, dat hy niet en voorderde, maar veel meer [datter]
opraer wiert, nam hy Water, ende wiesch de handen
voor de Schare, seggende, Ik ben onschuldig van het
Bloet deses rechtveerdigen: Gy lieden meugt toessen.

Maar niets komt nader by de Taal onses Apostels al-
 hier, dan 't geen Jesus zyn Meester den Evangelie-Pre-
 keren gebod by hunne nytsending, en Self hun had-
 de voor gedaan. *Ende zoo iemand, seyde Hy, 'Niet en*
zal ontfangen, nog uwe woorden hooren, uytgaande uyt
dat Huys, ofte uyt deselve Stadt, schuddet het stof uwer
voeten af. Voorwaar segge ik u, het zal den Lande
van Sodom, en Gomorra verdraaglyker zyn in den dag
des Oordeels, dan deselve Stadt. En betuygde Hy voor
sig self tegen de Joden, Jerusalem, Jerusalem, Matth. xi 14, 15.
gy die de Propheeten Doodet, ende Steenigt die tot u ge-
sanden zyn: Hoe menigmael hebbe ik uwe Kinderen wil Matth. XXIII: 37, 38.
ken by een vergaderen, gelykerwys een kinne haare kie-
kenen.

kenen by een vergadert onder de vleugelen, ende gy lieden en hebt niet gewilt. Siet u Huis wort u woest gelaten. Dit had onsen Paulus met Barnabas EERST tegen de lasterende Antiocheners waargenomen, wanneer Sy Vrymoedigheid gebruykende seiden, het was noodig dat eerst tot u het Woort Gods gesproken soude worden; dog nademaal gy het selve verstoot, ende u selven des Eeuwigen Levens niet weerdig en oordeelt, siet wy keeren ons tot de Heidenen, Want alsoo heeft ons de Heere geboden, seggende, Ik hebbe u gestelt tot een licht der Heidenen, op dat gy sout zyn tot Saligheit, tot aen het uysterste der Aarde, Ende vervolgens schudden zy 't stof van hare voeten af tegen deselve. Dit had Hy DAAR NA te Corinthen tegen de kwaadaardige Joden nog eens gedaan. Als zy wederstonden ende lasterden, schuddede hy zyne kleederen af, ende seide tot haer: 'Ow' Bloet zy op uw' hooft: Ik ben rein: ende van nu voort sal ik tot de Heidenen benen gaen. Dit doet Hy hier ten DERDENMAAL uit nodige voorforge tegen de Ouderlingen van Ephesen, op dat Sy, nog de Hare, in dat selve Exempel van ongelovigheid mogten vallen, en hier door in de verdoemenis. Want so verre strekt het oog van Paulus, als Hy segt: Ik ben reyn van het Bloed van u allen. Bloet dog, het bekende roode Levens-sap, dat de Kruyke aan den Sprink-Ader vult, dat het Rat aan den Born-Put gaande hout, (gelyk den grootsten Natuur-kenner en Gods-geleerden Salomon, het Harte met desselfs bloed ontfangende, en wederom uytstortende, en door 't geheel Lighaam tot syne aller-uysterste grensen toe, om jagende Holligheden, aardig noemt), dat Bloet seg ik, (in welke na de Tale van Moses, Ten aansien van de

Die-

A&.
XIII:
46. 51.

A&:
XVIII:
6.

Ecclef.
XII: 6.

Dieren, de *Ziele* is, ja het welke de *Ziele* van alle *Vleesch* self is, En't welke, Ten aansien van den *Mensch*, uytgestort wordende, de *Ziele* met sig na buyten sleet, En daarom't *Bloet* zyner *Ziele*, soo niet ook *On-eigentlyk* de *Ziele* selfs, genoemd word), is niet on-aardig in de *H* Schrift overgebracht, om te betekenen de misdaad of schuld van een gedaane doodslag, Niet alleen aan't *Lighaam* van den *Mensch*, met uyt-dryving syner *Ziele*, Maar ook aan die *Ziele* selfs, met desselfs *Eeuw*ig verderf. Hoort dit, en hoort te gelyk, wat *God* sprak, En wat *Paulus* in 't *Oog* en *Harte* straalde, wanneer *Hy* dese plegtige *Betuyging* aflegt. *Menschen-Kint*, waseertyds *Jehovahs* woord tot den *Soone Buzi*, den *Priester*, *Ik hebbe u tot een Wachter* gestelt over het *Huys Israëls*: soo sult gy het woort uit mynen monde hooren, ende hen van mynent wegen waerschouwen, Als ik tot den *Godtloosen* segge; Gy zult den *Doot* sterven, ende *Gyen* waerschouwt hem niet, ende en spreekt niet, om den *Godtloosen* van zynen *Godloosen* wege te waerschouwen, op dat gy hem in het leven behoudet: die *Godtloosen* zal in syne *Ongerechtigheit* sterven, maer zyu *Bloet* zal ik van uwer hant eyschen, Doch als gy den *Godtloosen* waerschouwt, ende by sich van zyne *Godloosheit*, ende van zyne *Godloose* wegen niet en bekeert, by sal in zyne *Ongerechtigheit* sterven: maar gy hebt uwe *Ziele* bevrydt. Het *Eerste* hadde onsen *Paulus* getrouwelyk te *Epbesen* verrigt, drie Jaaren lang nagt en dag, niet ophoudende een iegelyk ook met tranen te vermanen, Een *Harder* dan sootrouw, als eertyds *Jakob* by *Laban* den *Syrier*, dien by dage de *Hitte* verteerde, en by nagt de *Vorst*, wiens slaap van zyne *Oogen* week. Op het *Laaste* wa

Levit.

XVII:

11, 14.

Genet.

IX: 5.

Jesi.

LIII: 12.

Deut.

XXIV: 18.

Ezech.

I: 1, en

III: 17;

18, 19.

Aa:

XX: 31.

Genet.

XXXI:

40.

E

Hy

34 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

A&.
 XX: 18, 19, 20, 21.
 Hy dan ook ten vollen geruſt, en dorſt zig in deſen op
 hun eigen Mede-weten beroepen. *Gy lieden weet, was*
Zyn ophef, van den eerſten Dag af dat ik in Aſien ben
aengekomen, hoe ik by u den ganſchen tyt geweest ben:
Dienende den Heere met alle ootmoedigheit, ende vele
tranen, ende verſoekingen, die my overgekomen zijn
door de lagen der Joden, Hoe ik niets achter gehouden
hebbè van 't gene nuttig was, dat ik u niet en ſoude ver-
kondigt, ende u geleert hebben, in 't openbaer ende by de
Huiſen, Betuigende beide Joden ende Grieken de Bekee-
ringe tot Godt, ende het Gelvooe in onſen Heere Jeſum
Chriſtum. Daarom betuyge ik U-lieden op deſen bury-
digen dag, dat ik reyn ben van 't bloet van (u) allen.
 Levit.
 XX: 9.
 Joſ. II:
 18, 19.
 A&
 XX: 27.
 Gaat iemand verlooren, 't is buyten myne ſchult. *Sijn*
Bloet is op ſynen Kop. Want ik en hebbe niet achter
gehouden dat ik u niet en zoudè verkondigt hebben
alle den raet Godts.

Dus komen wy tot ons DERDE DEEL, 't geen ons
 opgeeft den *Allerſekerſten Grontſlag van de gemoets-ge-*
ruſtheit van een Zielen-Harder, tegen den dag van zyne
Rekenſchap aan den groten Harder der Schapen. De
RAAD GODS was zyne Boodſchap geweest En Die had Hy
vol uyt, geheel en Al, zonder iets agter te houden aan
Haar verkondigt. Hy, hadde dan aan zyn pligt voldaan.
 Luc.
 VII: 30.
 Matth:
 XXIII:
 13.
 Luc:
 XI: 52.
 Meer kon van Hem niet werden geveegt. Sy mogten nu
 toefien, dat zy niet als eertyds de Joodſche Opſinders, de
Phariſeen en Schriftgeleerden, den Raad Gods tegen haar
ſelven verwierpen, of ook, ſelfniets willende ingaan, ook
anderen, die ingaan ſouden, verhinderden. De RAAT Gods
ſegt.

Tegh dog wel *Eerst* zyn Besluyt, of Voornemen, En Wil, over alle dingen; Maar bysonder over s' Menschen Saligheyt, zoo Paulus segt, *Dat God alle dingen Werkt na de Raad zynes willens*; En zoo ook te voren ver-ordonneert heeft na zyn voornemen, Wie, ende Hoe, zyn souden tot prys der Heerlykheit van zyne Genade, met welken Hy ons begenadigt heeft in den Geliefden. Dog Daer na segt ook Gods RAAD de Opening, Bekend-making, en Aanprysing van die Goddelyke Beramingen, en Voornemens, aan den Mensche, om daar na haar selven te schikken met opvolging en gewilligheyt Die Voorneemens dog gelyk sy (I.) in den Raad des Vredes tusschen Jehova, enden Man SPRUYTE zyn vastgesteld, zoo is (II.) de Opening Der selve het eygen werk geworden van den selven Eeniggebooren Soone, die in den Schoot des Vaders was, en Hem, aien niemant hadde gesien, aan ons heeft verklaart, Zoo in d' Eerste opening van het Testament der Genade, aan onse Aards-Ouders, immers seker aan Noach den Prediker der Gerechtigheyt, voor de eerste Wereld, (Want in, en door dien Predikie de Christus self,) Als in de Nader verklaringen van dien, aan de volgende Propheeten voor Israël onder 't O: T: want 't was de Geest van de Christus die in haar was, en getuygde; En Eyndelyk in desselfs volle ont-dekking in het N. T. want doe sprak God door den Soone in het Vleesch geopenbaard, Doe begon de Saligheit verkondigt te worden, door den Heere selfs, die vervolgens bevestigt is aan allen, door die Hem gehoort hadden, de Apostelen, met bevel om 't geen Hy hun te voren in syn omwandeling met Hun, seide in de Duysternisse, en 't geen zy doe hooraen in het Oor, Na zyn Hemelvaart te zeggen in het ligt, en

Ephes: 3.
5, 6, 1.

12.

Matt: 22.
XXII.

Luc: 13.

XI: 11.

Zacch: VI: 3.

Joh: 1.

18.

I Pet: 1.

III: 1.

I Pet: 1.

10-11.

Hebr: I: 1.

II: 3.

Matt: 27.

36 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

te Prediken op de Daken. Om Beyde welke redenen *by Jesaias, de Soone Gods ons in 't Geboorne Menschen Kint, niet Gebooren, (dat was van Eeuwigheit geschied), maar Gegeven, genoemd word *RAAD*, in 't Hebreewsch רָאָה; Een name By de Onse wel overgeset, Dan Eens, Als van Achitophel, Davids *RAAD*, Dan Eens Raatgever, Als Die van Amazia, en Pharao, Dan wederom Eens Elders Raatsheer, of Raatsman, Maar ook by de LXX. op die selve plaats van Jesaias, sprekende van den Soone Gods, 't geen ik seer opmerkelyk vonde, vertolkt מִשְׁפָּטֵי בֵּרֶךְ אֲבִירָה, den Boode of Boodschapper van den Grooten Raat. En desen selven Raat had Paulus, Als Apostel van Dien Boode, hoewel, als een Ontydig gebooren, wat laat hy gekoomen, zoo wel egter als een van d' Andere, door Hem afgesondert tot het Euangelium Gods, te Ephesen verkondigt, na dat Hem Jesus, gelyk Hy selve aan hun Schryft, door Openbaringe, soo wel als te voren aan de Twaalve mondeling, hadde bekend gemaakt dese Verborgentheit, welke in andere Eeuwen den Kinderen der Menschen (so schreef Hy) niet en is bekend gemaakt, gelyke nu is geopenbaert zyne heilige Apostelen ende Propheeten, door den Geest: (Namelyk) dat de Heidenen zyn mede-erfgenamen, ende van 't selve Lichaam, ende deelgenooten zyn der belofte in Christo door het Euangelium, Waer van ik een Dienaar geworden ben, na de gave der Genade Godts, die my gegeven is na de werkinge zynere kracht, My de alderminste van alle de Heilige is deze Genade gegeven, om onder de Heidenen door het Euangelium te verkondigen den onnaspeurelyken Rykdom Christi. Ende alle

* Te weten, soo van Mede-beraminge van den Raad des Vredes. Als van Openbaer makinge Deseifs, op pag. 35. aangewezen onder Num. I. en II.

alle de verligten, (datse mogen verstaen) welke de Gemeenschap der verborgentheit zy, die van (alle) Vrouwen verborgen is geweest in Gode: welke alle dingen Geschapen heeft door Jesum Christum. Op dat nu door de Gemeinte bekend gemaakt worde den Overheden ende den Machten in den Hemel de veelvuldige Wysheit Gods, Na het eeuwige voornemen, dat hy gemaakt heeft in Christo Jesu onsen Heere: Dit had Hy hun Gepredikt, Geliefde, en Dit had Hy Gepredikt met zoo een Harte, en onder soodanige smekingen, gelyk Hy naderhand in den Brief aan Hun geschreven nog herhaalt. Om deze oor- Ephes. III: 14-21.
zake, schryft Hy, Buige ik myne knien tot den Vader onses Heeren Jesu Christi, uit welchen alle 't geslachte in de Hemelen ende op der Aerde genaemt wort, Op dat hy u geve na den Rykdom syner Heerlykheit, met kracht versterkt. te worden door synen Geest in den inwendigen Mensche: Op dat Christus door 't Geloove in uwe herten woone, ende gy in de liefde gewortelt, ende gegrondet zyt: Op dat gy ten vollen kondet begrypen met alle de Heilige, welks de breete, ende lenghte, ende diepte, ende hoogte zy, Ende bekennen de liefde Christi, die de kennisse te boven gaet, op dat gy vervult wort tot alle de volheit Godts. Hem nu die machtig is, meer als overvloedelyk te doen boven al dat wy Bidden ofte Denken na de kracht die in ons werkt, Hem, [segge ik], zy de Heerlykheit in de Gemeinte, door Christum Jesum in alle Geslachte tot alle Eeuwigheit, Amen.

En wie twyfelt, of Die soo gemoed was ontrent dese Ephesiërs, had opregtelyk met Hun te werk gegaan, en sonder enige achter-houdentheit. Wilt Gy hier ten vollen van overtuygt syn, so doorwandel maar eens -

38 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

de Warande, en Beemde der Brieven, soo aan andere Kerken, als aan dese *Ephesiërs* geschreven van die Ley-Star ter Saligheyd; Daar sult Gy vinden al wat tot nodige kennisse van *Elendens-staat*, *Verlossinge* en *Dankbaarheid*, Drie stukken, in welke *Paulus* de geheele *Leer der Saligheit* vervat heeft in den Brief aan de *Romeynen*, en elders, behoort, of kan worden ver-eyscht, al het welke stuk voor stuk aan te wysen, Thans buyten ons bestek is. 'T is genoeg te weten, dat *Paulus* soo trouwelyk had gehandelt, om dese syne soo ernstige en laatste woorden op Hun Gewissens neder te leggen, als op die van getrouwe *Menschen*, die bekwaam souden zyn om ook onder andere te Leren, en te waken voor Zielen na dat *Paulus* soude weg zyn.

2 Tim:
H: 3.
Hebr:
XIII: 17.

Wil U-L: dit alles in een kort sommier nader samen-
geweven sien; soo verbeel u *Paulus* dus te hooren,
„ O Ouderlingen, *Lieve Broeders* in Christo, dierbare
„ mede-arbeiders in de Euangelio, Gy en Alle in deese
„ rondsom leggende *Asiat'sche* Gewesten, dewelke my
„ de woorden Gods te meermalen hebt horen spreken, Gy
„ seg ik, *alle zult myn Aangesigte nooit meer sien*, dewyl
„ myne nog niet volbragte Loop my elders henen roept.
„ Nu neeme ik dan myn laatste afscheyd. Ik weet hoe bit-
„ ter het is, als Vrienden van Vrienden, Vaders van Kin-
„ ders, Susters van Broeders, Mannen van Vrouwen schei-
„ den. Ik weet, hoe hart het ook U-L: sal vallen, daer
„ ik u als Kinderen door het Evangelium geteeld hebbe,
„ Gy my als een Vader bemind, ik met U-L: en de uwe
„ als Broeders en Susters in alle liefde hebbe omgegaan;
„ My te moeten sien weggaan, en weggaan sonder hoop
„ van weder-komst. Edog, alsoo 't wesen moet, wel aan,
„ op

„op dat Gy na mynen uytgang nog meugt van dese dingen ^{2 Petr. 1: 15.}
 „gedagtenisse hebben, Ik betuyg hier voor u Allen, en voor
 „yder in het bysonder, dat ik reyn ben van u bloet, by aldien
 „Gy na myn uytgang, dit u beginsel niet bewarende, mogt
 „afgetrokken worden, en uitvallen van uwe vastigheid, u
 „afuenden van agter den Heere, en daarom in uwe son-
 „den sterven, Ik heb u voor 't Verderft trouwelyk gewaar-
 „schouwt, de wegen van God geopent, alle syne Ver-
 „borgentheden ontdekt, en de wyse getoond, waer in gy
 „u selve en andere, die u hooren sullen, kunt behouden;
 „Met een goet gewisse aanroep ik God tot getuygen over
 „myn Ziele, dat ik ernstig tydig of ontydig aangehouden ^{2 Tim. IV: 2.}
 „hebbe, niets achterhoudende van het geene door de Pen-
 „van Moses en Propheten, die d'Heylige Geest onmid-
 „delyk en onseylbaar bestierd heeft, was geschreven, door
 „Jesús op Aarden gesproken, of door zynen Geest ten
 „laasten my geopenbaard, achtervolgens 't Eeuwige Tes-
 „tament syner Genade, dat U-L: maar enigins konde
 „nuttig zyn tot nodige kennis van Waarheit, verschul- ^{Tit. I: 2.}
 „digde pligten van Godzaligheid, of Gode-verheerlykende
 „Hoope des Eeuwigen Levens. 'K heb u ook, op dat gy sout
 „konnen houden, dat gy bad ontfangen, de Geestelyke Wa-
 „pen-rusting, van Swaert, Schild, en dat daar meer toebe- ^{Ephel. VI: 11-17.}
 „hoort, leeren gebruiken, om de Vuurige Pylen des Satans
 „af te weeren, en in den boosen Dag staende te kunnen
 „blyven, want daar toe had my d'Heere afgesondert.
 „Nu gaa ik weg, zie daarom toe Elk in het bysonder,
 „dat Hy beware het Pand Hem toebetrouwt, dat Hy sig
 „het Euangelium van den Christus waardig gedraagen,
 „dat Hy niet door en vloeye, op dat niet T'eniger tyd
 „zyn Bloed of Dat van Anderen op Elks Eygen Hooft
 „en ruste. „Ik

Deut.
XIX:
21.
Ezech:
III.

„ Ik weet de besorging der Ziele, dierbaarder als alles,
„ en met geen geheele Werelt te betalen, is de Leraaren
„ toevertrouwt, en elk moet denken 'T is hier ook, als eer-
„ tyts na Moses Wet, Ziel voor Ziel. En: ik zal het Bloet des
„ Stervende ongewaarschouwd en Godloosen van uwe handen
„ eyschen, maar Ik weet ook dat Ik van Bloed-schulden, in
„ desen, ontrent uwe Zielen vry ben; Gy moogt nu voorts
„ toefien voor u selven, en de kostelyke Zielen der Schapen
„ uwe forge toebetrouwt, met Alle Vlyt bewaken.

Dus sprak *Paulus*, en 't voordere deser reden vol-
eyndigt hebbende, valt *Hy op de Knyen*, en Sy met Hem,
Hy versgelt alles met een hart-grondig *Gebedt*; 't Bitter
Scheyden komt; *Zy* vallen Hem met betraande wan-
gen, onder een Hartebrekend gekerm om den Hals, *Zy*
kussen Hem voor 't laaft, *Vaar wel*, En *Paulus* raakt
in 't Schip. Groote God! wat bewegingen zyn'er al in
dit angstige Tyd-Strip in wederzyds gemoederen om-
gegaan. Hoe heeft *Paulus* Hun Gezegt, zoo lang
Hy met Mond en Stemme, ja met Wenken of Wuyven,
Hun bereyken konde. En hoe hebben *Zy* den Man al
uit 't gesigte kwyd synde, evenwel het Schip in Zee
zelfs Nog nageoogt; Blyft 't Lighaam op de Strand,
met het Harte volgen zy Hem tot het laatste Oogenblik,
ontloopt het Schip eindelyk hun Gesigt, 't Lighaams
Oog schiet te kort, Hunne Siele egter en genegentheeden
Vliegen voor Winden Stroom af, met, en in, het Schip
van *Paulus*, *Zy* bidden voor Hem, dat God zyn weg
voorspoedig make, en Zynen dierbare Knecht beware,
Sy Wenschen hem Heyl en Voorspoed op die gevaar-
lyke reys van die selven God, aan Wien zy door den
Wensch van dien Grooten Apostel, zoo dier en her-
atelyk

telyk aanbevoelen waren. En *Paulus* Hun uit het Oog kwyd zynde, houd ze nogtans, na zyn Vaderlyke gewoonte, in zyn Harte, om *zonder ophouden Hunner* ten goede by den Heere te gedenken in zyne Gebeden. Verwagtede van hun wederom, dat zymede *Waken zullen met gedurigheit, en met alle smekingen, ook voor Hem, op dat Hem het woord gegeven worde in de openinge zyns monts met vrymoedigheit, om de vorborgentheit des Euangeliums bekend te maken.*

Ephesi
I: 16.

Ephesi
VI: 18, 19.

Zie daar *Kerken-raat*, zie daar *Gemeinte*, van *Batavia*, dit Vrindelyk, Hartelyk, Ernstig *Afscheit* van desen Uwen en Mynen *Paulus*, ons Beyde in dese tydsomstandigheyt tot een Nuttelyk, Stigtelyk, en zeeker niet in alles Ongelyk, Voorbeeld voorgestelt. 't Is waar Ik heb Hier voorens van onsen *Paulus*, in zyn Gedurig en Onvermoeyd Reyzen en Trekken, in zyn Verbaastmakende Vordering, in zyn weergaloofse Arbeidsaamheden, en meer dan menschelyk Gedult; in zyne zeldzame Uitmuntendheden, ook van zyn Geboorte, Opvoeding, Gedrag, Letter oeffeningen, dog meest van zyn Genade staat en Euangelie-dienst, Alleen breed Tafereel opgemaakt En UL. aandagt voorgestelt. 'k Had lust dien Aller-eersten. Grootsten, Gelukkigsten Besoeker van Vremde, en Ver-afgelegene *Heydensche Landen*, om *Jesus* daar bekend te maken, My, en Anderen, Hem, hoewel met ongelyke schreden, in *die Cours* volgende, of nog zullende volgen, tot Opwekking, Moedgeving, Navolging eens wat omstandiger af te malen, als andersints 't *gestel* van dese *Kerken-Leer-Reden* wel scheen te Eyschen.

Toe-
passing.

F

't Is

't Is waar, Ik hebbe in die groote Prent veel stukken ingevoegd, die op Enigander Mensch, ik swyge op My, noyt haare Toepassing zullen vinden. En evenwel vertrouw Ik nog al niet ongepast *Paulus in zyn Af-scheit nemen* thans U-L: te hebben voorgesteld. Ik ben immers omtrent XII. Jaaren By U-L: *Leeraer* geweest, en Gylieden waart myne Trouwe Mede-Arbeyders, Lieve Broeders, en Overdierbaare Gemeente. De tyd is ook gekomen, de Noodsaake is daar, om Nu ook (dat ik my nog Nauwlyks verbeelden kan) onderling *Af-scheit te nemen*, en malkander *Vaar-Wel* te zeggen. Maar Hoe! Ik gebrekkelyk Mensche, *Myn* zelven, *by zoo een* grooten Lieveling van *Jesus* te vergelyken? een gemeen Harder en Leeraar by den onvergelykelyken *Paulus*? Ja Geliefden, Als Ik *Pauli* Wysheyd, Heiligheyd, Yver en Arbeydszaamheyd overwege, en Al die onvolmaaktbeden, die *My* in het Werk der Bediening hebben aangekleeft, daar by legge, Zoo worde ik moedeloos en beschaamt, Ja schaam-root over myn Te-kort-schieting in deesen. En zouw ik, sterk hier opziende, myn zelven wel berispen van Niet, Dan Al te vermetel, dese Af-scheyds woorden vanden grooten Apostel de Myne gemaakt te hebben, of eenige schyn te hebben gegeven van *myn* Ampt met *dat van Hem* te hebben willen Evenaaren, en dus deesen H. Man als by de slippen vast te houden. Neen, *Geliefde*, ô Neen! dat zy verre van my, Zulks en derfde ik noyt bestaan, zoo een *opgeswollen Harte* is in myn Boesem noyt opgekomen, en zal zoo't de Heere beliest, wel Eeuwig daar buyten blyven. Edog, *goede Broeders*, Laat het my egter vry Te bekennen met alle Zedigheyd, dat Ik midden in dese On-metelyke Afstand

Al

Al Evenwel tusschen *Paulus* en *My*; Immers ten aansien (A) van *Myn Ampt*, En *Dat* van *Paulus*; Al is 't niet ten aansien van desselfs *Waarneming*; Ook nog al (B) ten aansien van *myne Roeping* daar toe, En *de Syne*; Al is 't niet met gelyke *Begaaftheit*; En zekerlyk mede (C) ten aansien van dese *myne Tyts-omstandigheid*, En *De Syne*; Al is 't niet ten aansien van myn *Verdienste en waardigheid*, Nog al Eenige, in 't Een wat Minder, in 't Andere wat Meerder, Over-een-komste meine te vinden.

A Dat 't *Ampt* van een gemeen *Harder* en *Leeraar* of *Dienaar* des *Nieuwen Testaments*, En *Dat* van *Een Apostel*, in den grond der zaake, 't Zelve is, en maar alleen in *Trap* verschilt, derf ik by na volmondig seggen. Want mynen *Paulus* heeft zelf geschreven aan dese *Ephesiërs*, dat onsen Heere *Jesús* opgevaren zynde verre boven de *Hemelen*, op dat Hy alle dingen vervullen zouden, gegeven heeft sommige tot *Apostelen*, ende sommige tot *Propheeten*, ende sommige tot *Euangelisten*, ende sommige tot *Herders* ende *Leeraars*. Tot de volmakinge der *Heyligen*, tot het werk der *Bedieninge*, tot opbouwinge des *Lighaams Christi*. Tot dat wy alle zullen komen tot de eenigheyt des *Geloofs* ende der kennisse des *Soons Godts*, tot eenen volkomenen *Man*, tot de mate der grootte der volheyt *Christi*: Zie daar Een werk, Een eynde des werks, En Een en 't zelve Voorwerp.

Ephes.
IV: 11,
12, 13.

B Tot dit zyn groote *Ampt* kwam *Paulus* onvoor-
siens door eene *Wonderbaarlyke Roeping Gods*; Van *Tharsis* raakte Hy *Met*, en Om dit *Ampt* over *Zee* en *Baren*
na de *Eylanden der Volkeren*, Hy diende daar, en kweet
zigin den *Dienst* getrouw; *Veelsins Gelukkig*, En *Gelieft*,
F 2 maar

Maar, en ook al dikmaals, geplaagt, en mishandelt, zoo als in ons Tafereel van den Beginne breder is aangewesen. Welke Hoe verre ik 't op My Toepasselyk meyne te maken, Gå ik nu U Lieder aandagt vervolgens voorstellen.

Waarlyk, mag ik althans zeggen, dat ook *My God* de Heere op een wonderlyke wyse tot den Heyligen Dienst heeft afgesondert door zyn Voorzienigheyt, Want aan de *Stad Briel*, zynde die plaatse met regt te noemen *d'Eerstelingen van de Hollandsche Vrybeyt*, gelyk op haar *Kerken-Zegel* van Ouds plagt te staan; Dog niet Alleen van *Die*, Maar ook *van onze hervormde Gods-dienst*, Alsoo *Dezelve* in de Alder-Doodelykste Prang van eene Algemeene benaautheyt onser Vaderen onder *Spaansche Slaverny en Papery*, † op den 1. April van 't jaar 1572. door de soogenaamde *Watergeusen* by enkel toeval, door Tegen-wind, in de *Maas* geraakt, Alleen ter Plondering Ingenoomen zynde, dog voorts by nader overleg in Besettinge gehouden, en Moedig Verdedigt tegen de *Spaansche* pogingen ter Her-overing, aan de andere *Steden van Holland en Zeeland* ten Eersten voorbeelde, ter Moediger Navolging heeft gestrekt, om met eenen * ongelooflyken Vaart, de *Slaverny* uyt hare *Straaten*, en *Papery* uyt hare *Kerken* weg te boenen. Aan dit *Briele* zeyde ik, was ik myn Wieg en

† Men lese dit Begin van Gods Wonderen aan Nederland, by *Ber* in 2 VI. Boek pag. 365 en volgende.

* Zulks dat Voor den *laasten Junius* van even dat selve Jaar 1572. *Vlissingen, Veere, Enkhuysen, Medenblik, Hoorn, Oudewater, Gouda, Dordrecht, Zirkzee, Gorkum, Leyden, Alkmaar, Edam, Monnikendam, Purmerend*, en mogelyk nog andere meer, op malkander in desen rang volgden.

en Baker-mat verschuldigt, Aldaar was ik de *Triviaele Scholen* door geloopt, Aldaar had ik van myne eerste Jeugt af een bysondere neyging tot den *Heyligen Predik-Dienst* ingezoogen, en daarom altoos getragt de Waarhey, Wyshey, en Wegen Gods te Leeren.

Als wanneer het werk nu tot hooger Onkosten buytens Huys, en opeenige Academie, moetende loopen, Alles verlooren scheen, en 't Stuk Niet door Onliefde, maar door Onmagt, van wylen Myne Nu, soo ik Hoope, *Zalige Ouderen*, aen wien ik, naest God, het leven niet alleen: Maer ook de bovengemelde beginfelen van een *Geletterde* Opvoeding schuldig was, hoopeloos, om myn Oogmerk in Dese te bereyken. Edog, sie daer een Goddelyke Voorsienighey, die wonderlyk met de Menschen Kinderen handelt. Alsik nu vast in dese Radeloosheit sat, komt, na den Mensch gesproken, By geval. Dog waarlyk door Gods goede Hand over my, den Hoog Edel-geboornen Heere, den Heere WILLEM BARON VAN WASSENAER, *Heere van Starrembergh, Ruyven, &c.* Toen ter tyt President van het *Edel-Mogent Collegie van Gecommitteerden Raden*, 's Lands en Stads Fortificatien besigtigen.

En Ik, met Eene, My waarlyk van God ingegeven, Vrymoedigheit, tot de onderneeming van zyn Hoog-Edelheid te gaan aanspreken, en te verfoeken, om dog op 's Lands of liever 's *Ridderschaps* Beurs, door Zyne vermogende gunste, myne Studien te mogen bevorderen en voor te setten. Dit stout bestaen van iemand van myne jonge Jaren en geringe toestant, by een *Heer* van die Jaren en Verheventheit, 't geen in andere gevallen ligtelyk misnoegen had konnen baren, of immers als

Kinderlyk worden van de hand gewesen, wierd 't gelukkig middel van myne Behoudenisse. Dien Gesegende Heer, wiens Ziele ik de Eeuwige Ruste wensch, wierd in Liefde over My bewoogen, Hy gaf myn bedde plaats, ik verkreeg de toefegging van Zyn woord en gunste. Kort daarna, een Aste onderteikend met zyn *Hoog Edelheids* wydberoemde Name en gunstige Hand, En hier door de soo seer gewenschte gelegenheit, om op de Hooge Schoole tot *Leyden* myn Leer-Oeffeningen verder door te setten. Hoedanig ik daar myn Tyd heb willen en moeten besteden, Hoe dat ik getracht heb de Vreese Gods met de Melk van mynen eerste Kindsheid af aen in te Zuygen, En wat vlytigheit ik in myn Letter Oeffeningen hebbe bygebragt, en past my niet te verhaalen. Dit is waer, en moet van My dankbaar en opentlyk beleden worden; Ik kreeg d'eere en gelegenheit van aen de Voeten te mogen sitten, en van de Lippen af te hangen, van Mannen van doorkneede Hersenen en doorsulten Verstande, voor Wien ik Grafsnaaldens, om hunne Namen te vereeuwigen in myn harte, en in Dat van de myne, sal tragten op teregten, Waarlyk flickerende Sterren, (en onder Die in de Eerste plaats de Hoog Eerwaerde *F. Fabricius*, mynen Dierbare Vaderen Trouwe Meester in *Christus*,) voor het meerder gedeelte tot nog toe aen het uitspanfel van *Leydens Hooge Schoole*, (die kostelyke Kooren-Schuur, dat glinsterend Heiligdom van Wysheid, Die *Minervaes* eigen *Setel*,) praelende met diepe Wysheiden Wydberoemde Geleerdheid, welkers gedagtenisse de Roest van de Tyd, nog de Quaadaardigheid van de Nyd nooit sullen wiffen uit het herte der Nakomelingschap, en in het Myne hoe langer hoe dieper sullen inprenten.

Onder

Onder 't Oog en Geleide van sulke Opfienders, myn Godsgelerde Wetenschap insamelende, vond ik my al vroeg met lust bevangen, om te syner tyd na het *Oosterfch India* te flevenen, Gods Kerke aldaer te fligten, en Sielen voor mynen Gefegende Heyland te gewinnen: En wierd my door de goedheid van *d' Achtbaare Heeren Bewindhebberen ter Kamer Delft*, de gewenschte toefegging, zelfs al voor myn *Proponentfchap*, gedaen van d'eerfte Vacerende plaats als *Predikant* derwaarts te zullen erlangen. Na myne vorderingen ten genoegte van de Claffis van *Leyden en Neder-Rbyn-Land* te hebben doen blyken, in de Ondervraging, op den *XVI. van Lentemaant* des Jaars *MDCCXVII.* was ik soo draa tot de Openbare Prediking van Gods H. Woord, En 't foeken van een Plaats, niet toegelaten, of op het onverwagft overkwam my het Beroep, tot *Kedichem*, een niet onbekend Dorpje, onder het Eerwaarde Claffis van *Gornichem*, Maer, (En 't fchynd dat d'Heere onse God de faken dus beftierde, Om My, by na als met *Paulus*, eertyds *verhindert het Woort in Afien of Bithynien te Prediken*, na de Zee-ftand af te doen faken, en herwaerds als *van hem geroepen zynde*, ^{AA.} tot dit *Macedonien te doen overkomen*, om met en be- ^{XVI: 6.} nevens de andere Voorgangers U-L: te helpen;) Dat werk tot *Kedichem* had geen voortgang, ik bedankte dien Eerwaarden Kerken-Raad, toen gedwarsboomt werdende, En bleef gewillig en in ftact, om herwaarts te konnen gefonden worden.

Met wat een hartelykheid en Liefde dit, onder d'Oplegging der handen, na wederom ondergaane Ondervragingen Beproeving der vereyfte bekwaamheden, op den *VIII. Maart* des Jaars *MDCCXVIII.* aan my door d'Eerwaarde Claf-

Classis *Delft en Delflant*, met toewensingen van alle Segeningen op myn aanstaande moeyelyke en sware reise, zy geschied, laet ik ter verhael van soo veel Eerwaerde Vaders en Mamen, Als van de doe daer tegenwoordig zynde, uyt het Land der Levendigen nog niet syn weggerukt; Ik sal in desen kort zyn. *Jacobs* God bracht my schielyk tot UL. alhier, om aan deeze Gemeeynte, d'eerstelingen van myn Euangely-Dienst te gaan besteden. Want d'Heere des Apostels wilde My syn Knecht, als een jonge *Timotheus*, niet lang met d' *Arbeyders* op de *Markt leedig laten staan*; En Hoe vroeg!

Matth:
XX: 3.
Num:
XXIV: 8.

Gaande in het XXIII. Jaars myns Ouderdoms, Dus de XXV. jaaren tot den dienst van een *Levyt* in de Wet ver-eyscht, nog niet bereikt, En Naauwlyks d' *Asiatische* Lucht ingeademt hebbende, wierd Ik beroepen, onder de Regeering van dien Lofflyken *Gouverneur Generaal ZWAERDECRON*, in steede van den seer Geleerden, en nu Zaliger, *JOHAN KIEZINGA*, wiens naame by My, ja wiens Naam by alle die God en Godvrugt beminnen, altoos tot Zegeninge zal zyn.

Hoe onverwagt als een Donderslag zulk eene aansienelyke *Beroeping* voor kwam aan een Jongeling, die noyt Kerk of vaste stand-plaats te vooren bediend hadde, is ligt te beseffen. Egter beloofde Ik, met God, met wien Ik wilde *Loopen door een Bende en Springen over eenen Muyr*, in myne eerste *Leer-reden*, als Vast Leeraar alhier tot U Liederen gedaan, was het geen *Goud, of Zilver, Sardonix-Steenen, of andere Edel-gesteentens*, 't souden ten minsten *Rams* of *Dasse-vellen* zyn, tot dienst van 's Heeren *Tabernakel* aan te brengen, en myn Penninkje, hoe kleyn ook, al mede in de Heylige *Schat-kist* te werpen. Toen

Pf: 18:
30.
Exod:
xxv: 3-7.

Luc:
XXI: 1.

Toen zag Ik eerst wat het te seggen is, een *Schrift-geleerde te zyn*, in 't Koninkryk der Hemelen onderwezen; In Gods Raad te staan; Gods Mont te zyn; Gesanten van Christus wegen, door welke God, als *Bid; Oytdeelders der verborgentheeden Gods; Ja Gods Mede-Arbeiders te syn*. Wat hooge Eertytels! Toehoorders, in de H. Bladeren nogtans toegepast aan het *Op-sienders-Ampt*, met regt daarom *Voortreflyk* van *Paulus* genoemd, 't geen Gods *Eygen Soon* trouwens sig niet geschaamt heeft te bedienen. Waerom Ik met den Soetvloeyenden *Bernardus* wel seggen mag, *O heerlyke dienst! Wat Heerschappye gaat gy niet te boven!* Maar moet Hy, die aan *desselfs Ver-eyschtens* enigints voldoen sal, niet syn als 't *Kleed des Hogen-Priesters*, gaande na het *Heyligdom*, altyd *Met zyn Goude Schellekens* klinkende, Over *Al geluyd makende*, Ja als een *Ster*, altyd sonder *Rust*, nimmer sonder *Light*; En, gelyk als 'er van den Oud-Vader *Basilus* gelegt word, *die met zyn Stem als een Donder klonk*, en met zyn *Leven als een Blixem straalde*.

Wat werk is *Daar aan vast!* Hoe swaar, Hoe swaar is die post! kommerlyk is het Werk, de *Smaat* veel, 't *Kruys smertelyk*. God vrugt in de verdorvene *Natuur* te planten, verslagene van herte op te regten, *Swacke te sterken, Krankene te heelen, Gebrookene te verbinden, het ueggedrevene en afgedwaalde weder te brengen*, terwyl *Wereld, en Hel, Gods Dienaren* tegen zyn, Ja als andere *Egiptenaaren, de Herders van Gods Israël, voor een grouwel houdende, Hat en benouwen, Voorwaar daar is Werk aan vast*. Wat *Werk* heeft het al wyders in, een *Hoeder in Jesu Wyngaard* te zyn, voor een *Eeuwigheid* *Geschapene Sielen* te behandelen, voor zyn *Eygen*, en dan

G

nog

Matth.
XIII: 52.

Jer.
XXIII: 12.
XV: 19.

2 Cor.
V: 20.
1 Cor.
IV: 14.
1 Cor.
III: 9.

Exod:
XXVIII:
35: 36.

Hebr:
XI: 26.

Ezech:
XXXIII:
4

Genesi:
XLVI:
34.
Cant.
VIII:
11, 12.

nog voor toebetrouwde Sielen van anderen *te waken*,
als *Gode rekenschap sullende geeven*, *Hic Honos, Onus*;
Hebr. XIII: 17. *Et Onus Angelicis Humeris Formidandum*, Dat is, Ge-
lyk sommige onder de Ouden plagten te seggen, dat
d'Engelen *selfs sitteren en beven zouden*, als men haar
den *Priester-rock Eens Aantroek*. Voornamentlyk wegens
de swaare verandwoording daar aan vast. 'T Geen d'Hey-
denen in andere opsigten Ouds-tyds seer wel seyden, *Spar-
tam, quam nactus es, probe Adorna*, En *Provinciam quam
cepisti cura*, dat gelt hier nog veel meer. Segt *Archippo*,
Coloff. IV: 17. is het hier, *siet op de beaieninge, die gyaangenomen hebt
in den Heere, dat gy die vervullet*. Een Leeraar moet
zyn een *ligt der (donkere) Werelt*; Een Stad op een
Berg gelegen, die niet mag verborgen zyn; Een Keerse
op den Kandelaar, *ligtende alle dis in den Huysse zyn*,
Matth. V: 13, met woorden niet Alleen, Maar veel meer met werken,
24, 15. *over welke de Vader, die in de Hemelen is kan worden ver-
beerlykt*. Leeraaren moeten 't Zout der Aarde syn, zig, en
Anderen, voor walgelyke lacheyt, en stinkend bederf, be-
warende. Op Hunn' past voor al de les: *Uw Woord zy
altijd in aangenaamheyt met Zout besprengt*. Wat is 't een
Coloff. IV: 6. bedenkelijk Woord van Jesus tot de Apostelen eertyds
Marc. IX: 49. gesproken: *Want Een yder zal met vyer gezouten wor-
den, ende een yder offerbanden zal met Zout gezouten
worden*. Het Zout is goet, maar indien het zout on-
zout wort, waar mede zult gy dat smakelyk maken?
Hebt zout in uzelveu, en houd Vrede onder maikanderen.
Gen. XXVII. 22. Droevig is 't gestelt, daar de *Stemme Jacobs en d'Han-
den Ezaus* zyn, of daar Men Als een kwaad Horologie,
anders wyft, en anders slaet. Gelyk als De houte Handen
op de drie-sprongen of Kruys-wegen, Anderen den Weg
aan

aan te wyfen; En Zelfs ftill te blyven ftaan; Met de Ty-^{1 Reg.}
 riers en Sydoniers, Hout en Steenen tot den Tempel te ^{V. 9-15}
 Leveren; En Zelfs in het Heyligdom niet in te gaan; Met
 de Bouw-lieden van Noachs Arcke voor Anderen, tot be-
 houdenis te werken; En Zelfs te verdrinken; Of gelyk
 Klinkende Schellen en luydende Metalen anderen Tem-
 pel-waarts te roepen; En Zelfs ongevoelig te blyven han-^{1 Cor.}
 gen, Dat waare een al te Rampzalige Verkeertheyt. ^{XIII. 15}
 Neen! 't moet hier wesen, als met Gidion, *Zie namy,*
en doe alzoo, of als met zynen Soone Abimelech: *Wat* ^{Jud:}
gy my hebt zien doen, haast u, doet als ik, Niet alleen ^{VII. 17:}
 is 't hier te doen met ^{IX: 48.} *'t Woort regt te snyden*, maar
 vooral met ^{2 Tim:} *regt te wandelen. In de Priesterlyke* ^{II: 11.}
Borst-Lap moet niet alleen den *Urim*, 't *Ligt des Woords*, ^{Gal: II.}
 maar ook den *Thummim*, de *Volmaaktbeid des Levens* ge-^{14.}
 vonden worden. De gedaante der Godzaligheyt te ver-^{Exod:}
 toonen, en de Kragt van dien te verlooehenen, zonde ^{XXVIII.}
 zyn, als de Swaanen, met witte Veeren, en swart Vlees te ^{30.}
 pronken. Het *Leven* van een *Leeraar* moet zyn als een ^{2 Tim:}
Compas, waar na andere hun *Cours* houden. Het *Werk* ^{III. 5.}
pryft zyn Meester: Zoo moet het *Leven* ook een *Lee-*
raar doen. Dan pronkt Hy regt als *Israëls Hooge-Prief-*
ters met 't *mn'p*, de HEILIGHEID DES OF DEN HEERE,
 op zyn *Voorbooft*, En met den *Ephod* en *Borst-lap* met al
 hare *Edele gesteentens* op zyn Schouderen en *Borst*, gelyk ^{Exod:}
 een *Wolken-Veld* vol tintelende *Sterten*. *Dobbel* wilde de ^{32: 19.}
 Heere alles in 't *Heyligdom* hebben, als *Maaten*, *Gewig-* ^{II.}
ten, *Sickels*, Zoo moet ook een *Dienaar des waren Hey-*
ligdoms een *dobbelen Arbeyd* doen, En gelyk *Vespasiaen*, ^{Sueton:}
 by een ander gelegentheyd Eens van een *Veldheer* zey- ^{Vespaf.}
 de *Imperatorem stantem mori Oportere*, zoo is het de ^{Cap.}
 pligt ^{XXIV.}

2 Petr. 1. 12. pligt eens *Leeraars*, zoo lange Hy in *desen Tabernakel* is te stigten, Niet meer door *Leer*, als *Leven*:

Hier voeg ik by, dat het nimmer een *Dienaar* in des Heeren Huys past, den Mantel na den Wind te hangen, Op Twee zyden te hinken, *Twee Heeren te willen dienen; Een Leeraar te zyn*, niet Die zig Gode beproeft voorstelt, maar na der *Menschen begeerlykheden; Kussens te nayen voor alle Oxelen der Armen*, en Hooft-deksels te maken voor het Hooft van alle *Stature*; In plaats van tegen menschen styf van Voorhoofd, en hard van herte, het Voorhoofd te maken als eene *Diamant*, harder dan een *Rotse*, zonder hen te vrezen, of zig voor hare aangesigten te ontzetten. Maar in tegendeel de lendenen te gorden, zig op te maken, en te spreken tot hen. Alles, wat God hun gebieden zal. Hier geldt dat Goddelyke Woort: *Weest niet verslagen voor haar Aangesigte*, op dat ik U voor haar *Aangesigte* niet versta. Want, ziet, ik stelle u beden tot eene vaste *Stadt*, ende tot eenen yseren *Pyllaar*, ende tot kopere *Mueren* tegen het gantsche *Lant*: tegen de *Koningen van Juda*, tegen hare *Vorsten*, tegen hare *Priesteren*, ende tegen het *Volk van den lande*. Ende zy zullen tegen u *Stryden*, maar tegen u niet vermogen: want Ik ben met u, spreekt de *Heere*, om u uit te helpen. Roept uit der keele, en houd niet in, verheft uwe stemme als een *Bazuyne*, ende verkondigt mynen *Volke* hare overtredeinge, ende den *huise Jacobs* hare *Zonden*. Hier moeste immers een getrouw *Dienaar Christi* niet minder zeggen, als eens *Eertyds een Godloofse Bileam*: Wanneer *Balak* my zyn huys vol *Silvers* ende *Gouts* gawe, zoo en vermogte ik niet 't bevel des Heeren mynes Gods te overtreden, om te doen kleyn ofte groot. Hier moest Men
trag-

tragten, om met even goeden gewisse, als Paulus eens schreef, te kunnen betuygen. Gelyk wy van God be-^{1 Theff.} proeft zyn geweest, dat ons het Evangelium zoude toe-^{II: 4,} vertrouwt worden, alsoo spreken wy, Niet als menschen^{5: 6.} behagende, maar Gode die onse herten beproeft. Want wy en hebben noyt met pluym-strykende woorden omge- gaan, gelyk gy weet, nog met (eenig) bedeksel van gierigheyt: God is getuyge. Nog zoekende Eere uyt Men- schen, nog van u, nog van andere. Hiertoe, Eyndelyk, moesten Zy buyten Moses en de Propheeten, niet spree-^{AA.} ken. Tot de Wet, en tot het Getuygenisse: soo zy niet^{XXVI:} en spreken na desen woorden, het zal zyn datse genen^{22.} Dageraet en sullen hebben.^{1 cl.}

VIII: 20.

Wie, dit Alles nadenkende, soude sig kunnen onthou- den, uyt te roepen met Paulus: Ende wie is tot dese din-^{2 Cor:} gen bekwaam? Of Wie soude soo Een werk aanvaarden,^{II: 16.} als op hoope van daar te mogen byvoegen: Niet dat wy^{2 Cor.} van ons selven bequaem syn iet te denken, als uit ons sel-^{III: 5, 6} ven: maer onse bekwaamheyt is uit Godt: die ons ook be- kwaam gemaekt heeft (om te zyn) Dienaers des Nieuwen Testaments. Als wanneer dat Moedig woord ook volgen^{1 Cor.} mag: Daarom dewyle wy dese Bedieninge hebben, na de^{IV: 5, 11.} Barmhertigheyt die ons geschiet is: soo en vertragen wy niet: Maer wy hebben verworpen de bedeckfelen der schan- de, niet wandelende in arglistigheyt, nog 't Woort Gods Vervalschende, Maer door Openbaringe der Waerheit ons selven aengenaem makende by alle Conscientien der Men- schen, in de tegenwoordigheyt Godts. Dan mag een Lee- raar met Moses, Verkiezen liever met het Volck Godts^{Hebr.} qualyk behandelt te worden: dan voor eenen tyt de ge-^{XI: 25.} nieting der Sonde te hebben, achtende de versmaetbeyt^{16.}

G 3

Christi

Christi meerderen rykdom te zyn, dan de schatten in Egypten: want hy sag op de vergeldinge des loons. Dan mag Hy Sig toeroepen, als eens Azaria de Soone van Oded aan Afa deed: Daerom weest gy sterk, ende en laet uwe handen niet verslappen: want daer is loon naer u werk.

² Chron.
XV: 7.

Vraagd Gy Liedén My nu, Of ik agtervolgens het Tafeereel van den H. Dienst, hier van my selfs opgemaakt, My al wel gekweeten, en Allen deelen van dese Bediening des Evangeliums vervult hebbe? Ik antwoorde volmondig; Indien men op de dadelyke Uytvoering Oogt: *Neen, geensints.* En, Indien op het Oogmerk en poginge; *ook in desen was ik niet sondergebrekkelykheid.* Maar Dat ik niet on-bewust ben geweest van het geene tot den Heyligen Dienst behoorde, kan ondertuschen blyken uyt de Schets, die ik soo even hebbe afgemaakt: Edog wie van Gods Knegten of Kinderen, is van struykelen vry? de Runderen selfs, die d'Arcke trocken hebben gestruykeldt, *Stelde de Wet selfs niet tot Hoogen-Priesters Menschen, die swakheeden hadden? Wie kan dog seggen syn Herte ge-*

² Sam.
VI: 6.

Heb.
VII: 28.

Prov.
XX: 9.

Joh.
VIII: 7.

² Cor.
IV: 7.

Jes.
LXIII:
15.

suivert te hebben, en rein van overtredinge te zyn? Die Dat is, of meind te syn, werpe d'eerste Steen op my; Feylen heb ik, die Schat draag ik in een Aerde Vat. En gelyk de Maan syn Vlecken heeft, den Hemel syn Wolken, de Sonne haare Verduysteringe, soo heeft alle Vlees syn Overtredingen, en alle Godsalige hare Verdorvenheden, die sy niet eer als in den Dood sullen afleggen. Hier over sal Ik, met Andere, myne Versoeningh en Reynigmakingh in het Bloed des Lams soeken. Ik weet dat God, rommelende Ingewanden van Barmhertigheit heeft, en dat mynen Jesus voor Heylsoekende Sondaren in den Dood gegaen is, daerom heb ik

Ik ook dickwerf Inwendig troottelyke Antwoorden, ter
wyl *myn Oogen op den Vader der Ligten ſagen*, mogen ^{Pſalm} wegdraagen. *Myne Genade, Myne Genade, zy u genoegh*, ^{CXXIII:}
is het woord, daar ik *voor God* op hoope; En wat *de* ^{Jacob:}
menſchen aangaat, ik bidde, dat myne misſlagen niet ^{I: 17.}
mogen ſtrekken tot nadeel der Goddelyke Waarheeden, ^{2 Cor.}
Die ik U-L: hebbe Verkondigt, Selfs in myn Hert Geloof, ^{XII: 2}
en daer ik myn Ziels behoudeniffe by wagen derf, hoo-
pende ook ten allen tyden daar aan Getrouw te ſyn, En,
ſoo wanneer ik daer toe geroepen wierde, *Onſe Geloofs*
Belydeniffe met een *Bloedige hand* t'onderschryven:

Ondertuffchen is't ook Waer, dat men de gebreeken
van Leeraers, wyden breed, weet uyt te Trompetten,
van elk Aes een Pond ſwaarte maakt, En, 't geen wel
van *Nazianzenus* is aengemerkt, dat ſy op *Naalden tre-*
den, op 't *Tſwandelen*, En Als over *Koordengaan*, daar
de minſte Mis-tree beſpied werd van veele *Belials* Kinde-
ren, Om Hun, - ſoo wel als Hunne Leer verwerpelyk te
achten. Daer men moeft denken, Al *wyſen* de Voor-
gangeren de *Haven* der volmaaktheyd *Wel* aen, dat ſy
nogtans al mede droevig *dobberende ſyn* op de Zee
deſer Wereld, rondſom de Klippen der droevigſte
Verleydingen, En veelsins reden vinden, om in navol-
ging van den *Man na Gods Harte*, te bidden in volle
nadruk: *Gedenk niet der Sonden myner Jonkheit, nog* ^{Pe}
myner Overtredingen. Ja, Toehoorders, ſonder dat ik ^{XXV: 7.}
Alles hier in 't *byſonder* op mag halen, veele en groote
Struykel Blokken, ſyn My in myne beſte pogingen Tot
vervulling van 't werk der bediening wel eens voorge-
komen, Maardoorde Genade Gods heb ik, ſtaande bly-
vende, tot dus *Verre gelopen*, den goeden ſtryt *geſtræden*, ^{2 Tim.}
^{IV: 7, 8}
bet

het Gelove behouden, en hoope eens uyt de tyd, alseen Getrouw Leeraar in d'Eeuwigheid overflappende, *te ontfangen de Kroone der Regtveerdigheid*. Ik hebbe Ja! den Dienst steeds moeyelyk en swaar bevonden, tegen veele saken sag ik menigmael in den beginne, als

Jef. XL: tegens Bergen en Steyltens op, Dog God, *die den*
 29. *moeden kragt geeft en sterkte vermenigvuldigt, Dien die*
geen kragten heeft; Hy, die Eens tot d'Apostelen
 Luc: seyde: *Ik sal u Mond en Wysheit geven*, gaf my te spree-
 XXI: 15. ken met *Eene vrymoedigheid*, waer door myn Ziele t' huys
 Ephes. VI: 19, komende, dickwerf als van blydschap doortinteld wierd.
 20.

C Immers, het zy dan soo gebrekkelyk, als 't ook is geweest, Ik hebbe XII. Jaren lang volstandig in dese Gemeente gearbeyd, voor dat ik hebbe gesproken van *malkanders Aangesigte niet meer te sullen sien*, gelyk ik heden daar van spreek, en spreken moet: Niemand Oordeele in desen te Liefdeloos, even of wy te los of te ligtvaardig van deese onse Gemeeynte *scheyden*, en de selve *Vaarwel* seyden; Heb ik voor 't eyndigen der Jaren *mynes Verbands* alhier, ooit van *Scheyden* gerept? Heb ik, nadat *myn Tyd* nu al voldaan was, niet op het verzoek van *zyn Hoog Edelheid d'HAAN Zaliger*, nog een jaar ter vertoeving ingewilligt; Heb ik Niet my Andermaal door *d'Hooge Indise Regeering*, in den voorledene Jaare op Hunne kragtige en aenhoudende Bede, Hoe nadeelig ook voor Myne tydelyke belangens, laten overhalen, om dit verlopene Jaar Gods Kerke alhier nog Dienst te doen? Heb ik dus niet *Twee Jaaren* boven myn verband onder U Gewoont? Is het dan soo seer te misprijzen, dat een Leeraar voor een wyle Tyds uyt syn *Vaderland*

derland gefworven, egter de-aangeboornen Lust tot het selve nog behoudt.

Een Heydensche *Ovidius* singt hier van Niet alleen, in dat bekende Vers

*Nescio quâ Natale Solum dulcedine Cunctos,
Afficit, of Allicit.*

'K Weet Niet, met wat een Soetigheid,

'De Aangebooren grond, Een ieder komt te streelen.
Of te lokken.

Maar ook in een van syne Gedigten, geschreven in syn ballingschap, in 't Landschap *Pontus*, over welkers onguure Lugt-en Land-gesteltenis Hy door-gaans soo bitter klaagt, sprekende van seker *Schytier*, daar of daar ontrent gebooren, segt Hy met verwondering.

Quid Melius Roma, quid frigore Pejus?

Huc tamen ex Illa, Barbarus urbe fugit.

Wat is'er beter als de Stadt van Romen?

Wat kan'er slimmer als de koude Noordt uytkomen.

Nogtans uyt zo een Stad vlugt Herwaerts de Barbaer,
Ja Voorseker; 't legt soo by alle Menschen:

Dulcis Amor Patriæ, Dúlce Videre suos.

Vaderlandsche Liefd' is soet,

Soet is het ook de Zyne te aanschouwen.

Maar nog al meer, Toehoorders. Meind Gy-L: niet, dat dese aangebooren Trek tot het Vaderland in Elk, die maar een weynig Edelmoedigheid heeft, geweldig word vermeerdert, ter plaatse syner Vremdelingschap, by het doorbreken van een groot verval der Seden, van Ingekankerde Haat en Nyd, van Kwaataardige behandelingh, Kleynachting, en 't Fatsoen-beneemingh der Herderen Christi. Blusschen soodanige ontmoetingen den Geest van een Mensch niet uyt? Syn dit geen middelen om iemand

H

alle

Sie
2 Petr.
II: 8.

Amos
VII: 11.

alle moed te benemen, en alle lust te doen vergaan?
Of soude men wel dorven ontkennen, dat sodanige din-
gen hier omgaan, en, *Hoewel de schendinge van Gods*
Dienaren selden een goet eynde neemt, stoutelyk wor-
den gepleegt, nu de Satan hier soo heerlyk zyn Troon
heeft opgeregt; En de Schurfsite Schapen *de reetvaardige*
Sielen hunner trouwste Harderen bitterlyk dorven
quellen. Twyffelt men 'er aan, of Alle Uwe vaste Lee-
raaren, indien zy kosten, soude al mede dat zelve
Spoor van my opslaan? daar Zy nu, den Een om zyn
opklimmende Jaaren, een Ander om zyn Vrouwen Kin-
deren, een Derde om andere redenen, deeze voorree-
mens staaken, en blyven met het Kerk-Scheepken in deeze
holle dollen Zee van *India* slingeren en dobberen. Dit is
den verstandigen genoeg gesegt; Sonder dat Ik daar by
de beweegredenen van myne Kinders en haare Opvoe-
dingh, zoo schraal, zoo raar in deeze Landen te ver-
krygen, behoeve aan te halen? Met een woord; de God-
lyke Voorzienigheyd gunt het my, en Myner saken gele-
gentheyt eyscht het van my, dat ik een eynde mynes dienst,
alhier in swackheyd volbragt, make, en onder Jehovahs
gehengen weder stevenen na dat *Lieve, Vrye, Vrye,*
Vrye Vaderlant, Daar men met ruste en vergenoeging
zyn Leven kan doorbrengen, Daar het Gemoet aan geen
Kettingh leydt, Alwaar men niet behoeft te Pluymitry-
ken, en dus de H. Waarheyd te verbloemen en te kort
te doen; Dat seer verre overtreft een Land daar de *Lief-*
de is, als die van een *Someroegel*, dewelke verdwynt, En
ons begeeft, *Soo ras de Warmte ophouwt*, En daar den
Deugdsamen daarom wel mag toegeroepen werden, ge-
lyk 'er by een *Propheet* staat, *Gaet weg en vlied in het*
Landt van Juda. Ja

Ja maar, mag iemand my te gemoed voeren, Wy verliezen vast dus doende Uwe *Dienst* en hulp. Ik beken't. Maar en souwt Gy my, die sulken broosen Riet-staf is, niet missen kunnen? Soude ook *Gods werk* aan een *Enig* sondig *Schepsel* gebonden syn? Neen, Myne Vrienden, Neen *Sulamiten*, die Myn heenen gaan ter herten neemt, en my met Smeekingen en Biddingen gaarne hadde willen houden, U-Lieder *harten en worden niet ontroert*, *nog en zyt niet verbaast*. Cant. VI: 13.

Van Veele, indien niet de Meeste, Ja, mag ik onberoemt seggen, En moet het niet verswygen, of Ik wierd ondankbaar, dat Gy My geëert en bemind hebt onder het toonen van Liefde blyken, Als die van *Galatia* aan *Paulus*, Galat. IV: 15. Die van *Alexandria* aan *Athanasius*, en, van *Cesareen* aan *Basilus*. O Myne Broeders! En, O Myne Susters! d'Eene gemoets-beweging word van den Anderen versvolgen.

Hoe was den toeloop in deeze Kerke, wanneer ik tot U spreek soude? De Gestoeltens en Banken, hadden zy Tongen, souden het getuygen, met vry meer gevoegelykheid, als Ik selve doen mag. Ik schryve het Gode toe, die myne dienst in myne Jonge Jaaren soo wonderlyk gesegent heeft. Gave God maar, Dat Elk uwer in een *Goude Kruyke* van een gereynigt Herte, al *het Manna*, dat Gy Exod. XVI: 32. onder myne swacke Dienst zooyverig scheent te komen rapen, en insamelen, hadde geborgen, en ter *bewaring* weg-gezet. O My *Dan* Eerst regt Dierbaar Volk!

En nam *Paulus* met biggelende Traanen Eens van sodanige zyn Aflicheyd? Ook ik vonde *Dan* te meer Stoffe, om in deese myne laatste *Vaar wel* seggingh, een Stroom van Traanen uit te gieten, Die ik nu storte wegens U, *OVroom* maar helaas! *Weinige*. Ja *weinige* Vroomen, Met wien ik au en dan over Gods Woordt en Wegen heb mogen spreken.

H 2

Myne

Myne droefheid, als ik U-L aanſie, verſlomt My; Ik blyve byna in myne redenen ſteeken, de Krop is vol, het Hart vloeyd over; Maar 't wil ter keele nauwlyks uit:

God d'Harte kenner weet, (ik moet 't hier wederom als in den beginne ſeggen,) met wat een geweldige beweging myns gemoeds, deeze *Afscheids-neeminge* toegaat. Ik voel beſt Uit, en Met wat een kloppend lillend Hert, ontroerde Sinnen, klemmende Mond, en klevende Tongh, deeze myne afgebrookene Woorden tot U L. *voor 't Laaft*, onder een Vloed van Heete Biggelende Traanen, fullen voortgebragt worden. Myn Ziele is ten eenemaal ontſeld, en word als een Hollende Zee, door de Baaren van haar beroerde Herts-togtenginſch en weder geſlingert. O! myn Liefde t'Uwaarts, en de ontroering mynes Ingewands om Uwent willen, ſyn alleen magtig myne ſtaamelende Tongh te doen ſpreken, en myn bevende Lippen te openen.

Over-
heyd.

De tyd roept my dog, om myne redenen te wenden tot *Personen* van *byſondere* Staat, en Rangh; En voor *Eerſt* wel, en voor *Al*, tot Het Geſloelte van 't Hoog-*Edelhedens*, onder wiens Vleugelen ik ſoo gunſtig geſchuylt hebbe, en als een Onderdaan geleeft. Ik weet niet beter, Of hebbe Anderen geleerd en Self betoond, wat her zy *Eere te geven, dien men Eere ſchuldig is*. De *Chriſten* Wet van *Paulus*, aen de *Roomſche Kerk* ſo nadrukkelyk aangefchreven, *Dog van die ſelve Kerk* onder andere ſtukken van Hare *Antichriſtiſche Afval*, ſoo ſchendig verbroken: *Alle Zielen zy den Magten over haer geſtelt onderworpen*, heb ik met woord en daaden toegelent, en tragten te beveſtigen. *Vreeſt God, Eert den Koning, of d'Overheid*: twee Grond-Leſſen, die *Petrus*, (op *Wiens*

Rom.
XII: 7.

1 Petr.
II: 17.

Wiens Navolging de Mensch der Sonde, terwijl Hy sig ^{2 Theff. 11: 3}
Verheft boven al dat Ge-eerd wort, En Agtbaar is; soo
schaamteloos roemt;) ten nauwsten aan Een hegt, heb ik
soeken Ongeſcheiden, En ſelfs te betrachten; en Anderen
in te ſcherpen, Ik weet niet beter, of d'Heere heeft my
bewaert; Soo wel voor laffe Vleyery, myn Herte en Lip-
pen Altoos een Gruwel, Als voor onguure Styf-hoofdigheit,
die Tergingen Ergernis der Overigheden. Nooit ging ik
aen de Leyband van veele der Grooten dezer Landen, in ^{2 Theff. 11: 3}
haer kwade gevoelens; Maer Nooit verſcheurde ik ook de
Banden van een eerbiedige onderwerping, In, en Aan al Of
wat billyk, Of ook maar inſchikkelyk was. Volgens myn
pligt, den Keyſers gevende dat des Keyſers was, en Gode ^{Matth. 22: 22.}
dat Godes, poogde ik dus myn grooten Heer en Saligmaker ^{Pl. CXVIII: 26.}
te gehoorſamen; Ende in dat ſelve gevoelen Nu nog
ſtaande, wil ik U Hoog-Edelens Segenen uyt het Huys ^{Pl. XCIII: 5.}
des Heeren, daar Heyligheid de eerſte cierraad is.

Myn Gebed is tot Jacobs God, dat onder de Regering, ^{De Hr. Generaal DURVAN.}
van zyn Hoog Edelheit D. DURVEN, het Tydelyk geluk van
de Maatſchapppy groeje, en het Geestelyke van Jesu
Koningryk in deſe Geweſten niet af en neme. De Zenuw ^{Aa, XIX: 17.}
van de Maatſchapppy ſy ſterk, Haar vermogen groot, Ende ^{Pl. CXIV: 11.}
de Vlagge van de Nederlandſche Mogentheyte weye wyd ^{Genef. XLIX: 31.}
en breed, in ſpyt en weerwil onſer Vyanden. Maar de
Name onſes Heeren Jesu Chriſti, werde onderdies ook
groot gemaakt, en de Eere van de Heerlykheit zyner ^{Dan: V: 21.}
Majesteit niet vergeten. Tot deſe roemwaardige, En ^{2 Sam: VIII: 14.}
van den Andere Onſcheydbare Eindens, wenſch ik ſyne ^{Pſalm LXXVIII: 27.}
Hoog Edelheit eenes Josephs Verſtandigheit, Daniels
Licht en Wysheit, Hufais Raad, Davids Beleid,
Simſons Veerdigheit, Gidions Strytbaarheid, en Salo- ^{Jud. XIV: 14.}

Jud. *mons Wysheit en Heerlykheit, Obadjaas God-Vreesent-*
 VI. 12. *heit, en Hiskias Opregtigheit:*

I Reg. Ik wensch Hem al den Voorspoed syner Loffelyke
 IV: 29. *Voorfaten* by een gebragt, en opgehoopt. De *Lang-*
 X: 27. *durige Regering*, Dog in Gods gunste, ende niet tot
 met
 Matth: nadeel deser Oost-Indische Maatschappy, van Eenen
 VI: 27. *MAADTSUYKER*; 't *Geluk* van Eenen VAN OUDSHOORN,
 I Reg: d'*Ervarentheit* van Eenen VAN HOOREN, d'*Algemeene*
 XVII: 5. *Toejnyging des Volks* van Eenen VAN RIETBEEK, de
 Jcf: *Neersligheyd* van Eenen VAN SWOL, de *grootheit van*
 XXXVI: *Geest* van dien Staatelyke, Deftige, Onwankelbare *Ko-*
 3. *pere Suyl*, den alomme Beroemden ZWAARDEKROON,
 den *sachten Imborst*, *Regtveerdigheit* en *Ware God-*
vrugt van dien *met God wandelende Enoch*, den Deugd-
 samen MATTHEUS DE HAAN, welkers Reuk en Geur, als
 die van Lieflyke Speceryen nog uit het Graf steigen.

God geve hem doordringentheit van Geest, vastig-
 heid van Oordeel, En onversettelykheit van Trouw, om
 in 't beloop dezer Splinterigste dagen en saken, het Schip
 van den Staat der Maatschappy, tusschen Klippen en
 Banken veylig heen te stieren. De Heere geve Hem
 benevens de verhevene Edelmoedigheid, Eene bekoor-
 lyke Beleeftheid, selfs in het midden der hoogwigtigste
 saken, met welke doorgaans een Gouverneur Generaal
 van *India* dient Overladen te syn, tot handhaving te ge-
 lyk van de waerdigheit van syn Aansienelyk *Ampt*, en tot
 bevordering van de *beminnelykheit* van syne Hooge *Per-*
soon. Vooral syn myn Suchtigen voor onsen God en He-
 mel-Koning, dat RELIGIE, soo hoognodig in deese Landen,
 met *Politie*, En *yverige Gods-DIENST*, met *schrandere*
 STAATKUNDE by syn *Edelheid* onafscheydenlyk mogen
 t'sa-

t'samen gaan. Immers onder *Staads-lessen* van den grooten, hoewel Heydensche *Aristoteles*, vind men ook deezē; *Dat een Vorst de saken van de Godsdienst met Ernst, en, Voor Alle Anderen moet bebertigen*, 'T Is een Hooft-Perel aen de Croon van *Cyrus*, dat hy wegens syn *yver tot de Godsdienst* geroemt wert, als van zyn Koninklyke Hooft-Deugt, gelyk men selfs in 't Heylig Boek daer blyken van vind. Ja *Lactantius* tekend Ezra I: 3. voor vast aen, *Dat die, derwelke nog Godvrucht nog Godsdienst kend nog betracht, ook t'eenemaal onkundig is van de Regtvaardigheit*, En, seeket het Euangelium Rom. I: 14. I Cor. I: 27. en wert niet alleen voor den *Dwazen*, maer ook voor den *Wysen*, niet alleen voor den *Veragten*, maer ook voor den *Edelen* Gepredikt; *Aeneas Sylvius*, verhaald ons van den Keyser *Sigismundus*, dat Hy eens iemand *qualyk bejegende om dat die hem altoos Prees, sonder hem te Onderwyfen*; Dat was immers de Val van den Eerit Prys-weerdigen, Naderhand Moeder-en Meesters-Moordende *Nero*, En Dit selve wierd de Ondergang van dien *Tyrān*, dat hy steeds van Eenē *Gemeenē Hoop*, En *Vlevendē Aanhang*, aen wien hy syn Oore Dom en Ligтваardig leende, *omcingelt*, Altoos gepresen en toegejuicht, en Nooit meer van statige *Senecaas*, en deftige *Burrussen* onderrigt of gewaarfchouwt wierd. Sueton. Neron. Cap xxxv. Den Keyser *Theodosius*, door d'Euangelie-Leer soo ver gebracht, seyde by sekere gelegenheid, dat Hy liever een *Waar Deugtsaam Christen wilden zyn, dan Keyser van het groote Oosten*. Gave God dan, dat steeds Gods Woord, en Trouwe Dienaren by syn *Edelheid* in soo groote waarde syn mogten, als eertyds by *Josia* het *Wet-Boek*, en by *Josaphat*, een opregt *Waarheid spre-* 2 Reg. xxxv: 10. **kend**

1 Reg.
XXII:
7, 8.

kend *Propheet des Heeren*. *Xenophon* zegt: *Daar syn geen schoander nogte heerlyker goederen voor een Vorst, dan Deugt en Regtvaardigheid*. *Seneka*, *Neroos Trouwe Meester*, betuygde, (En Ach had Hy dees Lesse Noit vergeten!) dat door *Godvrugt en Regtvaardigheid* de *Vorsten zelfs Goden werden*, En *Dauids Wyse Zoon*, de *Parel van Israëls Koningen*, eer de *Sidonise Vrouwen*, Aan wier Lief-koseryen, Hy sig al te laf-hartig overgaf, syn *Edele Naam* met een onwisbre Vleck hadden befoetelt, heeft onder syne Spreuken geplaaft: *Het is der Koningen growwel Godloosheit te doen*. Hy heeft 'er dese gewigtige reden van gegeven. *Want door Geregtigheid word den Throon bevestigd*. En Hy heeft 'er, by wege van Raad-geving bygevoegt. *De lippen der Geregtigheid zyn het welgevallen der Koningen: ende elck een van haer sal Lief hebben, dien die rechte dingen spreekt*.

1 Reg.
XI: 1-5.

Prov.
XVI: 12,
13

2 Chr.
XXIV: 16.

Pf. CXXI:
7, 8

Pf.
CXXII: 7.

Pf.
CXXVIII:
5.

De Ra-
den van
India.

Ach of de Heere der Heyrschaaren langs deese weegen gave, dat men nog eens na syn *Edelheids Dood* seggen mogt, 't geen weleertyds *Eenes Joadás Graf-Schrift* was: *Hy had goet gedaen in Israël: beyde aen Goden synen Huysse*. D'Heere Beware syn *Edelheid van alle kwaad*, Syne *Ziele beware Hy, de Heere Zegene zynen Uytgang en zynen Ingang, van Nu aen tot in der Eeuwigheid*. *Vrede zy in zyne Vestingen, Welvaren in zyne Palleyfen, de Heere Zegene Hem uit Zion, Hy doe hem het goede Jerusalem aenschouwen, alle de Dagen synes Levens, Hy doe Hem Kints-Kinderen sien. Vrede over Israël*.

Myn Aanspraak is ook uytgebreid met Zegenwensinge over U Hoog *Edelhedens*, die met den Heer Generaal den Last der Regeringe van *Nederlandsch India* draagt.
Edog,

Edog, Niemand uwer Hoog Edelhedens duyde het ten quaden, dat Ik hier Eerft een weynig ftill ftaa, om een woord aen myne byfondere Patronen, en over- tollige Weldoenders, voor af te laten gaen.

Gy fyt het Edel Heer Directeur Generael HASSE-
LAER, van wien ik doorgaende blyken van Vriendfchap, en preuen van genegentheid in voorgaande Jaren, en Nu wederfoo vers, erlangt en genooten hebbe; Alles van deeze Predik-Stoel in 't byfonder te verhalen, en uyt te meten, foudes U Edele Geheel en Al mishagelyk fyn. Ik fal dan alleen seggen, dat U Edele met foo veel preuen van Goethartigheid, en van Liefde fondereenige verdienften, My foo vaak, foor grootelyks overfchaduwte hebt, dat ik defelve onmagtig ben anders te beantwoorden, als met het bewaren van U Edeles geheugeniffe, in eene Hertgrondige Dankbaarheyd. Groote Man, die fonder Verachting myn Dienft met Uwe aanhoudende tegenwoordigheyd vereert hebt en aangemoedigt: Weeft geplant in het Huys des Heeren, draag felus in den Gryfen Ouderdom nog Vrugten, En blyf vet en groen om te verkondigen dat de Heere Regt is, en fyn Werk Getrouw. Gods goedertierentheit en getrouwigheit zy met U, en in fynen Name werde uwen Hoorn verhoogt. De Heere doe U, Oud, en der Dagen Sat, eens ingaan in de Vreede, gelyk eene, die in zyn opregtigheit gewandelt heeft.

Maar insonderheyd moest ik U Edele hier niet te vergeeten, myne Vaderlyke opregten Hals-en Hartvriend WESTPALM, mynen Weldoender! Van Carthago ftaat my voor gelezen te hebben; de Qua Rectius filere quam Pauca dicere, Dat het beter was, daar van geheel te fwygen,

I

als

De Edel
Heer
HASSE-
LAER.

Pf xcxi
13-15.

Pl

LXXIX:

25.

Ef. LI:

23.

Deut.

XXXIII:

27.

Jel.

LVII: 2.

De Edel

Heer

WEST-

PALM.

als maar weinig te seggen. Gy zyt het, dien ik noemen mag *Ornamentum Reipublicæ*, 't Cieraad van 't Lant, een Man, dewelke den Raad van Solon der Atheneren Wetgever gadeslaande, *niet ligtelyck Imand tot zyn Vrint aanneemt, maar aangenomen hebbenae, ook niet ligtelyk door eenige quade Tonge of Oorblasers Achter-klap gelyk d'Oostindische Trant en Gewoonte maar Al te veel is, laet glippen;* De reden, waarom elk eerlyk Mensch maar eens tot *U Edelens* aangenaame Ommegang toegelaten zynde, sig met regt gelukkigchat, als vresende van uwe Zyde geen verandering, soo lang Hy maar de *Selve* blyft. Met *U Edele*, mogt ik een *Zout-verbont* ingaan; Want Gy maakt met den opregten *Manavira Aiswad* *Onbreekbaere banden*; Soudeik, standvastige Heer, alle de gunstbewysen van *U Wel Edele* soo ongeveynst genooten, hier na waarheyd openbaar maaken, *U Wel Edelheids* aangeboorne Sedigheyd soude ik kwetsen, en aan de Nyd, de *verrotting der Beenderen*, die dog onder 't knaagen van haar eygen Herte alles met scheele Oogen aanziet, voet geven, om my van Vleyery verdagt te maken; Dit nogtans moet ik betuigen, dat, daar *Grieken en Romeynen, Altaren en Pyramiden in Tempelen*, op Straten, of op Velden, ja geheele *Tempelen* selfs, aan Weldoenders ter dankbaarheid hebben opgeregt, ik de selve in myn Harte voor altoos plaatsen; En, eer myn *Regterhant* haar zelfs vergeten sal, eer ik *vergete uw' Liefde te verheffen, en te stellen, onder de Aardsche Zegeningen, tot het hoogste myner blytschap.* Myn Gebeden zyn, voor *U, O der Eenvoudigen Toeverlaat! doorlugtigen Man die de Goddelyke, dog Helaas! onder Menschen Kinderen zoo seldsaam verdiende*

Numer.
XVIII:
19.

Prov.
XIV: 30.

Ps.
XXXVII:

diende Deugd-en Eer-naam, van *Vader der Wefen en Man der Weduwen* met foo veel regt als Imand draagt, van een Yder daarom zoo hemind en geliefkooft, als den Appel ^{Jef. LI: 12.} fynes Oogen, Dat *Jehovah Zebaoth*, dien magtigen *Jacobs*, *U Fidele Voor en Agtertocht* wil syn, uw *Schild en Loon* seer groot. De Heere verhoore u in den dag ^{Gem. XVII: 1. Ps. XX: 1-5.} der benauwtheit: De Naem des Godts *Jacobs* sette *U* in een hoog vertrek, Hy sende uwe hulpe uyt het Hey-^{1-5.} ligdom, ende ondersteune u uit *Zion*, Hy gedenke aller uwer *Spys-Offeren*, ende make u *Brand-Offert* tot *Affche*, Hy geve u na u *Herte*, ende vervulle allen uwen raet. ^{Num. XXXIII: 12.} Uwe Name O *Bemide des Heeren!* zy by My, mynen *Huyfe*, myne *Spruyten*, en myn *Nakroos*, en blyve, voor *Eeuwig* in *Segening*.

Verders gaat myn even *Hartelyken Zegen-Wensch* voort tot, en over *U Edelens* alle te samen, die voor ^{Haar Edlens in 't Gemeen.} *Handhaving van Vryheit*, en *Veyligheit van Godsdienst* in dese *Gewesten* waaken moet *U Edelheden* brengen dog meer en meer uwe *Heerlykheit en Eere* in Gods *Jerusalem!* Het is immers iets groots als d'Heere God *Gekroonde Steenen* in den *Lande* tot *Banieren* opregt, als d'*Edelen des Volks* vergadert worden tot ^{Jef. LXII: 3.} het *Volk des Gods Abrahams*, Als de *Schilden der Aerde* werden, Als de *Kerke* de gedaente ontfangt van een *cierlyke Kroone* in de hand onses Heeren, en ^{Exra I: 7, 8.} een *Koninglyken Hoed* in de hand onses Gods; O *Magten der Aarde!* uit het *Heydendom* zelfs, vinden wy ^{Ezra V: 13, 14.} in 't *H. Boek* geprefen eenen *Cyrus*, *Darius*, *Artaxerxes*, Als van welke God sig bedient heeft in 't herbouwen ^{Sie maars eens Chron. XXVIII: en XXIX:} van *Jerusalem* en den *Tempel*; En Wat *Sorg*, *Liefde*, en *achting* de *Joodfche Koningen David*, *Salomon*,

¹ Chron. II-VIII. *Josaphat, Hiskias, en Josias, voor den Hebreeu-*
² Chron. XVII. *schen Godsdienst, en voor den Luyster des Ouden Testa-*
^{1-10.} *ments gedragen hebben, is in de selve Heilige Bla-*
² Reg. XVIII. *deren, ons ten voorbeelde Alomme Heerlyk voorg-*
^{1-7.} *stelt; daerom smeeke ik van hem, die Hoger Dan d'He-*
² Reg. XXII: en *gen is, dat uwe handen altoos Vereenigt mogen zyn,*
^{XXIII.} *en blyven, in opheffinge na de aanspraak plaatsse van*
^{Pl} *Gods Heyligheit; Ende Uwe harten tot de vreesse van*
^{XXVIII.} *synen dierbre Name. Gaa dog, in deeze sorgeloofse en*
^{2.} *hachelyke dagen, dikwerf met lust en liefde, onder de*
^{Pl.} *Scharen heen en na Gods Huys, en tot de plaatsse van*
^{1XXXVI:} *den Tabernakel syner Eere. O Wat staat het cierlyk,*
^{21.} *als de Voor-Gestootens in 't Heyligdom van Jacobs*
^{Pl.} *God belet zyn, met de Vorsten, als Voorgangeren des*
^{XLII: 5.} *Volks, en Voorbeelden voor den Onderdaen, Ja als*
^{Pl.} *helder blinkende Robyn Steenen, aan de Poorten van*
^{XXVI.} *bet Geestelyke Jerusalem. 'T is een seer gemeen, en*
^{8.} *niet te min Waaragtig seggen, Componitur Orbis Re-*
^{Jes.} *gis ad exemplum, De Wereld volgt, en keurt voorgoet,*
^{LIV: 12.} *wat Koning of Regering doet, O Edele des Volks!*
^{Pl.} *Vereenigt u dog met het Volk des Gods Jakobs, Toont u*
^{XLVII:} *Mannen na Gods harte, Dienaars van zyn Raad,*
^{10.} *Besitters van syn Gunste, en Erfgenamen van zyne*
Genade, en Uw geheele Volk, sal (als een Volk van
Vorst Messias,) seer gewillig syn op den dag syner
^{Pl. CX.} *Heyrkracht in Heylige Gierazie. O Aansienelyke Heeren,*
Mannen van Name, Vaderen van dit Ons andere Vader-
land, hoort de woorden van een uwer Trouwste On-
derdanen, hoort de woorden van een Leeraar, hoort
de woorden van een Mensch, die Alfoo wel wenscht,
om u gelukkige Regering in dese Tyd, Als om de Be-
hou-

houdenis van uwe kostelyke Zielen in de Eeuwigheid. Was het Eertyds een Eere voor den Triumphanten Pompejus, om sig voor de Deur van den Wys-geer Posidonius, te laten vinden; rekende het Vorst Dionys, voor syn geluk, in 't Geselschap van den Grooten Plato te syn, Hoe voorbeeldig behoort gy Christen Overheden te wesen, in 't komen, en in 't Sitten aan de Voeten van ^{Joh. VI: 68.} Hem Die de woorden des Levens heeft, die de Volkeren bemind, in wien's hand alle de Heyligen zyn, op dat een ider uwer magt ontfangen van syne woorden. Heerlyk is het, als ^{Deut. XXXIII: 3, 5.} Daer de Hoofden des Volks sig vergaderen, met t' samen de Stammen Israëls. O! daer gy Lieden soo, van de Heere soekt geleerd te wesen, daer sal uwe en uwer Kinderen Vrede groot zyn. Nooit sal dog het woord feylen, dat een ^{Jef. LIV: 13.} Man Gods eertyds aen den Rigter Israëls Eli om syne Soonen aankondigde, En welkers veragting aan 't geheele Huys van Eli kwam te itaan, op desselfs ruine en ondergang, (God beware 'er U, en uwe Huysen voor.) Die my Eeren ^{I Sam. II: 30.} sal ik Eeren, maar die my versmaden sullen ligt reagt worden. Wel dan O Mannen! zyt t' allen dage in de Vreesse des ^{Prov. XXIII: 17, 18.} Heeren, want sekerlyk, daer is een Belooning, ende uwe verwagting sal niet afgesneden worden. Maar de ^{XXIV: 20.} kwade sal geen belooning hebben, de Lampe der Godhosen sal uytgebluscht worden. Leef Godvrugtig, en Leef alle Gelukkig, Leef ten nutte van Neerlands Oost-Indische Maatschappy, ten nutten van deeze Stad, ten nutte van uwe Huysgesinnen, ten nutte van u Selves; de sorg voor 't Gemeene Best, zy u Beste. Beter Armals Ontrouw. Den Koning getrouw tot de Bedelsack toe, was eens de Leuse van onse roemrugtige Voor-Vaderen, Maar die steeds ook in de mond hadden: *Pro Aris*

6 *Focis*, voor Godsdienst en het Vaderland. Soo wierd de Grondslag van onse Vryheid gelegd. Soo is die bevestigd. Soo moet die vorders worden bewaart. Vergeet men eens de openbare Munt-spreuk van *Nederland*, *Hac nitimur, hanc tuemur*. De Gods-dienst tot een Steun, de Vryheit tot een Schat; Wel haast soude 'er volgen, *Sy en weten niet, nog en verslaen niet*. *Sy Wandelen steeds in Duysternisse Dies Wankelen alle Fondamenten der Aerde*. Wel dan gy die de Magt in de Poorten hebt, weest *Catoos* in ernsthaftigheid, weest *Ciceroos* in waaksaamheit tegen alle *Catilinaas* Raadslagen. Wees *Timoleons* in opregtigheit. Laet 't Herte meenen so als de Tong spreekt; Wees *Aristidessen* in Regtvaardigheid. En verdien alsoo den Eernaam van *Vaderen des Vaderlands*, uyt monden van een Vry Volk. * Maar weest ook *Josuas* in Godsdienstige Voorgang aan 't Volk, weest *Obadjaas* in 't beschermen van de Dienaren des Heeren tegen alle *Jesabels*, weest *Zerobabels* in 't Bouwen des Heeren Huys. Wees *Nehemiassen* in 't Verbeteren van de Breuken der Mueren van *Jerusalem*. Ach hebt dog een welgevallen aen haere Steenen, en medelyden niet haer Gruis. En behaal soo Nog een Eernaam, Niet Minder Als dien Eersten, van Voedster-
 CII: 15. *heeren van Gods Kerk*, uyt Monden van alle Ware Christenen, die de Kerke in dese Landen sien, geworden Als een
 Jcf. I: 8. *Hutken in de Wyngaart, als een Nagt-Hutken in den Kommer-Hof; als een Belegerde Stad*. Dus blijven uwe
 a Sam. VII: 16. *Huysen bestendig, en uwe Stoelen vast*. Dus helpe U, uwer
 Vade-

* *Roma PATREM PATRIE Ciceronem LIBERA dixit*, segt *Juvenalis*. Satyr. VIII: 244. Want dat Slaafs-gewordene Onderdanen, ook Tyrannen met die Eernaam vleyen is niets groots. *Vrye Luyden* spreken, soo de Saak legt. Lees dit uitmuntend in *Nepos Timol. Cap. 3. 4. 5*.

Vaderen God, en den *Almagtigen salu Zegenen*, met *Zegeningen des Hemels van Boven*, En met *Zegeningen des Afgronds*, die daer onder ligt. Dus make hy u tot *Suylen van den Staat*, tot *Pilaren van synne Kerke*, tot *Werk-tuygen syner Eere*, tot *Vaten lyner Genade*, en eyndelyke tot *Erf-Besitters van syn Heerlykheit*.

Genef.
XLIX:
25.

Myn wensch is ook over haar *Achtbaarheeden* die *aen 't Gerichte sitten*, de *Handhavers van Regt en van Geregtygheyt*. Van gantscher Harten seg ik dank, soo wegens de gemeene bescherming, als wegens bysondere *Eere en Vriendschappen gedurende Myn aanwezen in deze Landen by 'U Edele genooten*. En Juyche hierom ongeveynst *'U Achtbare Persoonen*, en *Ge-eerde Familien* den *Ryken Dauw des Hemels toe*.

De Ach-
baren
Raad van
Justitie.

Gy weet Myne Heeren, dat'er geen *Loflyker Werk*, geen *Edelder Besigheyd*, geen *Grooter Cieraad* is, als *Recht te doen*. *Also regeerde David over gantsch Israel: ende David dede zynen Volke Recht ende Geregtygheyd*, staat'er. Davids wyse Soon schryft; *Geregtygheyd en Regt te doen is by den Heere uitgelesener dan Offer*, en 't is den *Regtveerdigen een blytschap Regt te doen*. En *Josaphat* die den *Lof heeft van gewandelt te hebben in de wegen zyns Vaders David*, *stelde Richteren in het Lant*, in alle vaste *Steden van Juda*, van *Stadt*, tot *Stadt*. Ende hy seide tot de *Richteren*, *Siet wat gy doet*, want gy en houdtet het *Gerichte niet den Mensche*, maer den *HEERE*, ende hy is by u in de *sake van het Gerichte*. Nu dan, de *verschrickinge des HEEREN* zy op *'U-lieden*: nemet waer, ende doet 't: want by den *HEERE onsen Godt* en is geen onregt, nogte aenneming van *Persoonen*, nogte ontfanging van

Prov:
XXI: 3,
15.
2 Sam:
VIII: 15.
2 Chron:
XIX: 5,
6, 7. 9.
1 Chron:
XVII: 3.

ge-

geschenken. Doet alzoo in de vrees des HEEREN met getrouwigheid en met een volkomen Herte. Schandelyk is 't als Men met Salomon moet seggen: Voorde hebbe ik ook gesien onder de Sonne, ter plaats des Gerichtes, aldaar was Godtloosheit: ende ter plaats der Gerechtigheit, aldaer was Godloosheit. Maar schrikkelyk is 't ook Voor Regtschenders, dat hy daar by voegt, Ik seyde in myn herte, God sal den Rechtveerdigen, en den Godloosen Oordeelen: Want Aldaer is de tyt voor alle voornemen: ende over alle werk. Naar siet het 'er uyt, als men klagen moet met Jesaias, Daerom is het recht achterwaerts geweken, ende de Gerechtigheit staet van verre: want de Waerheit struykelt op de Strate, ende dat recht is en kander niet ingaen, ja de Waerheit ontbreekt 'er, ende wie van 't Boose wykt, stelt sich tot eenen roof: ende de Heere sag het, ende het was quaet in zyne Oogen, datter geen Recht en was. En soo gaat 't nogtans, daar een Jesaias seggen konde, Uwe Vorsten syn Afvallige, ende Met-gesellen der Dieven, een ieder van hen heeft de GESCHENKEN lief; ende zy jagen de vergeldingen na: den Weesen en doen zy GEEN RECHT, ende de twistfak der Weduwen en komt voor hen niet. De Sonen Samuels, staat 'er, Wandelden niet in zyne wegen, maer zy neigden haer tot de GIERIGHEIT, ende Namen GESCHENKEN, ende bogen het RECHT. Dat had Moses tot Tweemaal soo ernstig gewaarschouwt: uit Gods Mond, Ook en sult gy geen geschenken nemen: want het GESCHENK VERBLINT de siende, ENDE het VERKEERT de sake der Rechtveerdigen. En had voorde Derdenmael nog dit Segel hier laten opsetten. Vervloekt zy die een geschenk neemt. Dit was de Raad van Jethro aan Moses al
vroeg

Ecclel.
III: 16.

Ecclel.
III: 17.

Jes.
LIX:
14, 15.

Jes.
I: 23.

I Sam:
VIII: 3.

Exod.
XXIII:
8.

Deut.
XVI: 19.
Deut.
XXVII:
25.

vroeg geweest. Doch siet gy omme onder alle den Volc.
 ken, na kloeke Mannen, Godvreesende, Waerachtige
 Mannen, de Gierigheid hatende: steltse over hen, O-
 verste der duysenden, Overste der honderden, Overste
 der vyftigen, Overste der tiene, dat zy dit Volk tot
 aller tyd rigten. O wyse Raad! Want sonder Dat,
 Als Eener segt, een Regter is vol slegtigheid, tot d'on-
 dergang van de Gerechtigheid. En niet alleen van Die,
 maar ook van zyn Eigen selfs. Want wie den Godloosen
 regtveerdigt, ende den Rechtveerdigen verdoemt, is
 den HEËRE een grouwel, ja die beide. O gulde
 woorden! Salomons en aller Rigteren aandagt Over-
 weerdig, Indien gy de Onderdruckinge des Armen, ende
 de Beroovinge des Gerigtes, ende der Gerechtigheid, siet
 in een Lantschap, en verwondert u niet over sulc een
 voornemen, want die Hooger is dan de Hooge, neemt
 'er agt op: ende daar zyn Hooge boven haar Lied; Ja
 seker zyn 'er Die; En al van meer als eene Rang, De
 Goddelyke Hooge Persoonen, de Engelen in Sterkte en
 kragt soo veel meerder als de Mensche; Menschen ja zelfs
 nog op dese Aarde; Zyn 'er, Om of Nog hier, of seker
 hier Na regtveerdige wraak te nemen. 't Is dog regt
 by God verdrukkinge te vergelden den geenen die ver-
 drukken.

Exod.

xviii:

11, 22.

Prov:

xvii: 15.

Ecclesi:

v: 7.

1 Pet:

ii: 11.

1 Thess:

i: 7.

God geeve, myne Heeren, dat 't voorschrift van
 de Goddelyke Wet de hoogste Rigtsnoer van u oordeel
 zy, en Zyne vreesse Uwe Leitstar, en gy zult noit
 dwalen in 't gesigte, of waggelen in 't Gerigte. Soo en
 zal u dit noit op 't Doodbed wesen tot wankeling, of
 aanstoot des Harten, dat gy bloed sonder oorsake soudet
 vergoten, of Ander onrecht hebben gedaan. En ook

Jes:

xxviii:

7.

1 Sam:

xxi: 35.

K

dit

2 Tim.
IV: 8.

dit zal u de weg banen tot de Kroone der Regtvaardig-
heyt, welke de Regtvaardige Rigter eens geeven zal,
alle de geene die zyne Verschyninge hebben lief gehad.

De Ge
malin-
nen van
syn
Hoog-
Edelheid
en de
Overige
Heeren.
Jud. v 7.
Jel. XLIX:

23.
Prov.
v: 19.
Prov.
XXXI:
30.
Prov.
XII: 4.

Myn knien buyge ik ook voor God, dat zyn Hoog
Edelheits Gemalinne, en, met Haar Edele, ook Die
van de andere Heeren, moogen werden Godvrugtige
Deboras, regte Moeders in Israël, en Soogvrouwen in
Gods Kerke. Lieflyke Hindens, Vrouwen van dat soort,
welke Salomon soo feldsaam schat, welkers weerdye Hy
verre boven de Robynen stelt, regt Deugdelyk, op wien
't Herte hares Heeren betrouwt, soo dat geen goet
Hem sal ontbreken, terwyl zy Hem goet doet, en geen
kwaet alle de Dagen hares Levens. Vrouwen, die om
dat zy den Heere Vreesen, en niet om eenige Bevallig-
heit, die bedrog, of Schoonheit, die Tdelheit is, gepresen
werden. Met een woord, Kloeke Huys-Vrouwen, ende
eene Kroone Elck Hares Heere. Wat gewigte dog de
imborst en 't gedrag van een Vrouwe toe kan brengen,
tot Voordeel of Nadeel, tot Behoudenis of Bederf, tot
Verbetering of Verbaftering van Man en Kind, en Huys
en Stad en Land, en Kerk en Volk, sulks ware met
ontelbare Gebeurtenissen, uit allerley Geschiedenis Schry-
veren aan te wyfen. Dog konnen ons in desen uyt 't
H. Boek, ten genoegfamen Voorbeelde, schoon de Beste
van Die minst gevolgt, strekken uit het O. Testament *Abi-
gailen Jesabel*, en uit het N. eene *Huys-Vrouw van Pi-
latus*, en eene *Herodias*, met eene verstandige vergely-
kinge tegen malkander eens over-gestelt. Nog al verder
breyd fig myn segenend Harte in dese gewigtige stoffe uyt.
In *Plaatsen der Vaderen komen dog dikwerf en doorgaans de
Soonen; En zoo de Moeder was, is meesten-tyd de Dogter.*

En

Matth:
XXVII:
19. En
XIV: 4-10.
1 Sam:
XXV: 19.
31, 33,
34.
1 Regum
XXX:
5-7.
Ezech
XXI: 44.

En niet alleen de *Dogter*. Ook *Soonen*, trekken de kragt van de eerste Opvoeding en Inboesemingen Hunner *Moederen* geweldig na sig. Och! of Sy Alle dan hier aan Hunne *Kinderen* mogten welen, dat eens *Salomons Moeder* was aen haren *Soone*, en *Eunice* aen *Timotheus*. Prov. iv. 3 met xxxi. 1; 2 Tim. i. 5.
 De Heere Zegene de Opvoeding van de *Kinderen* Hunner *Edelbeden*, onder soo eene Godvrugtige Opfigt. Pf. cxliv. 12. Jcl. LX: 21.
 Het eenige, en in Waarheyd, soet *Dogtertje*, van zyn *Hoog Edelheit*, 't Juweel hunner Huwelyks-Bed, Zy een *Hoeksteen* uytgebouwen na de gelykenisse van een *Paleys*, Na Haar Voorbeeld worden de Telgen van alle de andere Heeren en Hunner *Gefellinnen*, tot *Spruyten* van een *Goddelyke Planting*, tot *Werken* van *Jehovahs* *Handen*, op dat Hy daer in worde *Verbeerlykt*, Gcn. xlvii: 16,
 Hunner *loffelyke Voor-Ouderen Naam* in Hun genoemd, En dat Elk Hunner zy aan *Vader* en aan *Moeder* tot *Blydschap* in de Jeugd, in den Ouderdom tot *Trooſt*, Gods *Kerke* tot een *Pilaar*, den *Lande* tot een *Steun*. Zyn *Edelheit* *Leeve Jan*, En Alle zyne *Mede-Regeerders*, en *Rigteren* met Hem, *Lang* en *Gelukkig*, *Regeere* *voorspoedig*, *Sterve* wel *Getrooſt*, en *Hebbe* *Namaals* dien *Saligen* en *Ruymen* *Ingang* in den hooge *vollaligen* *Hemel*, tot het *snoer* van zyn *Eeuwige Erve*.

Wat Nu U-L: aangaat *Mannen Broeders*, Wegwyſeren *Leeraars* na den Hemel, συνὰ χρι̃ *Monden van Chriſtus*, gelyk *Ignatius* de *Leeraars* noemt; Myn *Waarde* en *Hertgeliefde* *Ampt*, en *Jok-genooten*. Voor God ſeg ik hier *Openbaar*, dat Ik opregtelyk *dankbaar* ben, voor de *Liefde-Vrindſchap* in myne *Twaalf-jarige* dienst van U *Lieden* *Alle* *genooten*. En derf'er *vrymoediglyk* *byvoegen* met myn *Paulus* tot zyn *Ephesiſche* *mede-*

76 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

Ad: . wagters: *Gy hieden weet, van den eersten dag af dat ik*
xx: 18. *in Asien ben aangekomen, hoe ik by U den gantschen tyt*
3 Joh: *geweest ben. Sekerlyk noit als een Diotrefhes, altoos*
v. 10. *als een Mede-Ouderling, en Mede-Getuige der Lydens*
1 Petr. *Christi, Noit als een Meester, Altoos als een Mede-*
v. 1. *Arbeider en Metgesel van U-L: alle. Noit heb ik anders*
2 Cor *getragt, Dan om Alseen van de Paarden, in de Euangely-*
viii: 23. *Wagen van Salomo, te gelyk aan met U Liedn:, Die*
Cant: *regt te helpen trecken, gelyk de Koeyen ten Tyde Sa-*
I: 9. *muels gespannen voor de Arke Gods na Bethfemes regt*
1 Sam: *gaande in dien Weg, en niet afwykende ter Regter of*
v. 11. *ter Slinkerbant. Ik beroep my op de Gemoederen van*
alle eerlyke Mannen, met wien ik in onse Vergaderin-
gen verkeert, en samen geseten hebbe, dat ik hier
Cant. *geen Babel van Verwarring Maar een Philadelphia een*
ii: 17. *Kerk van Broederlyke Liefde, heb trachten op te reg-*
Jef: *ten. Noit behaagden my Een Salamanders Leven in't*
xv: 6. *Vuur, Nog Dat van Menschen, geboren op de Bergen*
van Bether, dat is, Verdeelheit, of Gedoopt in de
Jef: *Wateren van Nimrin, dat is, der Bitterheit; Die hun*
Lvii. 20. *Wooningen liever te Mara (in 't Bittere) hebben, als te*
viii: 6. *Salem, (in Vrede) liever aan den Oever van de Voort-*
Exod. *gedreveene Zee, die niet kan rusten, en welkers Wateren*
xv: 23. *Slyk en Modder opwerpen, als aen de Wateren van de*
Fontaine Siloach, die sagjes gaan.
Mannen Broeders, ach! dat ik seggen konin't Lieve
Vaderlant komende, dat de Broederlyke Liefde, van
Joh: *Jesus immers selfs ten Kenteken van zyne Discipelen*
xiii: 25. *gestelt, en van onse groote Kerk-Bouwer Paulus aan-*
Coloff: *gepresen, als de bant der Volmaaktheit, Hier de Banier*
iii: 14. *is, Dat het hier te sien is, hoe goet en lieflyk het zy dat*
Pl *Broe-*
cxix.

Broeders ook t'samen wonen. Mogte ik daar Uyten, dat ik ooit in het Bouwen van Jehovaas Tempel *Hamerslag* van Twist en Tweedragt, hadde gehoort, Of gesien beginselen van *Nyt en Twistgierigheid, de Baarmoeder van verwerring en allen boosen handel.* Ach! dat *Ephraim Juda* ooit benyde, of *Juda Ephraim* benauwde, om liever den *Philistyn* t'saemen op den Scheuder te vliegen.

Jacob.
III: 16.
Jes. XI:
13-14.

Dit myne Broeders moet alsoo niet geschieden. 't Is waar; de Wereld besondigt sig, Broeders, met alles veel te breed uyt te meten, En den Mond steeds vuyl, en vol hier van te hebben; in plaate van te denken dat *Partyschappen*, Gelyk het gereedste uytwerksel van Onse, in veel dingen blinde, En verkeerde, En nogtans waanwyse, en sig self Altoos liefkoscende Menschelykheid, Soo de oudste Siekte van de Kerke zyn. Tusschen *Joseph* en de *Patriarchen* zyne Broeders, Tusschen *Israël* en de *Stamme Juda*, *Paulus* en *Petrus*, *Paulus* en *Barnabas*, *Epifanius* en *Chrysostomus*, en soo veel andere groote Mannen, is dat Vuur wel eer ontstooken, hoewel het by den Een langer heeft gesmeult, of ook wel tot volle Vlam en Brand is opgeblasen, by de Andere korter is gesmoort, en ylings uytgedooft. Maar Broeders om de waarheyt te bekennen, die Voorbeelden mogen Een weynig verschoonen, Zy kunnen niet geheel onschuldigen, en 't minste vonkje van dat Vuur maakt altoos veel te groten smook. Geluckiger, Stigtelyker, Gezegender is 't, daar elk met den Ander soekt te wesen, als *Davids* en *Jonathans*, *Paulus* en *Silas*, *Barnabas* met *Marcus*, of (wil men ook eens by Heydenen aangeprefene Voorbeelden van Eens-gefinde

Jacob
III: 10.

Act.
XIII:
Gal: II.

1 Sam:
XVIII: 1.
Act.
XV: 39.

Phil.
II: 3.
Gal.
V: 26.
Pf. LI:
20.
Pf.
CXXII:
3.

Coloff.
III: 13.
Hebr.
XII: 15.
Rom.
IX: 33.
Micha.
VII: 20.
Exod:
XV: 10.

Hartelykheyd) als *Damon* en *Pythias*, *Pilates* en *Orestes*, *Menelaus* en *Agamemnon*, *Achilles* en *Patroclus*, *Nisus* en *Euryalus*, *Lelius* en *Scipio*, Onscheydbaar aan de Andere verknogt, En *Soekers*, Niet van 't geen eens yders *Eygen* is, Maar meer 't geen *des Anderen* is. Veel minder *Soekers* van ydele *Eer*, om den *Anderen* te *Tergen*, malkander benydende. Dan worden eerst de *Muuren* van het Geestelyk *Jerusalem* niet alleen Niet Ondermynt, Maar selfs *Gebouwt*, en hooger opgetrokken. Is 'er tusschen Ons een Woord van *Tver* geweest, 't is aanstonts wel alweder in het Vuur van *Liefde* verslonden en gesmoort; maar hier Nu, op de se tyd en plaats moet 't Onderling voor eeuwig *vergeven* worden, voor altoos *vergeten*, En onherdenkelyk *uitgewischt*. Ey, *Broederen* vergeeft My myne swakheden in *Liefde* na Aard der *Liefde*; En soo ik *tegen u eenige klagten* hadde, sie daar ik doe van *Harten* ook Alzoo. En och of ik Nu weg-gaende, alle *Wortel* van *Bitterheit*, Alle *Steen* des *Aanstoots*, Alle *Rotse* der *Ergernisse*, van uyt 't midden van U Allen mogte opsamelen, by een vergaderen, En met My nemen, omle in de diepte van de *Zee* te werpen, op dat Die Haar Eeuwig *dekke*, en *Sy als Loot* onder *sinken* in de geweldige *Wateren*.

Ey! myne *Broederen*, ik bidde U verdraag my in desen Nog een weynig, en hoort dog dit woord van *Vermaning*. Ik gaa heen, gy *Lieden* blyft nog hier Daar is een nakend *Onweeder*, 't is thans een donkere *Avonduur*, in welke het *Werk Gods* seer kleyn geacht werd; Een Gewoon Voorbeduydsel van swaarder *Storm*, En naarder *Rampen*. Terwyl dog door de *vereelde Conscientien* hier te Landen de *Zeden* vervallen, de *Gevoelens*

lenz bedorven worden, en de *Spotterny*, over al wat Ernstig is, op den Throon geset word, soo Ebt en Sinkt de *Godsdienst* krachtigh weg. En daar geen Vreesse Gods aan Eene plaats is, Wat wagt daar Abraham anders, als Overlast, en alles kwaads. Myn God en Salig-maker *Jesus*, die de 7. Sterren niet verdeelt in Tween, maer Onverdeelt in Eene hant heeft, maake dat Gy Liederen, altoos vereenigt door de Liefde, moget syn, als *Slag-Ordens met Banieren. Eendragt maakt Magt.* Jerusaleem dog, gebouwt als een Stad, die wel t'samen is gevoegt, sal door de Poorten der Helle selfs niet overweldigt worden. Daerom, Broeders, versterk dog makender, om Vrymoedig in Gods saken door te gaen hebt gy altoos de Toejuyging en Eerbewysing der Menschen niet, Troost u met 't woord van *Jesus*, onsen Grooten Heer en Meester, WEE U, Wanneer alle Menschen WEL van U spreken. Want hare Vaders deden diergelyk den Valschen Propheeten. Troost u met het woord van onsen Helt *Paulus*: Dog my is voor het minste dat ik van U-Lieden Geoordeelt worde, ofte van een Menschelyk Oordeel. Maar die my Oordeelt is de Heere, wy worden Gescholden, ende wy Zegenen, wy worden Gelasterd; en wy Bidden, wy zyn geworden als *Uytvaazsels der Werelt*, en aller afschrapfels tot nutoc. Al worden dan de Gebreeken door een Vergroot-glas beschouwt, en op het hatelykste afgemaalt, Al spreken de Menschen, self Veel daar by ligende, kwaalyk van U-L: nogtans; *Virescat Vulnera Virtus*, Kragt kryge dan U-Deugt door wonden opgewekt. Hy is van een lage Geest, die om des verachtens wille wegh kwynt. O! die geen bitterheid, laster en Hoon verdraagen kan, moet geen Leeraer.

Gen: xx: 9;

10.

Apoc. I: 20.

Cant.

vi: 10.

Pf.

cxxii: 3.

Matth.

xvi: 18.

De Booc-

se doen

dat wel.

Jef: xli:

6, 7.

Luc.

vi: 26.

I Cor.

iv: 3, 4,

12, 13.

Math:

v: 11.

80 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

Leeraer syn; Want die syn doorgaens 't versmadenste
 Sie eens Doelwit van een snoode *Wereld*, en Hoe *weerdiger by*
 Joh: God, hoe *meer veragt by Boosfen*. Maer dat moet men
 xv: 18, dragen met een Mannen moed.
 19.

Fert tamen, ut debet, Casus Patienter Amaros.

*Hv draagt nogtans, na pligt, syn Rampen met gedult.
 Hoe bitter die ook zyn*

Savis tranquillus in undis, In 't Bulderen der Zee
 1 Cor: vi: gerust, en even stil. Of liever met Geheyligde Bybeltaal
 8, 20. van Paulus: Door eere en oneere: door kwaat gerugte,
 . ende goet gerugte. Als Verleyders ende nogtans Waarag-
 1 Thefl. tige, als Droevig zynde, dog altyd blyde. Niet soe-
 II: 6. kende Eere uyt Menschen. Agtende op geen ding, mag
 Aa, men maer den Dienst volbrengen, welke men van den
 XX: 24. Heere Jesus ontfangen heeft, om te betuygen het Euan-
 Pf. gelium der Genade Gods. Die dog, op den Heere ver-
 cxxv: 1. trouwen, zyn als de Berg Zions, die niet en wankelt,
 Luc. maer blyft in Eeuwigheit. Niemand die zyne hant aen
 IX: 62. de Ploeg Slaet, ende siet na 't geene achter is, en is be-
 quaem tot het Koninkryke Gods. 'T is vernuftig in de-
 sen gesegt door Een der Ouden: *Arator, nisi Incurvus,
 Prævaricatur. Wie Ploegend' niet voor over Bukt,*
 2 Tim. raakt ligtelyk buyten 't Spoor. Hoort Timotheÿssen, de
 II: 2, 3. Les van uwen en mynen Paulus: Gy dan, lyt verdruc-
 4, 5, 6, 7. kinge, als een goet Krygs-Knecht Jesu Christi, Niemand
 die in den Kryg dient wort ingewikkelt in de hande-
 lingen des Leefs-tochts, op dat hy dien moge behagen die
 hem tot den Kryg aengendmen heeft, ende indien ook
 iemand

iemand Stryt, die en wort niet Gekroont, soo hy niet
 wettelyk en heeft Gestreden; De Lantman als hy Arbeyt,
 moet alsoo eerst de Vrnghen genieten, Merkt het gene ik
 segge: doch de Heere geve u verstant in alle dingen.
 Eertyds gingen Vyt Zebulon vyt in 't Heyr Israëls vyf-
 tiz duysent, toegerustet ten Stryde, met alle Krygs-
 Wapenen, ende om een Slag-Ordering te houden met een
 Onwankelbaer herte. En seyde eens Vorst Nehemias; ^{I Chrog: XII: 33.}
 Soude een Man als Ik vlieden, wanneer den Huurling van
 Tobia en Saneballat, om den opbouw van Jerusalems ^{Nehem: VI: 11,}
 Muren te belemmeren, Hem raade sig te verbergen ^{13.}
 in den Tempel, op dat Hy soude vresen, ende alsoo doen,
 ende Sondigen: op dat zy dus, iets mogten hebben tot
 Eenem kwaden naem, om Hem te hoonen. Ja schande is 't,
 als men Leeraers, gelyk eertyds Vlughtende Ninivieten ^{Nahum: II: 8.}
 Na soudemoeten roepen, Sta! Sta! sonder dat nogtans
 iemand soude omsien. Geheel Wat Anders verwagte
 Paulus van dese Ephesiërs, als Hy Hun' aenschreef. ^{Ephes: VI: 10,}
 Vorders myne Broeders wordet kragtig in den Heere, ^{14.}
 ende in de sterkte syner magt. Doet aen de geheele Wapen-
 ruslinge Gods, op dat gy konnet Staan. Sta dan! uwe
 Lendenen omgort hebbende. Geheel Wat Anders van
 Timotheus, als Hy onder syne laatste bevelen, nu haest
 Martelaer wordende, Hem toevoegde. God en heeft ^{Tim: I: 7, 8,}
 ons niet gegeven eenen Geest der Vreesachtigheit, maer
 der Kracht, ende der Liefde, ende der gematigheit, En
 schaemt u dan niet der getuygenisse onses Heeren, noch
 mynes, die syn Gevangen ben, maer lyd Verdruckingen
 met den Euangelio na de kracht Gods. Of soude Davids
 Soon, op den dag zyner Heyr-kracht, niet al zoo wel ^{Ps cx: 3;}
 Helden hebben, tot Verbreyding van zyn Geestelyk Ko-
 ning-

82 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

ningryk, als eertyds *David*, om het *Aardsche* in te nemen, en te houden. Of moet nu niet waar zyn? *Siet*, het *Bedde* dat *Salomon* heeft, daer zy t'sestig *Helden* routom van de *Helden Israëls*, *Die* altemaal *Sweerden* houden, geleert ter *Oorloge*, elk hebbende zyn *Sweert* aan zyne *Heupe*, van wegen den *schrik des Nachts*. Ja *Broeders*, 't geen onse *Heere* heeft gezegt tot zyn *Apostelen*, dat heeft Hy ook gezegt tot ons *Allen*: **WAAKT**. En dat onse *Paulus* aan alle *Christenen* bevolen heeft, word van U, als *Voorbeelden*, in de eerste plaats vereischt. *Soo dan*, mynegeliefde *Broederen*, zyt *stantvastig*, *onbeweeglyk*, altyt overvloedig zynde in het *werk des Heeren*, als die wetet, dat *uwen arbeid* niet ydel is den *Heere*.

Maar, waarde *Broeders*, daar is *Iets*, sonder 't welke men onmogelyk dese *Heldhaftige vrymoedigheid* te behouden kan. *Iets*, dat alle *Menschen* betaamt, *Voor- gangers* aldermeest; En wat is dat? *Vrees* *Godt*, *hout* zyne *Geboden*. Gy *Priesters*, dan, *des Heeren* wort met heil bekleet, *Weest* altoos *vreedsame Opzienders en Regt- vaardige Dryvers*. Ons gereetste middel om *Verafging* te ontgaan, of immers *Edelmoedig* te verduren, hebben Wy, tot wat Jaaren ook gekomen, in dien Raadt van onsen *Paulus* aan den *Jongen Timotheus*. *Niemand en verachte uwe Jonkheit*: maar zyt een voorbeeld der *Geloovige*, in den *Woorde*, in *Wandel*, in *Liefde*, in den *Geest*, in *Geloove*, in *Reinigheyt*. *Hout aan in het Lesen*, in 't *Vermanen*, in 't *Leeren*, tot dat ik koome. En verzuimt de gave niet die in u is, die u gegeven is door de *Propheetie*, met oplegginge der handen des *Onderling schaps*. *Bedenkt dese dingen*, weest hier in [*be- sig*].

2 Sam:
xxiv: 8.
Cant.
iii: 7-8.

Marc.
xiii: 37.

1 Cor.
xv: 58.

Ecclef.
xii: 13.
Pl.
cxxxii:
15.
Jes.
lxi: 17.

1 Tim.
iv: 12,
16.

fig:] op dat uw' toenemen openbaar zy in allen. Hebt acht op u zelven, ende op de Leere: volhert in desen. Want dat doende sult gy, ende u zelver behouden, en die u hooren. De selve Raad gaf Petrus aan alle Herders. Weydet de Kudde Gods die onder u is, hebbende opzicht (daer over) niet uyt bedwang, maar gewilliglyk: noch om vuyl gewin, maar met een volveerdig gemoet: Noch als heerschappye voerende over 't Erfdeel [des Heeren,] maar [als] voorbeelden der kudde geworden zynde. Van Basilius, leefd men: 't Leven kwam met de Leer, en Godlyke Wysheyt over een, En van een laater Leeraar in een der Steeden van ons Vaderland, weeten wy Dit, als tot een spreek-woord uit de taal van den Apostel Jacobus, by manier van Graf-schrift, eenvoudigh wel in klank, maar kragtig in den zin, geworden, En als sodanig by Mond en Penne dikmaals aangehaalt te zyn geweest:

Hier leyd begraven STRESO,

Hy sprak soo, en hy deef soo.

Het Eerste Stigt in 't Leven. Dit Laaste Spreekt nog na de Dood. Weest als de twee Olyf-boomen of Zonen der Olien, die wy by Zacharias vinden, als Josua, als Zorobabel, die niet door kracht of geweld, maar door Gods Geest, in spyt, en weerwil van wederpartyders ten Hoove, kwade Raads-Lieden, en Aanklaagers, den Tempel-bouw, Soo niet vorderden, Ten minsten tot beter tyden in staat hielden. Ey! Broeders let eens op de gunst die Ezra, na die donkere Tyd, van Koning Artahasthagenoot, en let met een, wat Man dese Ezra was: Deeze Ezra, staat 'er, toog op uyt Babel: ende hy was een veerdig Schrift-geleerde in de Wet van Mose, die de HEERE, de God Israëls, ge-

L 2

geven

geven heeft: ende de Koningh gaf hem, na de hant des HEEREN zyns Gods over hem, al zyn verzoek. Want op den Eersten der Eerster maant was 't begin des optochts uyt Babel: ende op den Eersten der Vyfder maent quam hy te Jerusaleem, na de goede hant zyns Gods over hem. Want (Siekens) Ezra hadde zyn herte gericht om de Wet des HEEREN te zoeken ende te doen: ende om in Israël te leeren de inzettingen ende de rechten. Dat doe was, kan meer gebeuren. Hoort maar de taal van Petrus, En wie is 't die u kwaat doen zal, indien gy navolgers zyt van 't goet? Maar indien gy ook lydet om der geregtigheyt wille zoo zyt gy zalig: ende en vrees niet uyt vrees van haer, noch en wert niet ontroert: Maer beyligt God den Heere in uwe herten: ende zyt altyt bereyt tot verantwoordinge aan een yegelyk, die u renschap af-eyscht van de hope die in u is, met zagmoedigheyt en vrees. Ende hebt een goede consciencie, op dat in 't gene zy qualyk van u spreken, als van Quaetdoenders, zy beschaamt mogen worden die uwen goeden wandel in Christo lasteren. Want het is beter, dat gy wel-doende (indien het de wille Godts wil) lydet, dan quaat doende. Op dese gronden gehard, Doet wel, en Siet niet om; Predikt (dan vry) het Woort: hout aen tydelyk, ontydelyk: wederlegt, bestraft, vermaent in alle lankmoedigheid, ende leere, want daer sal eenen tyt zyn, wanneer zy de Gesonde Leere niet en sullen verdragen: maer ketelagtig zynde van gehoor, sullen sy haer setven Leerers opgaderen na hare eigene begeerlykheden: Ende sullen haer gehoor van de Waerheit afwenden, ende sullen haer keeren tot Fabelen, maer gy weest wacker in alles, lyd Verdruckingen: doet 't werk van een Evangelist: maekt dat men

1 Petr.
III: 13,
14, 15,
16, 17,

2 Tim.
IV: 2, 3,
4, 5

men van uwen Dienst ten vollen verzekert zy. Streeld vriendelyk als een *Johannes*, troost als een *Barnabas*, overtuigt ernstig als een *Apollon*, onderwys met opening der *Waerheit* aen de *Conscientien*, als een *Paulus*, voorfichtig in *Uwandel*, sterkin 't *Geloof*, gehart in *Lydszaamheid*, en iverig in het *Gebed* tot *God*. Maar Dondert ook op syn tyd vreeslyk, als een *Boanerges*.

Gebruikt Hier toe wel somtyds de *Vaten* der *Agyptenaren*, En *Heilig* den *Roof* der *Kinderen Ammons*, Ten *Dienste* van *Jehovah*, met 't geen, uyt der *Grieken* of *Romeinen* overgeblevene *Schriften* of *Oudheden*, Op *Helden* kan, of *Cieren*, by te brengen. Maer laet evenwel meest u spreken syn met woorden, niet die de *Menschelyke Wysheit* Leert, maer die de *H. Geest* Leert, *Geestelyke dingen*, of *Saken*, met *Geestelyke* (Woorden) t'samen voegende. Plukt dus veele *Soete Vruchten* van uwen *Sueren Arbejd*, selfs in den *Winter* der *Verdruckingen*; Wy woonen tog nog aen deeze zyde van d'*Eeuwigheid*. Maer wat 'er ook gebeurt, *Broeders*, houd het daer voor, dat het lyden deses tegenwoordigen tyts, niet is te weerderen tegen de *Heerlykheit*, die aen ons sal geopenbaert worden. Want onse *lichte verdruckinge*, die seer haest voorby gaet, werkt ons een gansch seer uytneement *eeuwig gewichte* der *Heerlykheit*, dewyle wy niet en aenmerken de dingen die men siet, maer de dingen die men niet en siet. Want de dingen die men siet zyn tydelyk, maer de dingen die men niet en siet zyn *eeuwig*. O dien beloofden *Penningh* op den *Avond* van onsen *Dienst*! Voor al uwen *Arbeid*, *Broeders*, maake *God U*, Na alvorens in des *Heeren Dienst* de *Silvere Kroone* van een *grys hoofd* gekreegen te hebben, ten *Geenen* dagen, als de *XII. Leeuwen* aen

Ag:
XI: 24:
XVIII:
28.
Marc.
III: 17:

Exod.
XXXV:
2: ver-
gel. met
Exod.
III: 22.
2 Sam.
VIII: 11,
12.

1 Cor:
II: 13.

Rom:
VIII: 18.

Matth.
XX: 8.

2 Cor.
IV: 17,
28.

Prov.
XVI: 31.

1 Reg. x: *den Troon van den Geestelyken Salomon; Als Pilaren*
 19, 20. *in den Tempel Gods, die nooit meer daer uit en gaen; Als*
 Apoc. III: 18. *Engelen aan de Poorten van 't Hemels Jerusalem; Als*
 Apoc. XXI: 12. *blinkende Sterren, en Als den glants des uitspanfels eeu-*
 Dan: *wig en Altoos. Dit is myns Harten wensch over My, en*
 XII: 3. *U alle. Voorts Broeders, zyt blyde, wort volmaekt,*
 2 Cor. XIII: 11. *zyt getroost, zyt eens gesint, leeft in vrede: ende de*
God der Liefde, ende des Vredes zal met u zyn.

Dit En gy, Eerwaarde Heeren, onse Broederen, en mede
 fiet op de *Arbeyderen, hier Tegenwoordig, staende wel op de*
 Leeraars *Geestelyke Markt gereed, Maer nog in geenseker deel*
 die buy- *van den Wynzaert aan den Arbeit gelet, om dat nie-*
 ten em- *mand U dus verre daer toe Gebuurt of gesonden heeft;*
 ploy zyn. *De Heere des Oogstes stoote Veerlang uit als Arbeiders in*
 Matth. XX: 6, 7. *syn Oogst, en Na 't inwinnen van veele Vruchten, doe Hy*
 Matth. IX: 38. *U met ons t'samen hooren: Kom gy goede ende getrouwe*
 Matt: XXV: *Dienst-Knechten, over weynig zyt gy L. getrouw geweest,*
 24. *over veele sal ik u setten: Gaet in, in de Vreugde uwes*
Heeren. God geeve U, Eerwaarde Heeren, in het omgorden
 Luc: *van uwe Lendenen, dat, waar ook d'Heilige Geest U tot*
 XII: 35. *Opfinders mogt stellen, het werk des Evangeliums, door*
 Act XX: 28. *dien selven Heere des Oogst in uwe handen ook soo geluk-*
 Jcf *kiglyk voortgaa, dat Gy Sielen moogt winnen, en onsen*
 LIII: 10. *Algemeynen Heyland toe brengen, om dus Gode te syn*
 2 Cor. *een goede reuk Christi, in de geen, Niet, Helaas! die*
 II: 15. *Verlooren gaan, maar die Salig worden.*

Ouder- Ik bedanke u Ook, Heeren Broederen Ouderlingen, voor
 lingen. *uwe zeer Vriendlyke ontmoetingh en t'Zamen-leving, In*
en Buyten de Muuren van dese Kerk, My altoos gegunt.
Wy Verlaaten malkander, maar Onze Herten en Scheiden
niet. Gy die deese Gemeynthe vertoond. Bid God,
dat hy Myn Plaats met een Leeraar van boven rykelyk
bege-

begenadigt, Vervulle. Ik wensch Myn Opvolger, wie 't dan ook zal zyn, een *dubbele Maate* des Heyligen Geests: Ende dat Hy, in plaats van dat *eene Talent*, dat my de Heere heeft toevertrouwt, en dat Ik door zyne Genade, (Hem alleen zy daar van de Roem en Eere,) niet zonder eenige hoop van winst, onder U op woeker hebbe *geset*, met *vyff Talenten handel doende*, soo veel meer Zielen voor Jezus winnen mag, en binnen brengen. Soo doet Gy een kostelyke Ruylingh, en voelt dan geen verlies; Dien Magtigen Koningh Zions zende U een Man na zyn Herte, een *Herder* met meer Beleyt, *Wetenschap*, en *Verstant*, als Ik hadde, om U hier wel te *Weyden*, en elk volgens zyn Staat en Omstandigheden te behandelen; Een Leeraar die nog *veele Zielen* met het Net des Euangeliums *vangen mag*. Zielen zeg Ik, Thans al-omme hier soo verwildert van God, soo *vervreemd van 't Leeven Gods*, en soo verslaaft aan Gods Vyanden den *Satan, de Weereld*, en veelerhande *Idelheeden*. Een Man ten dien eynde met *Leer en Leeven* meer stigende, en meer *kragtig in woorden*, en *in werken*, als Ik ooit heb kunnen zyn, Ja soo Een Man wensch Ik U met al Myn herte toe, by wien Ik in het verschied verdwynen mag; Met soo veel Gaven overstroomt, Soo veel genade in Uwer aller oogen vindende, aan Elk soo wel-gevallig en aangenaam, dat Gy aan Myne Naam, de Naam van *HOGERWAARD*, nimmermeer behoeft te gedenken; Immers niet gedenken met een wensch, om Myn nog Hier *Wederom* te mogen zien.

Broeders Ik vergh U-L: voor 't laast een eenige Beede. Houd altoos Liefde voor den Gods-dienst, en voor Desselfs Dienaren. *Bouwd met Hun, en Breekt noit.* *Wek op* traage

2 Reg.
II: 9.

Matth.
XXV:
18.

Matth:
XXV:
16.

Jerem:
III: 15.
vergel.
PI

LXXVIII:
72.
Matth.
IV: 19.

Ephes.
IV: 18.

Prov.
XIV: 1.

88 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

Hebr. XII: 12. *traage handen, en slappe knien, maar bluscht niemands*
 1 Theff. v. 19. *Geeft ooit uyt. Is 'er iet kreupel of verdrayt, Verwytt*
 niet, Verrukt niet verder, Maar helpt veel meer gene-
 sen. Terwyl Anderen arbeiden in 't Woord, ende in de
 Leere, Regeer Gy soo, dat gy Hier dubbele Eere moogt
 1 Tim. IV: 17. *weerdigh geagt worden van Alle die Jezu Stemme kennen*
 en Hem volgen, en Hier na, van den Oversten Herder
 1 Petr. IV: *zelf, Als Hy verscheynen zal, om uyt te deelen Kroonen*
 van onverwelkelyke heerlykheyt.

Vaar Wel dan Gy onse Mede-Arbeiders, uwen Loon
 Matth. V: 12. *zy Groot in de Hemelen, En minder niet, Als de Heer-*
 Openb. IV: 10. *lykheit der vier-en-twintig Ouderlingen, Voor en Op den*
 Throon des Lams.

11. *Gy Broederen Diakonen, regte Josephs voor Armen*
 De Dia- *in den Honger, Mannen voor Broodeloose Weduwen*
 conen. *en Vaders voor den Armen Wees. Hebt veel mede-*
 Gen: *lyden aan de Swakheyd, Elende, en Nietigheyd van*
 XLV: *den Armen Mensch, en zyt Goedertieren over den*
 10. *Elendigen, gelyk Jehovah Goedertieren is. Denk dik-*
maals aan den aard van Job ontrent Weduwen en Weesen,
en volg de Teederheyd van Syn Harte Na, Ja druk vry
dese Zyne Heerlyke woorden in het Uwe Over: Soo ik den
Armen (haare) begeerte onthouden hebbe, ofte de oogten der
 Job' XXXI: *Weduwe hebbe laten versmagten: Ende myne bete alleen*
 16-20. *gegeten hebbe; soo dat de Weese van dien niet gegeten en heeft:*
(Want van myne jonckheyt aan is hy by my opgetoogen,
als (by) een Vader; ende van mynes Moeders buyk aan
hebb' ik haar geleyt:) *Soo ik yemant hebbe zien omko-*
men, om dat hy zonder kleedinge was, ende dat de noot-
druftige geen deksel en hadde: Soo zyne lendenen my niet
gezegent en hebben; doe hy van de vellen myner Lam-
meren

meren verwarmt wiert: De Jooden noemden de *Aalmoessen* זדקה *Zedakah* Regtvaardigheyt, of een weynig Ruymmer Vertaalt, *Billykheyt*, *Pligtelykheyt*, En zeyden מלח מן זדקה *Melach Mammom Zedakah*. Het *Zout des Rykdoms* (dat de Zelve namelyk voor die *Verrotting* ook by onse *Jacobus* vermelt, bewaaren moet,) ^{Jacob: v: 12.} is een *Aalmoes*. Zyt Barmhertig, Soo geschiede U Barmhertigheyd van God, *De Heere is Niet onregtvaardig*, ^{Hebr. VI: 10.} zegt zelfs ons *Paulus*, dat hy zoude vergeten den *Arbeyd uwer Liefde*, die gy aan zynen Name bewezen zult hebben, den *Armen dienende*. En aan *Wel gediend hebbende Diaconen*, beloofde Hy eenen goeden opgang en veel *vrymoedigheyt* in 't Geloove. Hy die ryk is in ^{Jacob: II: 13.} Barmhertigheyd, doe U veel barmhertigheit vinden in ^{1 Tim. III: 13.} dien *Dag wanneer een streng oordeel [zal gaan]* over de *geene die geene barmhertigheyt gedaan en heeft*. ende de *barmhertigheyt roemen sal tegen 't Oordeel*.

Nu Gy, Talryke Schaare, Blinkende meenigte van ^{Ge-meynte.} Aandachtige Toehoorderen, Myne Kroone en Blydschap ^{Phil. IV: 1.} ten geenen daage voor den Heere; *Groot, Klein, Ryck, Arm, Jongh, Oud*; Van 't grootste Gros Uwer ^{2 Cor. XIII: 11.} zooteeder, zoozeer, zoo Lief Bemind, moet ik thans, ^{1 Theff. IV: 1, 2.} zullende met *Paulus* uyt dit *Epheser Weg*-varen, ook met Hem U een hartelyk *Vaar wel* seggen. Ik vertrouw, Ja ik derf my verseecken, dat ik een Eeuwig Merk in Uwe Siele geset hebbe, en met on-uytwisbare Letteren in de *Tafelen Uwer Harten* wel soo veel geschreven, dat Gy My Daar door alsoo beswaarlyk, als Ik Uwer sal vergeeten. O Gemeinte! Myne Eerste kragt, en de Eerste met my in het Offer, Dierbre Gemeinte, Myne Gemeinte, Soo noeme ik U-L: nog, Maar voor het

M

alder-

alderlaast, Gy waart het Begin van dese *Afscheids-Rede*, tot U behoorde het Midden, En nu moet ook het Eyn-
de Uwer zyn: 'T is Nu Een al te meermaal gemelde
Tyd van *Tweemaal VI. Jaar*, dat ik dit *Thabor*
beklommen heb. *Vaders, Moeders, Broeders, Sisters,*
Jongelingen en Jonge Dogteren, Wien Uwer heb ik van
deeze Plaatsen niet getracht te grijpen, Wien heb ik de *Weg*
des Levens, d'Enge Poorte niet Voor-uyt aangewezen en
Ge-opend? Hoe meenigmaal heb ik U de *Schriften*
van de twee Verbonden opengelegt, dese twee Getuy-
gen doen hooren, en een gebruyk leeren maken van
dese twee *Olie-Tacken*, die voor den Heere der gan-
scher Aarden staan. Uit dat woord, *swyver en onver-*
valst altoos verkondigt, heb ik U d'Oorlogen des Heeren
Geleert, Ende geheele *Wapenrusting Gods* uit het Selve
aengetoont. Melk heb ik voor *Kinderen, Vaste Spyze*
voor *Volmaakte* Opgedist, De *Heyl-Geheimen* allereerst
in 't *Paradys* geopend, allerlaast gesloten en versiegelt
In, en Op *Patmos*, hebben wy U ondekt, en Bloot ge-
legt. Nog eens, Heb ik U niet voorgehouden, d'onde
Paden, den goeden Weg, het smalle Pat, dat ten Leven
leit, Jesus in syn Graveerselen, de Gangen onses Gods
en Konings in syn Heiligdom, Ja den Opgang van die Mor-
gen-Sterre, self in uwe harten? Dus heb ik den *Weg*
des Heeren bescheydentlyk uitgelegt. Roemen mag ik
niet, evenwel mag ik seggen, dat ik in navolging van
Paulus, getracht heb, u als een *Reine Maagt, eenen*
Manne, namelyk Christus toe te bereyden, allesins syn
wy in alle dingen onder u openbaar geworden. *Jesus*
is immers het begin, *Jesus* is het midden, en *Jesus*
is het eynde myner gedurige Prediking geweest, *Akkoos*
heb.

Galat.
IV: 24.
Apoc.
XI: 3.

Num.
XXI: 14.
Ephes.
VI: 11.
Hebr.
V: 13.

Jerem.
VI: 16.
Math.
VII: 13.
R.
xxviii:
25.
2 Petr.
I: 19.
Act.
XVIII:
26.

2 Cor.
XI: 2, 6.

heb ik my getragt te wagten om *Hooy, Stroo, of Stop-* I Cor. III: 12.
pelen op het kostelyk Fondament te bouwen.

Hoe meenigmaal heb ik God Gebedden, dat door *deezzen Hoff Ter Suyvering de Scherpe Noordewint mogte* Cant. IV: 6.
wayen, Maar ook te gelyk hefte ik myn hant tot den *Allerhoogsten op, dat de sagte Sydwint Ter Vertrouf-*
tinge ontwaken, en, door die beyde middelen uwe Her-
ten tot Voorbrenging van *Speceryen* mogten bekwaam
gemaakt worden.

Hoe meenigmaal heb ik den dag der *Wraake onses* Jes. LXXI: 2.
Gods, als van een Donderend *Ebal* uitgeroepen. Maar Deut. XXVII:
ook hoe getrouw heb Ik d'Euangely Segeningen, als
van een Vreede-Lievend *Gerisim*, met *Silvere Trom-* Deut. XXVII: 13.
petten tot U uytgebasuynt. Wat heb ik getragt in een
Geestelyke Sin, die Spreuke waar, en my in myn Dienst
eygen, te maken, *Die Kooren inhoudt Vloekt het* Num. X: 2.
Volk, maar *Segening sal syn op het Hooft des Verko-* Prov. XI: 36.
pers; Dikwerf bespeurde ik dog, dat het goed was,
een *Bestraffende Man* te syn, en *beter dikmaals Een* Ezech. III: 26.
Openbaare Bestrafing, dan *Verborgene Liefde*. *Sulke* Prov. XXVII: 1.
wonden, dog, der *Liefhebbers syn getrouw*, maar *Kus-*
singen des Haters, (En dat syn alle vleyende Leeraars,
regte Ziel-verraders, al denken Sy dat niet,) *af te bid-* Ezech. XIII: 18.
den. Onse Conscientie eyschte het, dat wy, al heeft 't
Volk Dat geerne alsoo, geen Stomme Honden moesten syn, Jc cm: v: 31.
Maar den *Gerusten te Zion*, de *Sekere op den Berg van Sa-* Jes. LVI: 10.
maria, die niet doen, als roepen *Vrede, Vrede*, en sonder
Gevaar, het *Vreeslyk WEE*, en *haastelyk Verderf*, dat
boven hun Hooft hing, in 't Harte tragten in te donderen. 1 Thess. V: 3.

Hoe gebreekg Ik egter, Sondige Aardworm,
veelmaalen geweest ben, weet ik, En soude niet met

Jerem.
XVII:
16.

Jef.
Vf. 5.
2 Cor.
IV: 7.

roem in Defen voor myn God durven verfchynen. Als Men al eens met *Jeremias* foudé dorven feggen, *Ik en hebbe doch niet aengedrongen, meer dan eenen Herder achter U (betaemde;) Ook en heb ik den Dootlickén Dag niet begeert, gy weet (het :) wat uyt myn Lippen is gegaen, is voor U Aengefigt geweest.* Dan behoort 'er nog vry veel toe, om met *Paulus* daar by te kunnen doen. *Ik ben rein van uwer aller Bloed. Ik Mensch vol Swakheeden, een Man van Onreyné Lippen, En in 't midden van een Onreyn Volk: Ik Aerde Vat, Hebbe niets te roemen.* Dit alleen is waar, En God is myn Getuyge, Ik en weete Niet, Dat het my ooit aen Blakende, Suyvere, en Waare Liefde tot U Heyl ontbrooken heeft. Maar lichtelyk wel eens aan genoegzaam, of Ligt, of Kragt, of onbeschroomde Vrymoedigheyt. En die gebreken fullen foo ik hope, by U met het Kleet van Liefde, en by God met dat van eeuwige Ontferming bedekt werden.

Philem.
vi. 8.
Gal.
III: 3.
Jof. X:
13.
Jef.
XXXVIII:
3.

Maar 't is ook waer *Broeders*, dat hoe groot myne gebrekkigheyt ook mogen hebbe geweest, En Hoe verre van Roem, ik evenwel nog eenige *Vrymoedigheit hebbe in Chrifto*. Ik vond hier al veele die *baare eerste Liefde verlaten hebbende, met den Geest begonnen hadden, en met 't Vlees eyndigden;* Die niet alleen, In plaats, dat het *Padt van den Regtvaardigen moest zyn als een fchynend Ligt, voortgaande en fchynende tot den vollen Dag toe, fyn blyven ftíl ftaan, als de Son in 't Dal Gibeons.* Maar ook in Kennis, en Godfalgigheyd achterwaerds gegaen, als de *Schaduw op Achas Sonnewyfer*. Ik vond menschen fwanger geworden van *Liefdeloofé Vooroordeelen, Stokebranden, Menfchen*.

ſchen Kinderen welker Tanden Spiessen en Pylen ſyn, en hare Tonge een ſcherp Sweert, die tierende als een Hont, en rontom de Stat gaande, overvloedelyk uitſtorten met baren Monde, om Leraren te maken tot gedurige voorwerpen van Leugenachtige Braak-Taal. Weder-willige, Doornen, en Doorn-Heggens, ja Schorpioenen, tegen welke een Leeraar (Al heeft hy een goede Conſcientie welke een Paradys is, gelyk dien Vroomen Gomarus plagt te ſeggen; Al roept Hy uyt, met den Latynſen Digter Horatius.

Pf. LVII: 5.
Pf. LIX: 7, 8.
Ezech. II: 6.
Micha. VII: 4.

*. Hic murus Abeneus eſto,
Nil Conſcire ſibi, nullâ Palleſcere Culpâ.*

*Dit zy een Kopere Muur, niets Quaats bewust te weſen,
Nog bleek door Misdada's-Schult.*

Jal Al komt Hem deze Trooſt, met welke onſe Paulus ſig tegen zyne Laſteraars verweerde: *Want ik ben my ſelve geenes dinks bewust, in vollen Eygendom Toe,) Nogtans als tegen Beeſten, in dit Bataviſe Epheſen moet Stryden; Noit heb ik my geſchroomt om fulke Sondaren aan te taſten, Noit geen Spinnekoppen Netten gevreeſt, of Onbeſchaamde Hoere-Voorhoofden. Hebben wy imand op deeze wyze gewond, geloof vry, dat het geweest zyn, Wondendes Liefhebbers, die getrouw zyn, om geen kuffen onder d'Armen van Sorgeloofe Sondaren te leggen, of Sielen, by gebrek van waarſchouwinge na's Heeren Mond, telaten verlooren gaan. Hierom ſtond Ik op Myn Wag, En tragte My als een Kopere Muur tegen ſoodanige Stonte Sondaren te*

1 Cor. IV: 4.
1 Cor. XV: 52.
Jef. LIX: 5.
Jer. III: 3.
Ezech. XIII.
Jerem. XV: 19.
Ezech. III: 17.
Jer. I: 17.
Jef. LXV: 8.
Luc. XIII: 6.

94 W. HOGERWAARTS *Afscheids-*

Jes. 1: 8.
Matth. XXI: 19.
Hebr. vi: 12,
13
1 Tim: iv: 2.
Prov. xxiii: 34.
Jon. I: 6.
2 Cor. v: 11.
Jerem. XXIII: 26
Ezech: xxii: 2.
Matth. xi: 12.
Luc. xvi: 16.
2 Tim: iii: 24.
Prov. xxvii: 1.
Jerem. vii: 31.

verletten. Vond ik voorders *Druyfstrossen sonder Vogt, Boomen zonder Vrugt*, Menschen helaas! in de Natuurstaat bedolven, en gelyk Aan het *Onvrugtbare, Distelige, Doornige Aard-Ryk*, van 't welke *Paulus* spreekt, *Slaapende als in den Top van een Mast*, Toe-geschroeyde Ik hebbe getracht haar met den *Opper-Schipper* van *Jonas* wakker te maken, *Ente beweegen door den schrik des Heeren tot het Geloofe.*

Ik Hebbe in alle myne Predikationen Op *Geloof*, en *Bekeering* aangedrongen, Ik heb steeds getracht met *d'Hamer van Gods Woord op Steenachtige Harten te slaan*, En de *Lelykheyd, Schandelykheyd en Grouwe-lykheyd der Sonden*, tot *Affschuwing*, zoo *Levendig* mogelyk af te malen; Hoewel ik tot myn *Leedwesen* dikwerf ontwaard heb, dat *het Koninkryk der Hemelen* weynig geweld gedaen heeft op veelen, En dat 't getal der geweld-doende *In-nemers* gantsch kleyn was; Terwyl ik geheele Scharen sorgeloos hoorde Ronken op 't Oorkussen eener *Sondige ongevoelendheyd*. Sonder Hun, 't Zy dat wy *vriendelyk spraaken, met Sagtmoedigheid onderwyfende, of zy ontwaken mogten*, 't Zy dat wy door de *Krakende Donderen* van de Oordeelen des *Almagtigen* haar wilden vervaerden, met den *Staf*, nog van *Lieflykheit*, nog van *Wee*, uyt den *Doodslaap* te kunnen doen opspringen.

Ondertusschen, *Geliefde, neerstig zynde om het aangezicht myner Schapen te kennen, en myn herte op de Kudde geset hebbende*, heb ik ook *Geloovige Sielen* gevonden, die ik met *Liefde-Lessen* moette voorkomen, en met dien *Geestelyken Balsam* der vertroosting van myn *Heyland Salven*. Dese heb ik, na myn gering *Talent*

lent na dat zy op dien *Hoeksteen Jesus* waren gegrond-^{1 Cor: III: 12.}
 vest, met *Goud van Heiligheit, Silver van Kennis, en*
Kostelyke Stenen van allerley *Christen-deugden* tragten
 op te cieren. En 't is My ook tot een groote Troost,
 dat, indien niet Veele, ten minsten Eenige, onder myn
 Dienst dit wezendlyk Ziels voordeel genooten hebben.
 Ik heb Dus, hoop ik *Meer*, dan *Menschen*, behaagt,
 en roepe U Allen in desen tot *Getuygen over U selven*,
 soo als *Moses* wanneer het eynde van zyn Diensten Werk^{Deut: XXX: 19.}
 naby was, ook eens Hemel en Aarde tegen Israël dede
 getuygen: *Siet het Leven en Doodt heb ik u voorgesteld,*
den Segen ende den Vloek. Gedenkt myner myn God,^{Nehem: XIII: 17.}
ten goede. En Och of Ik! 't Welk de wensch van den
Grooten Augustinus was, mogte weten, *Immers* in den
 grooten dag bevinden, dat ik *met al myn Prediken,*
 ten Minsten *Een Sondaer tot God mogte gebracht hebben,*^{1 Petr. III: 11.}
 Dan had ik een winst gedaan, meer waardig, dan de^{Matth. XVI:}
gansche Wereld.

Nu is de Tyd gebooren om Heenen te gaan; Wel is
 waer, ik hadde myne dagen onder U-lieden in Vreede
 kunnen, en ook, had het de Voorsienigheyt soo bestelt,
 wel willen eyndigen, en alhier ten Graven dalen. Maar
 't heeft den Heere anders behaagt, terwyl Hy My,
 door gunstige omstandigheden, en eige genegentheit
 heeft, als 't ware, toegeroepen, gelyk wel eertyds dien
 Vorstelyken Worstelaar *Jacob*; *Keert weder tot het Lant*^{Gen: XXXI: 3.}
uwer Vaderen en tot uwe Maagschap. 't Schynd, en^{Matth: XX: 2.}
 't is ook waar, dat de Heere, die d'Arbeyders van zyn
 Wyngaard in alle deelen des Aardbodems uytzend, in
 Desen sekere Beur-wisselingē willende houden, tot
 deezen segt *Gaa, en by gaat, en tot een Ander, Kom*^{Matth: VII: 9.}
en

en hy komt. En wat swarigheyt? als Hy maar Den *Kan-*
 Job: *delaer* van zyn Euangelium laat staan, al verdwynt Van
 v: 35. by U Een van desselfs *Kaarsen*, in *welkers Ligt* gy u
 een wyle *tyts* hebt willen verheugen. Als *Jesus*, die
Fonteine des Ligts, en *Sonne der Geregtigheit* maar by
 U blyft, O! Dan kund Gy sonder groot verlies wel
 een kleyne *Sterre* missen. Of het den *Almagtigen*, wel-
 kers Wil myn Wet en Regtsnoer sy, behagen zal, by
 Behouden reyze, een Andere Gemeeyntens *Deure te*
 openen, gelyk *Paulus* met geen ander voorneemen de
 Sie Aët. *Ephesiërs* verliet, en weet Ik Niet; Dit weet ik is
 XX: 22, myn voornemen, myne dagen by *Gefondheyd*, in wat
 23, 24. Staat ook gestelt, in geen luye *Ledigheyd*, te *Slyten*;
 met
 Ephes. En God weet, Of wy in een ander *Wyk* of *Straat* van de
 vi: 19. *Algemeene Kerk-Stad*, en in het *Land* onser geboorte
 tot welke wy Nu keeren, En *overvliegen*, niet meer
 Sie *gerugt met onse Vleugelen* sullen maaken, als wy, hier
 Ezech. *Sttaande*, met *onse Voeten* hebben kunnen doen. Immers
 I: 24. na dat ik dikwerf de fedenen van *te gaan* en *te blyven*,
 III: 13. op de *Weegschaal* van een nugter Oordeel had gelegd,
 vi: 11. is den *Evenaar Overgeslagen*, en om de *Liefde* tot *het*
 Genes. *Land myner Vaderen*, Daar ik met *Jacob* uytgetogen
 xxxi: 13. was, heb ik gesegt: *Ik sal gaan Heere*, Indien het U
 behaagt. En hoope ik nu, Waarde *Broeders* en *Susters*,
 Cant. *O Jonge Druyfkens van Onsen Wyngaart*, En *Ranken*
 ii: 15. *van Jesus*, O myne *Dorschinge*, en de *Tarwe mynes*
 Joh. *Dorsch-vloers*, dat Gy alle wel te vreden, wel verre
 xv: 5. van *Liefdeloose verdenkingen*, hier op seggen sult, als
 Jesh. de *Gelovige* te *Cæsareen* aan *Paulus*, als Hy sig niet
 xxi: 10. liet afraden: *De Wille des Heeren geschiede*. 'T *schey-*
 Aët. *den* is immers de *Wereld Aangeboren*, zoo wel als de
 xxi: 14. *Doodt*

Doodt en andere wisselvalligheden in 't Begin deser *Afscheyds-Rede* vermelt. 'T zy Vrinden, 't zy Ver-
eenigde Paren, 't zy Leeraars en Leerlingen, Alles
heeft een *Scheydens*, zoo wel als *Komens-Tyd*. *Elia*
en Elisa, *Abraham en Sara*, *David en Jonathan*, hoe
bitter ook het *Scheyden* viel, moeten eyndelyk van Een.
Laat onse Liefde-banden maar niet gescheurd werden,
en houd goede gedagtenis van ons, gelyk wy ook hoopen ^{1 Theff. 11: 6.}
te doen van *U-lieden*. Te veel werks van Een eenig
Leeraar te maken, soude somtyds tot nadeel van den
Heere selfs, en van zyne Saak kunnen strecken, Im-
mers wat te veel grensen aan de misdaad, by *Jeremias*
zoo met *Vloek Gedreigt*: *Vervloekt die op een Mensch* ^{Jerem: xvii. 25.}
vertrouwt, en wiens harte van den Heere afwykt, ^{2 Chron. XXV: 9.}
Denk met den Man Gods, dat de Heere heeft Meer, ^{Eccel III: 11.}
en Betere om te geven; O! God maakt alles schoon op ^{1 Sam: XIX: 42.}
zyn tyt; Seg dan, als Jonathan tot David, Gae in ^{Exod: XXXIII: 15.}
Vrede, en Gods Aangesigte gaa met U, als Gy van
Ons en uit dese Plaats op sult trekken, gelyk Moses
eens Afbad van Godt.

O Gelovige Sielen! voor al Gy *Vrouwen, Sisters*, ^{Afscheid.}
Mariaas in dit Bethanie, Godvrugtige van dit Sunem ^{Joh. XI: 1.}
en Sarepta, Priscillaes in dit Corinthen, Lydiaes in ^{1 Kon. xviii: 9.}
dit Thyatiren, Dorcassen en Tabithaes in dit Joppe, ^{2 Ken: IV. 8.}
gy Klein Kuddeken, Gy weinige, die in dit Sardis uwe ^{A&: xviii: 2.}
Klederen niet bevlekt en hebt, met de Vuyligheden ^{A&: xvi: 14.}
dezer Eeuwe, Gy Dengdelyke Vrouwen, Hoe seldsa- ^{A&: ix: 36.}
mer te vinden, Hoe meer te Schatten als Enkele Ga- ^{Apoc: iii: 4.}
ven van den Heere, Vrouwen die den Heere Vreest,
en by gevolg waardig, dat men om uwe Werken U-L:
pryse in de Poorten. O Batavische Vrouwen! Onse

N Mont

Prov. *Mont is Open-gedaan tegen u, ons Herte is uitgebreit,*
 XIX: 24. Gy die My in mynen Dienst, soo vaek verkwikt, ge-
 Prov. holpen ook, En door uwe Liefde, als met Spoorren
 XXXI: Altoos aangemoedigt hebt; Die onlangs soo dikwerf
 10-31. My, als die *Bethlemiter* eertyds den *Levitischen Man*,
 2 Cor: genodigt hebt, om *Vertoeving* op *Vertoeving* te maa-
 VI: 11. ken. En Die zoo ik vertrouwe My Nu nog genegen zyt
 Right. Heenen-Door-te-dragen op de *Vleugelen* uwer Gebedden;
 XVIII. Ja *Kuddeken Jesu*, Gy zyt niet nauw in Ons, maar hebt
 5, 6. daar ruym en breed ons Ziel en Hart geheelik ingenom-
 Exod: men; Sie daar voor het Laast, Niet alleen myn Hand,
 XV: 16. maar voor Al en meest Myn Herte na Utoe, om gansche
 Exod. *Plas-Regens* en *Stroomen* van *Goddelyke Segeningen* U,
 XIX: 4. Verhoort Hy *Mynes Herten-Wensch*, te doen toe-
 2 Cor. vloeyen.
 VI: 11.

Ps.
 XXI: 3.

Hy die *Tussen de Seven Goude Kandelaren wandelt*,
 wandele altoos in 't midden van deeze Gemeynthe, Elk
 uwer zy in het Bysonder door *hulpe van den Magtigen*
 Genef. *Jacobs*, dien *Herder en Steen Israëls*, als *Joseph*, een
 XLIX: *Vrugtbaar Tack*, een *Vrugtbaar Tack* aan een *Fontein*,
 22. *Elk een der Tacken lopende over de Muur*. O *Dogters*
 van 't *Geestelyk Jerusalem*: O *Kostelyke Kinderen Sions*-
 tegen *Fyn Goudt te Schatten*, had Ik *Vriendelyker Naam*
 Thren: Ik gaffe U, Gy weinige *Keurlingen* door den *Vinger*
 IV: 1. van Gods *Genade* aangeraakt, met wien Ik een *Verbond*
 van onderlinge *weldadigheit* voor altoos maaken, en
 1 Sam. *houden wil*, Gelyk *David* met *Jonathan*, Terwyl myn
 XI: 1. *Siele* aan de uwe onaffchydelyk *verbonden* blyven zal.
 2, 4. Uit het innigste Van myn *Siele wensch* Ik u toe, dat
 XIV: 18. dien *Groot-Magtigen*, *Algenoegsamen*, *Goede* en *Goed-*
 doende God, te samen met den *Soone zyner Liefde*, door
 Salige

Salige en Segenryke Tegenwoordigheid, in 't midden van deeze *Zions Dogter wil komen, en Wooninge by u maken*, Hy Zegene Haar, Hy Ondersteunse, Hy Betaardse als zyn Oog-Appel, hy Graveerdsche in beide zyne Hand-Palmen, Hy Vertrooftse met zyn Stock en Staf, Hy Leidese met zyn Heiligen Geest.

Voor het laaste O! Alle, die hier voor my sit, *Man, Vrouw, Oudt, Jong, O Dierbre Kerk! O Jerusalem!* 't geen ik nimmermeer vergeten zal; O Zegel van onse Bediening! Wy bevelen u aan Gode en het Woordt zyner Genade, waar door Hy Magtig is u op te Bouwen, en te geven een Erfdeel onder alle de Geheiligde. En wy bevelen wederom aan U, Alle die 't Woordt Gods spreken; Acht haar zeer veel in Liefde, om Hun dierbre Werk, Laat niet toe datse dat oit al sugtende doen. Geef Haar soo veel doorslaande proeven van Uwe Genegentheid en Liefde, Als ik van de meeste Uwer genooten hebbe. Behouwt dat Gy gehoord heb, verkies dat Beste deel met Maria, en bewaar het Pandt u toevertrouwt. Groeid op tot Mannen en Vrouwen, Moeders en Vaders in Christus, in de Queckschoole der Genade; Graaf meer en meer in die Goud en Silver-Myne van 't H. Woord, Na die Schat in den Akker, na die Peerl van groote waardy, d'Eeuwige Wysheid, segt immers: *Welgeluksalig is den Mensch die Wysheit vint, en die verstandigheid voorbrengt. Want haren Koophandel is beter dan den Koophandel van Silver; ende hare Inkomste dan 't wytgegrave Goud. Myne vrucht is beter dan wytgegraven Gout, ende dan dicht Gout, ende myn inkomen dan wytgeleesen Silver.*

Dat Ik dognoit by myn Afweezen van U hoore, dat

Zach:
II: 10.
Joh:
XIV: 23.
Zachar:
II: 7.
Jed.
XLIX: 16.
Pl.
XXIII: 4.
CXLIII:
IO.
Pl.
CXXXVIII:
I Cor.
IX: 2.
Act.
XX: 31.
Hebr.
XIII:
I Theff.
V:
Hebr.
XIII: 17.
I Tim.
VI: 20.
Luc.
X: 42.
Joh V:
39.
Matth.
XIII:
44. 45.
Prov.
III: 13.
14.
Prov.
VIII: 19.

Ezech.
xxxiii:
32.

Jacob. I:
21, 25.
1 Theff.
III: 6.
Phil.
I: 27.

2 Joh:
vi. 3.
Cant.
III: 6.

PL
xxvi: 8
PL
xxviii:
4.

lxxxiv:
3-5.

de Prediking U maar als een *Liedt der Minne*, soude syn geweest, en ik als een, die wel speelt of schoon van Stemme is, om te hooren de woorden, maar niet te doen. En Gy Dus alleen *Hoorders des Woords*, maar geen *Daders des Werks*, so rampzalig by *Jacobus* afgekeurt: Neen neen! Wat sal het my een Vreugde syn, door goede *Bootschappen*, te verstaan u Geloove. En afwesende van uwe saken te sullen hooren; Dat gy, waardiglyk het *Euangelio Christi*, staat in een Geest met een Gemoet strydende voor het Geloove des *Euangeliums*, O! geen grooter Blydschap als deeze, dat ik hooren zal, dat myn Kinderen in de *Waarheyte* wandelen. Gods Kerke onder U zy altoos *Berookt met Myrrhe en Wierook*, met allerley *Poeder des Kruideniers*, Hebbet lief de *Wooningen van Gods Huys ende Plaats des Tabernakels* zyner Eere; Wat syn Dit Aangename, Hartelyke, Hemelsche Woorden: Een ding heb ik van den *HEERE* begeert, dat zal ik zoeken: Dat ik alle de dagen myns Levens mogte *Woonen in 't Huys des HEEREN*, om de lieflykheit des *HEEREN* te aanschouwen, ende te ondersoeken in zynen Tempel. En: Hoe lieflyck zyn uwe *Wooningen*, O *HEERE der Heirscharen*? Myn Siele is begeerig, ende beswykt ook van verlangen, na de Voorhoven des *HEEREN*: myn Herte, ende myn Vleesch roepen uit tot den levendigen Godt. Selfs vint de *Mussche een Huis*, ende de *Swaluwe een Nest* voor haar, daerse haere *Jongskens* legt, by uwe *Altaren*, Heere der *Heirscharen*, myn Koning, ende myn Godt. *Welgeluksalig* zynse die in u *Huys Woonen*: zy pryzen u gestadelyk, *Sela!* God geeve dat Gy dit by ondervinding kennen moogt. O! wat kan'er Cierlyker syn voor een

een Kind Gods, die eens Eeuwig in 't Huys Gods den Hemel hoopt te woonen, als dat men al de tyd syner *Vit-*
woning van den Heere, reeds besteed, om den Heere *Wel-*
behagelyk bevonden te worden. Als *Cherubims* gedurig
in den Tempel, om *Seraphims* voor Gods Throon te
worden, *Jaag na den Prys*, gryp na 't Eeuwig Leven,
Strydt om in te gaen door de Enge Poorte. Dan zyn
eerst regt uwe Balken van Cederen, *uwe Galeryen van*
Cypressen, een Heerlykheyt, op welke ik U steeds in Myn
Ziele-Lessen hebbe soeken te doen verlieven.

O *Batavische Gemeente!* met deeze laatste *Hart en*
Hand-ryking, met deeze Geestelyke Geheyligde *Kuf-*
sen van onse Zegewensenden Mond, scheyde ik, Dit
is het laatste *Vaar Wel*, Wy sullen voor 't meeste ge-
deelte op deese Aerde Elkanders Aengesigt noit meer
sien, Egter hopen wy in een ander en meerder Vol-
maaktheyd den Anderen eens t'aenschouwen, in de
Wooningen van Jesu Vaders Huys, dat Paleys der *Al-*
gemeyne Vergadering van de opgeschreevenen in den
Hemel. Daer wy *Gelove en Hope*, ontwassen synde, in
de Liefde die nimmermeer vergaat, Hem dienen sullen
Nagt en Dag in synen Tempel.

Ik sie *Broeders en Sisters* niet sonder ontroering, dat
uwe Oogen al wederom van Siltige Traanen druppen;
Daar Vlieten Beken af, En een overvloedig weenen
heft sig op, My dunkt self, dat ook My het herte be-
sweykt, onder al te seer gaande wordende Hertstogten.
Ey! bedwing U voor Een oogenblik, en houd my
in staat, om nog dese Aller-laaste Zegen-Wenschingen
ongestremt over U uyt te spreken. Daar naa kunt gy 't
Harte ruymte geven, en ontlasten 't opgekropt Gemoet.

Tyde-
lyke
Sege-
ningen

Hof II:
20, 24.
Pl XCI:
4.

Gen
XLIX:
25.

Deut.
xxviii:

Job
xxix 6.

Deut.
xxxiii:
13-16.

Genef
xlviii:
19, 20.
Deut.
xxxiii:
27
Geeste-
lyke.

Wel aan dan, Myne Harte-Lievelingen, GodZegene in sulke verre Gewesten der Aerde uwe Handelingen, En uwe Koopmanschappen, Hy Doe die veel en profytelyk syn, Hy make uwe Huysen, Winkels, Schatkameren, met alle Voorraad vol, En uwe Akkeren en Landen door *Vroege en Spade Regen Vrugtbaer*. Hy dekke U met syn *Vlercken*, en onder zyne *Vleugelen* doe Hy U *vertrouwe*, Zyne *Waerheit* zy U een *Rondasse* en *Beukelaer*, Hy Segene U met Segeningen des Hemels van boven, met Segeningen des *Afgronds* die daer onder legt, met Segeningen der *Borsten*, ende der *Baermoeder*. Dat uwe *Kudde* by 1000. werpen, ja dat zy by 10000. op uwe *Hoeven* vermeenigvuldigen. Weest Gesegent in de *Stad*, weest Gesegent op het *Velt*, Gesegent in U *Pers-Kuyp*, en in u *Bak-Trog*. Gesegent in U *Uyt-en Ingaen*, dat *Wascht* uwe *Gangen* in *Boter* en *Oly*, U *Land* zy Gesegent van den *HEERE*, van het uyt nemenste des Hemels, van den *dauw*, ende van de *diepte*, die beneden is liggende: Ende van de uyt nemenste inkomsten der *Sonne*, ende van de uyt nemenste voortsettinge der *Mane*, Ende van het voornaemste der *oude Bergen*, ende van het uyt nemenste der *Eeuwige Heuvelen*: Ende van 't uyt nemenste der *Aerde*, ende harer volheit, ende [van] de goetgunstigheid des geenen, die in 't *Braem-Bosch* woonde. d'Eeuwige God sy U En Uwe *Kinderen* aen uwe *Regter* en *Linkerhant* als *Ephraim* en *Manasse* aan Die van *Jacob*, een *Wooning*, En van *Onderen Armen* der *Eenwigheit*.

Voor al, O onze Geliefde *Schaaps-Koye*, Wordet overstort met *Geestelyke Segeningen*. Weest als een rechte *Neerlandische Wyngaardgeplant* op eenen *vetten Heuvel*, over vloe-

vloedig vrugthaer in goede Druyven. Houd Gods Woord
als Voorhoof-Ciersels tusschen uwe Oogen, en Arm-Rin-
gen aen U Handen, begeerlyker voor U dan Goud, ja
veel syn Goud, en soeter dan Honing-Seem, God Vader
schenke U zyn Volheyd, Gods Zoone syn Genade, de
Heilige Geest syne vertroosting. Dus sy U d'Alge-
noeglamen Drie Eenigen God een overvloedig Goud, en
krachtig Silver. Groeyd als Palm en Cederboomen op den
Libanon. Wast op in de Genade en Kennisse onses Heeren
en Saligmakers Jesu Christi. Ja Jesus Leve in U, en Gyn
Hem, Hy sy uwe Vreede, en geve U synen Vrede, Vrede
met U God, Vrede met uwen Evenmensch, Vrede met
U Selven, Vrede des Gemoeds die alle Verstant te boven
gaat, Vreede in de Tyd, Vrede in der Eeuwigheyt.

Eyndelyk en ten laasten, Ik Wensche U Alle de nim-
mer Eyndigende Gelukzaligheid, het Pad des Levens,
versadiging van vreugde voor Gods Aangesigt, en liefse-
lykheid aen zyn Regterhand Eeuwig en Altoos. Daar
Hoop ik U wederte vinden, bekleed met de Regtveerdig-
makingen der Heyligen, versierd met Palm-Takken van een
behouden Geloof, pronkende met die Salige Triumph Kroon
van onverwelkelyke Heerlykheit. Welgeluksalig die het al-
zoo gaet, Welgeluksalig is het Volk wiens God Jehova is.

Broeders en Sisters, Lieve Vrienden en Vriendinnen,
ik kan niet meer. O Dierbaare Kerk! Al wat ik van
deze Plaatsse stamerende gesegt hebbe, Verdubbele
d'Heere, Hy doe U Al-sulks en Al-sulks Daar nog toe,
Hy bevestige de Woorden van my zyn Knecht, en veriegele
alles aan U, en myn Hert, met Een van ons Alle
daer op gesegt, Krachtig, Tverig, Eeuwig,

AMEN, JA, AMEN.

PROFESSOR
HOORNBECKS
 SORGEN RAAD,
 AANGAANDE DE
EVANGELIE-PREDIKING,

In Oost-en West-Indien.

Godvruchtigen Leezer.



§. 1.
 Onbekend maakt Onbemind, En Onbemind maakt On-
 bezorgd. Eene van de Oorsaken zeckerlyk, om wel-
 ken een tyd lang herwaarts, zoo Zeldzaam Enige
 Lust in Jonge Liedten onder Ons ten Heyligen
 Dienste Toegeweyd, En door Misdaad of Onbegaaft-
 heid van de Hoop tot Vaderlandsche Bevorderingen
 niet uytgeslooten, (Ik swyge, in Oudere, en reeds wel
 geplaatste) opryft, om *Jesu Kerke in Indiën* te gaan
 Dienen. Deeze onze Moedelooze Gesteltenis ter Eenre, en de Kwy-
 nende Staat van *Jesu Kerke in Indiën*, Ter anderer zyde, kwamen, by
 't Lezen van deze *Afscheids-Reden van den Heere Hoogerwaard*,
 Zoo uyt 't Voorbeeld van *Paulus* ongelooftyke Arbeydszaamheit om
Heydenen te Verligten, 't gunt ons zyn Eerwaarde hier voor Oogen
 Schildert, Als uyt de zoberre Afbeelding van de Christen-Kerke-staat
 op *Batavia* selfs, (en wat kan men dan van verder Afgelegene
 Oorden denken) By zyn Eerwaarde op pag. 57. 58. 59. 61. 63. 68.
 78. 79. 87. 93. daar Tegens voor den Verstandigen klaar genoeg o-
 vergeziet, My zoo Levendig voor, dat Ik bewoogen wierd, om
 A cc

een *Groot Man*, die in zoo veel Geleerde Godvrugtige Schriften Nog onder ons spreekt, na dat Hy Gestorven is, in Dese te hulp te roepen, en door zyn Woord, en Eygen Voorbeeldig gedrag (belieft het de Heere) den Een of Ander nieuwsgierigen Godvrugtigen Lezer van deze *Afscheids-Reden*, by dese gunstige Geleghentheit, eens wat verder te doen denken, op de Verheven Aart, Al-Oude Hoog-agting, Latere Kleyn-agting, Jammerlyk Verval, en Wenschelyk Herstel, van Dit zedert langen tyd hoe langs hoe meer uit Oog en Hert geraakte Werk. Ik vroeg dan aan den Heere Hoogerwaard Vryheit, om Een Kleyn Vertoog van den Inhoud agter Zyne *Afscheids-Reden* te moogen plaatsē, En Toestemming verkregen hebbende, ontwierp Ik, 't geen voorts, sonder verder omwegen, hier na volgt.

§. 2.
Korte
Beschry-
ving van
onsen
grooten
Hoornbeek,

§. 2. 'T was de Wyd-Vermaarde *Hoornbeek*, Gebooren te *Haarlem*, in 't Jaar 1617. Geworden, Eerst *Predikant* onder 't Krtys te *Kem-lem*, in *April des Jaars* 1639. tot byna 't Eynde van 1643. Daar na *Doctor Theologia* gemaakt te *Utrecht*, den 21. *December* 1643. Vervolgens tot *Predikant* Beroepen te *Maastricht*, den 19. *Februarij des volgenden Jaars* 1644. Soo ook te *Graft* in Noord-Holland, den 3. *Maart*; Tot *Professor* te *Harderwyk* den 15. *May*. En Eyndelyk tot *Professor* in de *Theologie* te *Utrecht*, Gehuldigt in de *Maand Julius*, alles in dat selve Jaar 1644. (Een Seldsaam Voorwaar! zoo niet het Enigste Voorbeeld van iemand, die XXVII. Jaaren oud zynde, in zes Maanden Tyds benevens de *Doctorale Promotie*, nog vier Beroepen heeft gekreegen, als *Twee* tot *Predikant*, en *Twee* tot *Professor*. Maar ook daar in een Seldsaam Voorbeeld, dat Hy op zyn dertiende Jaar de *Haarlemsche Latynsche Schoolen* al door gegaan was, en bekwaam om na de *Accademie* gesonden te werden, ten ware men om zyn groote Jonkheyt Raadsaam hadde geoordeelt, Hem nog *Twee* Jaaren tot *Haarlem* onder den *Rector* te laten blyven Studeren, gelyk in zyn Levens-Beschryving verhaald word.) Daar by *Predikant* in de Kerke tot *Utrecht* geworpen den 25. *October* 1645. Eyndelyk tot *Professor* Beroepen te *Leyden*, den 30. *Augustus* 1653. in de plaats van *J. Triglandius*, en *Predikant*, in de Halven Dienst met den Ouden *Heydanus*, daar by geworden, den 24. *May* 1654; Dese Wydvermaarde Man, zeg ik, Vader van de Beyde Heeren *Hoornbeek*, *Izaak*, en *Hendrik*, Al-omme Ter Eeren bekend, door den Luyfter van beklede *Pensionarisschappen*, de Eerste nog Onlangs van *Holland*, de Laaste nog Huyden van de Stad *Delf*; Nam dit Versuym der maten ter Herten, dat Hy, Na't Voltojen van Zyne Andere zoo Be-
noemde, En Waarlyk, om haar Geleerdheyt, en te gelyk hare menigte en.

S O R G E N R A A D.

in grootheyt, voor Een Man van die Jaren (Hy Overleed Oud synde nog maar 48. Jaar en 10. Maanden,) Verwonderings-waardige Werken, onder Handen Nam't I'raay Boekje *De Conversione Indorum & Gentilium*. 's Grooten Mans Oogmerk in desen, sal best blyken uit Zyn Eigen (hier En vervolgens, zo stip na den Letter als Mogelyk vertaalde) Woorden. Dus begint Hy 's Werkje. in Cap. 1. Lib. 1.

§. 3. Ernstig, en Dikmaal denkende, ende in myn Gemoed overleggende; de Swaar-wigtigheyt, en geheelen omtrek van 's Heylige Ampt, 's welke gelegen is in Menschen voor Christus te winnen, Ende 't geen van dien Tyd af, op welke door Aller Meester tot de Discipelen gezegt is, Zy souden heenen gaan in de Weerelt, ende Leeren alle Volkeren, ook behoord tot Alle, ende iegelyke Dienaars van 's Evangelium op Hunne wyze; Voornamentlyk, wanneer deze, om dat Werk aan te vangen, magtig worden, 's gant in de Apostelen Zoo niet was, de wel-geschiedeys en gemakkegheden om te Reysen: Hebbe ik gemeend niet ongevoeglyk te zullen handelen, indien wy 's Werk, dat wy eertyds beloofd hadden, dog 's welke door de Verschil-Schryftten tegen Joden en Socinianen wygesteld was, Nu ter hand namen, te wesen, Dat van de Bekeering der Indianen en Heydenen, tot welke Nu aan de Nederlanders, Na Anderen, En Meer dan aan Anderen; zedert langen Tyd, zeer Vrye en menigvuldige Toegang gegant word.

§. 4. Gemerkt, Het niet voor 's geringste Deel van geluk moet gerekend worden, dat in deze Eenwe, welke wy Beleven, en in dit Kleyn Deelken van de Werelt, 's geene wy bewoonen, zoo grooten Kennisse van de geheele Werelt geopend is, En niet alleen Kennisse; Maar ook Toegang, En Gemeenschaap ook met de Zoodanige, welke aan Onse Vadersen, zelfs van Name; niet syn bekend geweest, veel minder van Gelegentheyt, en van Toestand.

Ende niet alleen zyn Bekend geworden de Binne-Kameren van het Oosten en Westen, Maar die zyn Ingenomen, Bemagtigt, Bezeten van de Nederlanders zedert eenigen Tyd herwaarts, Niet meerder, om de Saken en Glorie van de Gemeenen staat, als om die van 's Koninkryk van Jesus, en van zyne Kerke, Soo ik meine, te bevorderen. Want 's past Ons, Dit aldus op te vatten, en tot dit tegenwoordige Werk is 's Noodzakelyk.

Wie zal dog geloven, dat Alleentlyk, Om Landschappen herwaarts en derwaarts te ontdekken en te gebruyken, Of Om de Schatten des Aard-Ryks weg te voeren, En Tot Grooteren, of ook Oversolligen, Over-vloedt van Lighamelijke dingen, Tot Glorie, ende Ydele Zege-praden van de Nederlandische Naam; Ons, door zoo byzondere Voorzienigheyt van God, dit

§. 3.
Zyn Edz
toond aan
I. De
Noodta-
kelykheit
van d'E-
vangeli-
Piedeking
in Inden,
Omdat Dit
A. ook
tot Ons
behoort,
zo wel als
tot d'A-
postelen.

§. 4.
B. Thans
gemakke-
lyk is
om uit te
varen,
door het
Ons ge-
opende
Ost en
Westen,

Alles is te beurt gevallen : Ende niet Liever, om de Kennisse en Dienst van God, den Schepper Aller Dingen in te voeren in Landen tot Nog toe Verorend van alle Gemeenschap met Menschelykheyt, en Godsdiens, Ende niets boven de Aarde en de Aardsche dingen kennende; Daar immers Niet voor andere Heydensche Volkeren; Maar voor Christenen voornamentlyk, Open zyn gezet genoegsaam Alle die Koningryken der Wereldt, buyten Jaars-en-Sonne-wegen (dat is, niet alleen die gelegen zyn onder den Zodiacus, maar ook buyten de Tropici na beyde de Polen toe,) veel Grooter zynde en Wydlustiger, dan de Voorrige, en tot Nog toe bekend geworden.

§. 5.
C. Bij-lyker ook om de Voordeelen die wy van die Heydenen genieten.

§. 5. En, (laat de Groote Man kort hier aan volgen) gelyk d'Apostel redeneerde, dat 't niets Groot en is, dat wy 't Lighamelyke Maejen van Die, aan welke het Geestelyke door Ons te beurt Valt, (1 Cor. IX: 1.) soo schynt het aan d'Andere kant ook volkomen redelyk te zyn, dat Zy het Geestelyke wederom ontfangen, die Ons met Hun Lighamelyke Ver-ryken.

Niet als of (Geestelyke Dingen) op Prys konden worden geset, of tegen Penningen of Aardsche Schatten kunnen worden gewaardeert; Want dog geen van de Dingen Gods komt Gelt te kosten, gelyk Tertulianus tot de Heydenen spreekt, Ende Athenagoras tegen de Grieken: De Leere van Godt is te Groot, als datse met Menschelyke Schenkagien kan vergoedet worden.

Maar dat Onse Ondankbaarheyt dies te grooter zal wesen, indien wy, zelfs door groote Weldaden aangelukt, Niet en doen 't geene, om 't welk te doen Wy ook zonder DIE verplicht zyn.

§. 6.
D. Hoe-danige by onse Heydensche Voor-vaders Niet genooten de Eerste Evangel-Planters in ons Land.

§. 6. Zy, door welke wy Europeische, En in 't Noorden gelegene Volkeren Eertyds de kennisse van het Euangelium hebben gekregen, hebben daar niets voor Wederom gebad, dan Slagen, Vervolgingen, En Bloedige Moorden, hoedanige de Eerste Aankondiging van de Waarheydt, en Hare Onder-Neemers plegen te versellen, en te bekroonen.

En Wy, die, zoo niet Alle, immers Onse Meeste waren en Ryk-dommen aan de Heydenen en Indiaanen schuldig zyn, sullen Wy noyt eens denken, om die Menschen Weder-vergeldinge te doen met dat Zoort van Goederen, dat nog niet Eens het Onse is, maar Alleen Gods; En 't geen niet alleen sonder Schade, maar noyt zelf sonder sware Winst ergens heen besteedt word; Op dat zy van seer Elendige in 't kort mogten worden seer Gelukkige, om datse wierden zeer goede Menschen, Christen Menschen.

§. 7.
E. Gelyk ook Paulus hier, Die

§. 7. Zeker, de Apostel der Heydenen Paulus, was, behalven 't geen Hy met de Andere Apostelen gemeen heeft gebad, om te Leeren Alle Volkeren en Menschen; Hier toe met soo grooten yver ontfikken, dat Hy Niet alleen seer graag heeft aangenomen de Voorslag om aan de Heydenen

denen te gaan Prediken, gelyk Petrus aan de Joden: Maar ook al ^{nochtans} ^{loo} ^{groten} ^{geluk} ⁱⁿ ^{dien} ^{Dienst} ^{stede.} ^{aanstonds} na zyne roeping tot het Geloove, ende de Geloofs-Verkondiging, Zig gevoelt heeft beroepen te zyn, om den Heydenen te Prediken, En op geen ander Voorwaarde Christus te hebben ontfangen, als om den Zelfen den Heydenen te Openbaren. Galat. I: 15, 16.

Maar wanneer het Gode behaagt heeft, die my van myns Moeders Lyve aan afgefondert heeft, ende geroepen door zyne Genade, zyne Soone in my te Openbaren, op dat ik den Selven door 't Evangelium onder de Heydene soudē verkondigen, zoo en hebbe ik terstont niet te rade gegaan met Vleesch ende Bloedt. Ende (voegt'er de Wyfe Hoornbeek om Goede Reden by) Ziet Eens hoe grooten Glorie Hy daar in stelt; Voor hoe Sonderlingen Weldaad Gods Hy het reekent, Onder Heydenen Christus te mogen verkondigen. My de allerminste van alle de Heylige is de Genade gegeven, om onder de Heydenen door het Evangelium te verkondigen den onnafspeurlyken Rykdom Christi, ende Alle te Verlichten. Hy bont het voor geen Schande, maar voor een Eer, en weldaad; Geensins voor een Veragting, veel min voor een (Infamie) Eerloosheyt, tot Heydenen gefonden te worden. 't Geen, zo verschillende van Hedensdaegsche Gevoelens, Hy dan sterkt met de woorden deses Apostels. Rom. I: 5. 2 Tim: II: 7. Rom. XV: 20, 21.

§. 8. Na deze Inleyding toont Hy Cap. 2. uytvoeriglyk de Wonderlyke Opkomst van de Indische, En in 't Byzonder Oost-Indische Maas-Schappye. Te weten in 't Jaar 1497. Voeren vier Schepen uit Portugal op bevel van Koning Emanuel, raakten de Kaap de Goede Hoop voorby, lieten Moorenland en Arabien agter sig, en kwamen in 't Jaar 1498. den 20. May aan te Calicut, een Voornamē Plaats van (Oost) Indien aan de Zee†, En in 't Jaar 1499. weder in Portugal komende ontdekten zy die Kusten van Indien aller-eerst aan de Europeanen. En na hun, hebben 't elkens Andere, en Andere, met Verscheyden Scheeps-Vlooten de verdere Kusten altyd ondersogt, enz.

In 't Jaar 1492. bad Ferdinand, Konink van Kastilien West-Indien ontdekt, door hulp van Christophorus Columbus van Genua, de welke Eerst van zyne Genueesen, by welke Hy dit stuk al bad trachten te onderneemen, Onweerdelyk verworpen zynde, ook van de Engelichen, tot welke Hy kwam onder Honorius de VII. Uitsgelacchen zynde; Nog ook by de Portugesen zynde aangewoomen, Eyndelyk, om de (Westersche) Kusten te ondersoeken, Drie Schepen kreeg van Koning Ferdinand. Om welke nyt te Rusten aan dien Koning, hebbende al zyn Gels in den Oorlog tegen de Mooren Verspilt, de Onkosten wierden Verschaft door desselfs Secretaris, ter Somme van 16000. Ducaten. Met dese (Sche-

A 3
† Aan de Malabaarsche Kust. Zie Cellar: Geogr. N. T. Cap. XXIII.
* Leos Henriens de VII. Te Weten Koning van Engeland.

6 PROFESSOR HOORNBECKS

pen) vond (Columbus) in 't Jaar 1492. Cuba, Hispaniola, en andere Plaatsen. En die Tocht tot verder ontdekkigen Nog driemaal Herhaalt bebbende, als in 't Jaar 1493. 1498. 1504. Storf Hy in Spanjen in 't Jaar 1506.

Ondertusschen waren, na Columbus, op Order van de Zelve Koning Ferdinand, Gelyk als Andere, Zoo ook Americus Vesputius, Na West-Indien gewaren, eerstmaal in 't Jaar 1497. andermaal in 't Jaar 1499. en gaf aan dat Land de Naam van America, Na de Zyne; Welke Americus ook op Order van Koning Emmanuel van Portugaal in 't Jaar 1503. Twee Scheeps-Togten ondernomen heeft na 't Zuyden en Oosten.

§. 9.

B. Door 't Openen van den Toegang derwaarts voor Ons tegen 't Pauzelyk Verbod en Excommunicatie.

§. 9. Edog al aanstonds in 't begin van de ontdekkingen deser Nieuwe Landen door Columbus gedaan, en Om de Zelve, rees 'er een groot geschild op tusschen de Koning van Castilien, Ferdinand, en die van Portugaal Johannes, 't welk, staande op het 't Punt van tot Oorlog nyt te barsten, gesteld wierd aan de Bestissinge van Paus Alexander den VI. Welke met zyne Pausselyke Magt quanswyts in 't Jaar 1493. Zyns Pausschaps het Eerste, de Zaak aldus afdeed, dat Hy door een Linse, als 't ware van 't Noorden na 't Zuyden gestrokken, den geheelen Aard-Kloot in Twee gelyke Deelen scheide. Het gedeelte, dat na 't Oosten strekte, nam JOHANNES, aan Hem om de Oudheit zynes Regts de Keur gegeven zynde, voor Zig, het Weiterlyk Deel aan FERDINAND overlatende.

Voorts voerde dezelve Paus in Zyne Bulle, waar mede Hy Deze Verdeeling aan die Koningen bevestigde, by den Heer Hoornbeek breder te zien, Deze zoo Hooge Taal: " Aan alle Persoonen, van allerley Weerdigheyt, zelfs ook van Keyserlyke, en Koninglyke, Staat, Trap, Order, of Gelegenheyt, Verbieden wy Scherpelyk, onder poene van reeds geveld Vonnis van Excommunicatie, in 't welk zy op de Daad vervallen zullen, indien zy hier Tegen doen, dat zy aan die Vaste Landen of Eylanden, Gevondene, of nog te Vindene, &c. Om Koopmanschappen te halen, of enige Andere Oorzaak, Zig niet onderwinden aan te koomen, zonder U-Lieder, en U-Lieder Erfgenamen, En Op-Volgeren bysondere Toestemming.

En dit hebben nogtans Hollanders en Zeeuwen, zonder Koningen van Spanjen of Portugal te vragen, en in spyt van den Paus, die ook uit Oost-en Westersche Werelden Zyne groote Voordelen trekt, dorven ondernemen, en gelukkig uirgevoerd.

§. 10.

En dit door 't middel van de on-

§. 10. Wanneer (Sept Hier van de Heer Hoornbeek) Philips (de Tweede) Koning van Spanjen en Portugaal, Onse Schepen, om Koopmanschap op Spanjen varende ophield, en den Onsen alle Koophandel op Spanjen verbood, Doe is, door zene verwonderens-waardige Voorzienigheyt van God

God, gebeurt, dat de Onse dus wygeslooten Uyt de plaatsen van de Spaansche Hoerschappy in Europa, zig na de Ver-afgelegenste Staten van dien Koning hebben begeven, en aldaar, God dat zoo willende, Hem de plaats hebben afgeperst, die Hy hun hier in Spanjen weygerde. Ende 't Geen Zy eerst opnamen, voor een Ongeluk, zoo wygeslooten te werden nyt 't Spaansche Ryk, Dat is grootelyks tot haar Voordeel nyt-gevallen, als wordende door dese Nood gedwongen, om na andere Landen, verder Wel afgelegen, Maar ook veel Ryker, heen te Varen, ende aldaar in de Schat-Kameren en Goud en Silver-Mynen van den Koning door te dringen. Op zoo eene manier redde God op 't onvoorsienst, Een Onrechtvaardig geplaagt, en tot op 't niterste gebragte Volk, wanneer Alle Raad en Hulp ten eynde was; En daar den Andere den Onnoselen 't meest mede meende te drukken en te bederven, Even daar door bevorderde Hy Hem, en hielp Hem op.

Dit is geschied in 't Jaar 1596. wanneer de Nederlanders van den Koop-handel op Spanjen wygeslooten zynde, Hunne Scheepen op Raad van Pieter Houtmeer, * allereerst geschikt hebben na de Zuyder-streck des Werelts, Guinea, 't Eyland van St. Thomas, Brasiliën, en Naburige plaatsen, koomende de zelve Eyndelyk wederom nyt de Oostersche Indiën, met overryke Lading, in Nederland, in de Maandt Augustus des volgende Jaars 1597.

§ 11. Als nu in dat begin Elk Onser een Vrye Koopvaart hadde op Beyde de Indiën, Ende straks daar na in 't Jaar 1598. alleen na Oost-Indiën gesonden wierden Een-en-twintig Schepen, onder drie Vlooten, Een van Amsterdam, Een van Rotterdam, en Een nyt Zeeland, ende hier door in spyt van de Spanjaarden, aan Ons een Groote Aanwas van Vermoogen aankwam: Zoo is daar na in 't Jaar 1602. goedgevonden tot grooter voordeel, zoo des Vaderlands, als van de Ingezetenen, op te regten een Oost-Indische Compagnie, ende 't geen tot dus verre van Elk die wilde, verdeelt ende affonderlyk was Ondernoomen, in Een Lighaam by malkanderen te trekken, onder Gezag en Vergunninge van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, wordende Hier toe opgerigt, Zes Kamers, ofte Bewind-Hebbers-Huysen, Een te Amsterdam, Een andere in Zeeland, de Derde te Delft, de Overige te Rotterdam, Enkhuysen, ende Hoorn, met een Somma 60. Tonnen Gouds, waar in den Eerste Handel van de Compagnie heeft bestaan. Maar 't welk, onder den Rykmakenden Zeegen des Heeren, van Jaar tot Jaar der mate is aangegroeyt, dat 't Jaarlyks inkomen die Eerste Somma Nu al

§. 11:
Mitsgeders
door de
Heer nyt
oortlaanc
Beyde
Compagnien
van Oost-
en West-
Indiën.

(te

* Van Meteren noemt Hem in 't Begin van zyn XXIV. Boek, Pieter Houtman.

(te weten ontrent 1664. wanneer de Heer Hoorbeek dit Schreef) verre te boven gaat.

Eyndelyk op 't Voorbeeld van de Oost-Indische Maatschappij, heeft Men begonnen te handelen in 't Jaar 1607. over 's Opreghen van Eene ook West-Indische Maatschappij; Dog dit Werk is om het tusschen-inge-koomen Bestand uitgesteld tot den Jaare 1621. in 't welke de West-Indische Maatschappij onder gezag van de Staten Generaal Eerst is ingestelt, ende bevestigd.

§. 12.

III. Ons versuym in 't wel waarnemen van deze schoone gelegenheden, beklagt.

§. 12. Hoór nu de verdere Aanmerking van den Zelfen Heer hier over; Met deze Indische Maatschappijen, (seggt Hy) is niet alleen gezogt eene Vastigheyt voor de Koophandel der Ingesctenen, maar ook voor het Vaderland tegen den Vyand; Ende eene Weg gewezen ende geopend, welke wy nu verder te Bezien en na te speuren hebben, om het Christen Gelove by de Heydenen voort te Planten. Welk Laatste, Och! Of altyd Zoowelgezogt ware, Gelyk als die (Twee Eerste Dingen) Dit althans kunnen wy geenfins Lochenen, dat Gods Voorzienigheyt Ons aangewezen heeft, dat'er een over-vloedige Zeyinge in 't Geestelyke kan worden onder-nomen; Als mede, dat Wy ons moeten nyt-leggen, met alle Magt, omme Niet alleen te bevorderen, Onze Zaken, Maer ook die van God, en van zyn Koningryk.

§. 13.

Ook door de Heer Coccejus.

§. 13. Deze Klagte van de Heer Hoornbeek, is genoegzaam in de zelve Woorden by 's Mans Amptgenoot Coccejus te lezen, op Jes: LX: 6. Een Hoop Kemelen sal u bedecken, de snelle Kemelen van Median ende Hepha, zy alle uyt Scheba sullen komen: Goud ende Wierook zullen se aanbrenghen, ende zy zullen den overvloedigen Lof des HEEREN Boodschappen. En op Jes: LX. 9. Want de Eylanden zullen my verwagten, ende de Schepen van Tharsis voor eerst, om uwe Kinderen van verre te brengen, haar Silver ende haar Goudt met Haar, tot den Name des HEEREN uwes Godts, ende tot den Heyligen Israëls, dewyle Hy u Heerlyk gemaakt heeft, Daar dese Groote Schriftgeleerde aldus aangeteekent. De Propheet, zegt Hy, bedoelt die Volkeren, die overvloed van Kameelen hebben, en met Name Midianiten en Sabeen. Deze zyn Oosterlingen ten Opfigte van Ons. Zodanige Volkeren toont Hy te zullen komen in grooter menigte met Hun' Goud ende Wierook; gelegt op Hunne Vragt-Beesten, op dat Zy 's zelve aan de Kerk zonden mededeelen. Ende dat Zy den Lof des HEEREN zullen Boodschappen, mogelyk op dat Zy By den Hunnen gaan Bescheyd brengen, Wat Zy zullen Gehoort en Geleerd hebben in de Kerke. Dese Bysondere Optelling beslyst de Propheet met dese Algemeene Insinuing, dat de Eylanden Gods verwagten zullen. En dat de Schepen van den Ocean de Eerste zullen wesen, om aan te brengen Soonen en Dogteren

S O R G E N R A A D.

seren van verre met Hun' Silver en Goud. OCH OF ONSE SCHEEPEN;
DIE DE RYKDOMMEN VAN DE VERRE GELEGEN HEYDENEN AAN-
VOEREN, 'T MIDDEL WAREN, OM DEZELVE TE BRENGEN TOT
HET GELOOFE. Dus verre Coccejus.

§. 14. De Heer Hoornbeek, Deze Aanmerking verder Vervolgende in *§. 14.*
het XI. Caput: van Lib. II. Legt voor een Grond ter neder; *IV* *Om*
Dat dit Ampt, Waer in men zig ter Beking van de Heydenen *noemens*
verledigt, ook tot Ons behoort, ende Een Deel is van Onzen pligt. *gedurig*
Ende dat Zulks niet Zoo van de Apostelen, die de Werelt met Hunne *hier toe*
Prediking hebben verligt, en tot Christum gebracht, Eertys is waer- *dringende*
genoomen en afgedaen, dat 'er Niets voor Ons, Niets ook voor de *verplig-*
Nakomelingen, op dat Velt zoude te Be-arbeyden staen. Ja, (Segt *ting* *A.* *om*
Hy een weynig verder) Ik meyne, dat die Menschen Zonde doen, *dat de*
welke die Weldaad, en dat Werk van de Roeping (der Heydenen) *Apostelen*
Zoo tot de Apostelen In-trekken, en tot der zelver Leef-tyd, dat Zy *het Ys in*
't zelve denken Geenzyins tot onze Zorge te behooren. *de'en heb-*
ben ge-
brooken.

Daer is wel geen twyfel aen, of 't Ys is door Hunn' gebrooken, Ende
de Weg na de Heydenen Toe, Geopend; Ook zeer groote Volkeren
door Hun' Toedoen, God (daer in) Werkende, en (dat) Zegenende,
Bekeerts geworden: Maer, gelyk doenmaels nog alle Deelen en Land-
schappen der Werelt, aen de Werelt niet bekend geworden waren,
Ende Gelyk de Prediking des Evangeliums Daer in, onder andere, ver-
schilt van de Onderwyzinge der Joden, dat die Eerste Algemeen is,
Ende gerigt, en ver-ordent tot ALLE DE VOLKEREN, moettende
zoodanig blyven, tot aen de VOL-EYNDINGE DER WERELT, Hoe
lange ook Christus met Hun wezen zal: Zoo is 't ook zeker, dat
zoo eens Prediking Niet Eygen is aen Enige (weynige Menschen)
of aen Eene Eeuwe; Maer aen Alle, Zoo veele in de pluetze der
Apostelen, Voor Zoo verre, Deze waren, (Niet Enkel Apostelen,
Maer ook) Leeraers, Ende Verpligt, omme Discipelen voor Christus
te maken, Zyn In-gekomen.

§. 15. Waer Na de Groote Man aentoont,

1. Hoe dat Werk van de Roeping der Heydenen, op eene alder-luy- *§. 15.*
sterrykste wyze, door Vader Noach, Genj: IX: 27. in de Psalmen II. *B.* *Om*
en LXXII. By Jesaias Cap. II. 1, 19 20. IX: 2. XLIX: 12, 21. *dat de Oe-*
LX: 3. LXV: 19, 20. en Andere Propheeten, Niet alleen was voor- *de Prophe-*
spelt geworden, als iets Groots, Wonders, en Wenschelyks, Maer *ten, en*
ook als iets, dat zig wyd en onbepaeld moeste uyttrekken, van Zee, *onze Heere*
tot Zee, en van de Riviere tot de Eynden der Aerde, over de *Jesus die*
Koningen van Tharsis, Ps. LXXII: 10, 11. (Dat de Heer *breed*
Hoornbeek Verklaert, door Koningen van den Oceaan. Als ook en be- *voortge*
hoort hebben. *hebben.*

B

Coccejus, op Jef. XXIII: 6. en 14. *Schepen van Tarsis*, door, *Schepen van den Oceaan*. *) *Ende van de Eylanden*. Ja over *Alle Koningen*, en *Alle Heydenen*. Over de *Volkeren van Verre*, van 't *Noorden* en van 't *Westen*, en van den *Lande Simim*, of der *Sinaiten*, (dat is het *Zuyden*, Zegt Coccejus op Jef. XLIX: 12. Om dat de *Woestyne Zinai* ten *Zuyden* van 't *Joodsche Land* lag.)

2. Toond

* Van dit *Tbarsis*, 't welk dan volgens de Godspraken Pf. LXXII: 10, 11. en Jef. LX: 9. LXVI: 19. Duydelyk mede behoort tot het Koningryk van Christus, en tot der Christenen zorg, 'T gunt ook op andere plaetzen in de H. Schrift vermeld staet, mag men hier in 't *Neerlands* ook wel Leezen, 't geen Coccejus daer van heeft, over *Jonas* I: 3. in plaats (Zegt Hy) dat *Jonas moeste gaen na NINIVE*, is *Hy Nu Elders heen verrokken*, (seweten, Na TARSIS dat is,) Of na de GROOTE ZEE, Want 't is gelooflyk. dat de *Oceaan*, ten minsten *Ergens*, THARSISCH genoemd werd. Of na Een Landschap THARSIS. Van welk Land dan (wederom) veel onderzoek valt. I. Enige willen 'er Dat door verstaen, in 't welke was THARSUS, 't *Vader-Land* van Paulus. Dus zoude *Jonas niet verre van den Weg zyn geraekt*. Want NINIVE en TARSUS, (leggen) *Beyde onder het Noorder-Cl. maer*, (Ja, mag men, 'er by doen, genoegzaam op Eene Noorder-Freedie ontrent tusschen de 36. en 38. Graden, en tusschen Eene Lengte van maer 12. of 13. Graden verre) En zoude Hy dus alleen Om-weegen gezocht hebben, II. Andere willen dat (*Tbarsis*) Zy *Carthago*, Of *Tanis* in *Africa*, III. Andere dat het *Tartessus* in het *Spaensche Batia* (dat is by *Cadix* en de *Spaensche Zee*, *Buyten de Stract*) Zoude zyn, En onder de geene, die van Dit gevoelen zyn. meynen A. Zommige dat 'er nog Een ander TARSIS in INDIEN zoude zyn geweest. na het welke de *Schepen van Salomon ende Hiram*, door de ROODE ZEE zouden *Gevaren zyn* Ende aldus (gevoelt) *Boschartus*. B. Andere (meynen) dat Een en het zelve *Spaensche TARTESUS*, langs de *Middelantiche Zee* nys de *Haven van (JAPHO of) JOPPE*, als *Jon. I: 3.* Ende ook door de ROODE ZEE heen. nys *Ezeon Ceber* is *Bezeyls* geworden, Als van *Salomons Schepen*, 1 Reg: IX: 26. Na dat *Deeze te OPHIR* hadden geweest, en, om des te ryker 't *Huys* te koomen. AFRICA waren Om-gevaren, Gelyk *Pineda* (meend) in zyn *Traetaet* de *Rebus Salomonis*. Waer by ik dit doe, (zegt nog al Coccejus) dat, met Eene Om-Varing van AFRICA, wederom van het WESTEN hebben kunnen 't *Huys* koomen, Die OOST-WAERTS op waren Uyt-gegaen. In gevalle de *Schepen van Salomo*, in *Drie Jaren Tyds AFRICA* hebben Om-gevaren, zoo kan het zyn, dat OPHIR, (zynde by *Cellarius*, 't *Chersonnesus Anrea*, dat is, Of 't *huydensdaegs Malacca*, of geheel *Indiën* Be-Oosten den *Ganges-Stroom*; Maer by Coccejus in *Lexico*, een *Kuft* veel meer ten Westen, En na by de *Paradys Riviere* *Pischoon*, En 't *Land Haniia*,) is geweest *Hunne Eerste Handel-Plaats*. (in 't Uyt-Varen door de *Rode Zee* na 't Oosten) en TARSIS in KLEYN-ASIEN, de *Lesle* in 't Waer.

2. Toond Hy, Hoe onze Jezus, met aen de Apostelen last te geven, om *Allen Volkeren te gaen Prediken*, *Matth. XXVIII: 19. Luc. XXIV: 47.* En om Diedus tot *Christenen* te maken, Alle die Heerlyke *Voorspellingen* is komen Vervullen, Tot groote Verwondering wel eerst van de *Joden* en *Jerusalemers Actor. X: 45. en XI: 1.* Maer korts daer aen tot overgroote Blydschap van *Deze*, zoo wel *Actor. XI: 26.* Als van de *Heydenen* zelfs, *Actor XIII: 48.*

§. 16. Verder toond de Heer *Hoornbeek* aen,

3. Hoe Fyndelyk de *Apostelen* op dit Bevel, *Elk om 't meest, De Een by 't Een,* de Andere wederom by Anderen *Heydensche Volkeren*, over den gantschen Aerd-Bodem, niet by onderlinge *Afspraak*, of gemaakte *Verdeling*, of *Luting*; Maer enkel na de byzondere Weg-wyding, en Leyding door den H. Geest, aen Elk Hunner, zonder dat Zy daer over te Redeneren, of daer tegens te Weder-streven hadden, gegeven; Hebben gaen Prediken, gelyk als van pas tot pas is te zien. *Actor. VIII: 29. X: 19, 20. XIII: 2. XVI: 6.*

En dit aldus in 't Gemeen voor af getoont hebbende, Teekent de Heer *Hoornbeek* vervolgens in 't Byzonder aen, na wat Oordt men meend dat Elk Apostel is gegaen, en zegt Daer dan, Ten aensien van de *Indiens*, en andere derwaerts heen strekkende Landen, 't geen hier volgt. *Dat Thomas tot by de Parthen gekoomen is, en den Perfen, Meden, en Bramines, der Indianen, onderweezen heeft, waer van daen in Indiën een Eyland 't welk van Sr. Thomas ge-*

B 2

noemt

Neder-om-koomen (uit 't Oosten om *Africa* heen door 't Westen Na de *Middeland-sche Zee*) Ende *Dat Daerom Groote Schepen uytgaende, Zoo wel uyt de ROODE ZEE* (ten Oosten) Als uyt *Topte* (ten Westen) gezegt zijn geworden, *TEGAEN NA TARSISCH* (zoo als hier by *Jonas 1: 3* gezegt word) 't Welk *De Chaldeenwsche Uytbreyder* (Hier Verklaert) *NA DE ZEE.* Maer op *1 Regum X: 22.* daer in 's Hebreusch staet: *SCHEPEN* (in Onze Overte ting; Eigentlyk in 't Hebreusch *Een Schip*, Of Anders *Een Vloot*) *VAN THARSISCH* hadde de Koning *IN ZEE*; Vertaelds dezelve *Chaldeenwer Tarsu*, door: *EEN SCHIP* van *AFRICA.* Hier uyt is blykbaer, dat *THARSISCH* (op *1 Reg. X: 22.*) niet word gestelt voor de *OCEAANSCH* ZEE. (Dat is de Groote Zee, die 't gantsche Aerd-Ryk omloopt.) Wans 's Woordje *ZEE* beteekent *Daer dezen OCEAAN.* En ook *2 Chron. IX: 21.* Word in plaats van Dit korte: *Schepen van Tarsisch*, Wat breder gezegt: *Schepen varende na Tarsisch.* De Chaldecuwer Vertaelt *Tarsu* op *Jes. XXIII: 14.* (In de Spreek-wys van *Schepen van TARSISCH*) door *ZEE*, en door Landchap *AAN de ZEE.* En op *Ezech. XXXVIII: 13.* In de Spreekwys: *Koop-Lieden van THARSISCH*, Vertaelt Hy dit ook door *ZEE.* Dus verre *Coccejus.* Waer uit dan by Een Verstandig Lezer mag afgenoomen worden, hoe verre het *TARSISCH*, dat ook tot de *Christus* moest, of Nog moet, worden gebracht, zig uytstrekt.

14 PROFESSOR HOORNBEEKS

noemt, ende dat Hy in Taprobana (1.) gekoomen is, verbaelt Nicophorus. (2.) Ende de Narsingers, (3.) ende andere Indiaantche Volkeren, Getuygen nyt een Oude Overlevering, dat Thomas tot Hun gekoomen is: Gelyk de Reys-Beschryvingen en Brieven van Verscheydene, en ook Oforius de Rebus Gestis Emmanuelis Portugalli Regis Lib. II. Verbalen.

Bartholomeus, mag wel vertrokken zyn na Groot Armenien, en ook na Indiën, 's welk eertyds Pantæus een Christen-Philosooph *, na de Indianen Gereysd zynde, heeft verzekert door verscheydene Prewen bevonden te hebben, En dat Toen ter Tyd, de Gedagtenisse van Bartholomeus aldaer nog vermærd was; Gelyk mede, dat Hy een Evangelie van Mattheus, door Hem (Bartholomeus) afgeschreven, met zig na Alexandrien heeft gebragt: Gelyk behalven Eusebius (4.) en Hieronymus (5.) nog andere Getuygen.

Mattheus heeft de Mooren onderwesen, volgens Socrates (6.) Lib. I. Cap. XV.

Simon Cananæus, die ook Zelotes word genoemd, is gegaen na Mesopotanie; en

Judas Thaddæus, word ook geloofd in Mesopotamien, en in Arabien, en in Idumæa (7.) Geleert te hebben. Zoo

Eyndelyk Matthias, die in de plaats van Judas de Verrader gekoomen is, de Mooren.

* Welke alles of Waeragtig zy, wy ons (zegt de Heer Hoornbeck) Niet zeer bekreunen. Want dat die dingen van de Aller-eerste Ondheyt met zekerheyt Ons zouden kunnen blyken, Of dat de Overlevering, daer ontrent geheel onbedorven zoude vloeyen, kunnen wy Nauwlyks Gelooven.

§. 17.
Ook in
Africa.
En na
Zommiger
gevoelen
zelf ook in
America.

§. 17. Een weynig later zegt Hy al vorders.
Niet alleen is 'er Tusschen de Donatisten in Africa, en tusschen de Regtzinnige verschil geweest, of Africa door Apostelen tot het Geloove bekeert was, Of Lange daar Na; Zeggende de Donatisten dat op Hun' pafte, 't goen gezegt was, zy zullen de Eerste zyn, die de Laatste waren

* En Leeraer tot Alexandrien, ook te Antiochien, ontrent 't Jaer 180.

(1.) Dit houd Cellarius, met andere Geleerden voor Ceylon, maer van Meeren in 't Begin van zyn XXIV. Boek voor Sumatra

(2.) Een Historie-Schryver van die geleest heeft ontrent den Jaer 1310.

(3.) Een Stad aen de Kust van Coromandel, Niet verre ten Noorden van Ceylon.

(4.) Een Schryver ontrent den Jaer 330 Na Elks Leeftyd is zyn Gelooft-weerdigheyt, Veektyds Minder of Meerder.

(5.) Een Schryver en Oud-Vader ontrent 't Jaer 400.

(6.) Een Historie-Schryver ontrent den Jaer 440.

(7.) Gelegen aen de Noord-Oever van de Roode Zee.

wareu. Want (zeyden zy) het Euangelium is later in Africa gekoomen : En daarom is Nergens in der Apostelen Brieven geschreven, dat Africa Gelovig geworden was. 't welke Augustinus * en Andere volstandig tegenspreken, beweerende, dat, Ja immers, van de Apostelen de Afrikaanische Kerken gesticht zyn, Of dat door Petrus van Roomen zyn gezonden, die aan de Africanen het Euangelium hebben Gepredikt. Maar ook van Audere (Volkeren) blyft het Onzeker, Of de Apostelen tot Haer' gekomen zyn, Of wanneer, en door Wien, Zy de Prediking des Euangeliums ontfangen hebben.

Nog daar na zegt Hy dit:

Das ook in de Gewesten van America Ouds-tyds Eenig Apostel, Thomas voornamentlyk, Of een ander Discipel van Christus 't Euangelium gepredikt heeft; Dat Althans voor de komste der Spanjaarden in die Oorden, enige Kennisse van het Christendom Aldaar Zy geweest, besluyten Veele nyt Eenige Dingen. Of al klaar genoeg? Twyfele ik. Waar van gezien kan worden Antonius de la Calancha, van Geboorte een Peruaner, van Religie een Augustiner Monnik Histor. Peruanæ Lib. II. Cap. II. Joachimus Brulius Histor. Peruanæ, Ordinis Eremit. Augustini Lib. I. Cap. V.

Maer wat Hier ook van mag zyn (zegt Hy Eindelyk) wylmeenen Dat die Les van Christus, om heen te gaan in de Werelt en alle Volkeren te Onderwyzen, altoos Haare Kragt behoud; Ende geen Werk van Eene Eeuw zy, Maar van Alle zoo lange Christus ons verweerdigt By te weeten, en dit heeft Hy beloofd te zullen doen tot de vol-eyndinge der Werelts, enz.

§. 18. *Dat Bidden Wy* (zegt Hy voorts) *dagelykx van God, als Wy begeren, dat zyn Koningryke Koome. Waaromme de Pgingen Zorge voor de Heydenen en om Hunne Bekering en Zaligheyt te bevorderen op allerley Manieren, niet moet van Ons verschooven worden, en verworpen, Als geheel vreemd van Onse pligt.* Op dat Zy den Name des Vreesen van den Ondergang Ende Zyne Heerlykheyt van den Opgang der Sonne. Jef. §. 18:

LIX: 19.

§. 19. Hy moedigt vorders Elk Hier toe aan nit Aanmerking van de Heerlykheyt van 't Werk self, als daar is Dien Arme Heydensche Menschen Zielen door Bekeering van de Verdoemenisse te bevryden; Zelfs dus doende een Veronuller te worden van Gods Raad, en van alle die Heerlyke Oude Godspraken op dit stuk; Navolgers in dezen van de Apostelen te worden; En voor al, de Voetstappen van den D. Om dat wy dagelykx Hier om Bidden met te seggen v Koningryke kome.

B 3

Grooten

* Die vermaarde Bisschop van Hippe, in Africa, ontrent 't Jaar 410. §. 19 Om dat het zoo een Heerlyk Werk in zig zelfs is, Arme Heydenen te bekeeren.

Grooten Paulus † te moogen Nawandelen zeggende *Ephes. III: 8.*
 „ My de allerminste van alle de Heylige is dese Genade gegeven, om
 „ onder de Heydenen door het Euangelium te verkondigen, den onna-
 „ speurlyken Rykdom Christi.

Hy zegt nogmaals, gelyk als Hy boven §. 3. en 4. ook al had gezegt, dat
 Gemak 't geen'er ten Tyde der Apostelen geheel niet was, om tot Alle
 Volkeren te reysen; *Nuby Ons en in Onse Euwe zeer groot is, zynde niet
 alleene, t'hans verscheydene Eertyds ongehoorde Landen der Heydenen
 Ontdekt geworden; Maar ook wordende van Ontalbare Menschen bezogt,
 zoo dat wy met weynig moeyelykheit zelfs de aller-uiterste delen des Werelts
 kunnen Bereyzen, en dezelve Bewoonen, ende Onderwyssen. Welke
 dingen derhalven Ons te meer moeten uitnodigen tot Godsdiensfige Uyt-
 Reyzen, als zynde door Gods wonderbaare Wysheyt, voor Onse Euwe,
 en mogelyk tot deze onderneming, gespaart geweest.*

§. 20.

V. Ende
 daar de
 Paus-Ge-
 zinden, en
 Monniken
 Ons Zoo
 dipper
 Daar in zyn
 voorge-
 gaan, Zoo
 Die van de
 Andere
 Ordens.

§. 20. Nog voegt de Heer Hoornbeek een Beweegreden hier by, welke
 waarlyk, is 'er nog Enige Edel moedigheid, of schaamte onder Ons
 Overig, van groote Klem moet wesen.

Maar ook (zegt Hy) moeten Ons de Voorbeelden van Anderen, en (in 't
 byzonder) der Papisten tot Jaloufie wytdagen, als welke van over langen
 Tyd met Grooten getale En Tver de beyde Indiëns, en de naburige Oorden,
 Elk om 't Zeerst hebben bezogt, althans onder voorwensel van de
 Heydenen voor Christus te gaan winnen; Hadden Zy maar niet neerstiger
 Hun' Eyge Zaken, of die van Hunne Pausen besorgt, als wel de dingen
 van Christus.

Ondertusschen willen Wy niet ontkennen, dat Zy ook nog al iets gedaan
 hebben, voor de Christen-Zaak; en om de Zelve Schrikkelijke dingen
 geleden hebben, Maar willen liever Hun' navolgen, en 't geene, waar
 in zy gebrekkelyk zyn geweest, verbeteren; Misgaders alles Rigten tot
 de Eere van Christus alleen, en tot de Saligheyt der Elendelingen.

Ik haal niet op, wat andere Ordens van Monniken gedaan hebben in
 verscheyden Deelen van de Werelt, om de Heydenen te Onderwyssen in
 de Christelyke Religie (of) 't geen tot Lof van Hunne Augustiner Mon-
 niken voortbrengen, in de Historie van Peru, Johannes de la Calauchr,
 en Joachimus Brulius; In de Historie van Mexico; Johannes de Gry-
 alva, In de Historie van China, aangaande die Zelve, Johannes Gon-
 zalvus de Mendoza, Alle ook zelf Augustyner Monniken zynde.

§. 21.
 I. Als De
 Jesuiten
 voor-
 namem-
 lyk, Die

§. 21. Aan de Jesuiten is het volgens de eerste Instelling van Hunne
 Order Eygen, dat Zy tot de Heydenen en Indianen gaan, om 't Chri-
 sten

† Welken Leeraar der Heydenen dan de Heer Hoogerwaard zig ten
 regte van hadde voorgestelt, en Andere nog voorstelt in dese Afscheidsrede.

stem Geloof en Godsdienst te Prediken. Want Dat houd het eerste Formulier van die Instelling in, 'Tgeen aan Paus Paulus de III. voorgesteld is, en in 't welke van Hem bevestigd zyn geworden, in 't Jaer MDXL., de Eerste Tien Bonw-Meefters van die Order, welke om die Reden na Romem gekomen waren, te weten:

*Ignatius de Loyola.
Petrus Faber.
Jacobus Laynez.
Claudius Jajus.
Paschasius Broët.*

*Franciscus Xavier.
Alphonfus Salmeron.
Simon Rodcicus.
Johannes Coduri.
En Nicolaus de Bobadilla.*

A. Door
Eene
Vierde Ge-
lofte Hiet
Toe By-
zonder
Verpligt
zyn.

Welke te kennen gaven, " dat zy aan den Paus van Roomen (boven
„ en behalven den gemeenen Band, nog door deze byzondere Gelofte
„ vastgehegt wierden, Dat, al wat de Tegenwoordige Paus, En andere
„ Pauzen in der Tyd wezende, zullen gebieden, aengaende de Bevor-
„ dering der Zielen, en Voort-planting des Geloofs; Ende na wat
„ Landfchappen Zy ons ook zullen willen zenden, zonder Enige Aer-
„ zeling, of ver-ont-schuldiging, wy aenstonds zulks, zoo veel als in Ons is,
„ gehouden zullen zyn uyt te voeren: 't Zy dat zy Ons zullen gezonden
„ hebben na de Turken, 't Zy na Andere Ongelovigen, wie Die ook
„ mogten zyn, ook die in de Landen zyn, welke men de *Indiëns* noemt;
„ 't zy tot Ketteren, wie die ook zyn, 't zy tot Scheurmakers, 't zy ook
„ tot Geioygen, wie die zyn.

§. 22. Ende in de Bulle van Canonizatie van Ignatius Loyola, ge- §. 22.
daen door Urbanus den VIII. in 't Jaer MDC. XXIII. 't Eerste B. Gelyk
Jaer zynes Paus-schaps, word vermeld, Dat, Zyne (Loyolas) So- uit de Bulle
cieteit, om Heydenen te bekeeren, En om de Magt van den Paus van van Cano-
Roomen te Handhaven, (Zie hier Lezer in 't voor by gaen, en merk nicatie van
op Deze Grond Oorzaek van den Tver Dezer Heern, Boven Andere Hunnen
Orders, Tegen Protestanten, Janzenisten, enz.) volgens Hunne Patroon
stelling, zig zelf Geheel en Al overgeeft. Ende word Hy daer over Ignatius
geprezen, dat Hy gemelde Societeit van Hem ingesteld: Tot de Drie de Loyola
met de Andere Orders (van Monniken) Gemeen zynde Geloften, getoont
(versta Blinde Gehoorzaamheyt aen de Klooster-Overstems, altoos durende word.
Ongchuwdeheyt, En gewillige Armoede, of Eygendoms-derving) Nog
Een Vierde By gedaen hebbende, door welke (vierde Gelofte,) Hy
Beloofde.

„ Eene byzondere Gehoorzaamheyt aen den Paus van Romem, in 't On-
„ dergaen van Zendingen zonder Reys-Kosten te begeeren, ook tot de On-
„ geloovigen, Turken, Ketteren, Scheurmakers, en alle andere, wie 't
ook

ook zyn mogen: Heeft laten bevestigen door Paulus de III. tot Roemen, daar ook Ignatius overleden is, in 't Jaar MDLVI. zynde Gebooren in Spanjen, in 't Gebied van Pampelona, by de Stad Aspeithie in 't Jaar MCCCCXCI. en hebbende de eerste Raadslag, om eene Societeit op te rigten, genomen nog Krygs-Man Zynde, in 't Jaar MDXXII.

§. 23.

C. Als
mede uyt
de Pysen
sondere
Regle
menten op
de Byten-
Land-he-
Zendingen.
By Hun.

§. 23. Waeromme Zy in Hunne Inzettingen byzondere Regels hebben voor de Geene, die in Zendingen gebruikt worden, welke aldus beginnen.
„ 1. Nadien het Ookmerk, waar toe de Societeit sterkt, is; Om met ver-
„ scheydene Deelen van de Werelt, op gehoorzaamheyt aan den Paus, of
„ aan den Opperste van de Societeit, te doorreysen, 't Woord Gods te gaan
„ Prediken, Biegt te Hooren, en de Overige Middelen, welke Zy maar
„ zal kunnen gebruyken, om Zielen, de Goddelyke Genade (dis) Toe-
„ stemmende, te helpen: Zoo moeten alle de geene, welke in zodanige
„ Zendingen Verkeeren zig Verzekeren, dat aan Hun' een Zaak van 't
„ Grootte Gewigt in de Societeit is toevertrouwt, endemoeten Zy zig
„ zoo trachten aan te stellen, dat zy Bekwame Werk-tuygen Gods tot zoo
„ Grooten zake mogen wezen.

„ 2. Om dat het van Ons Beroep is te Leven in Elken Oort van de We-
„ relt, daar de meeste Gehoorzaamheit Gods, en Hulp voor Zielen te
„ Hoopen is: Zoo moet Elk bereyt zyn, om in dat gedeelte des Wyn-
„ gaarts en in dat Werk zig te Oeffenen, 't welk Hem aanbevoolen zal
„ geweest hebben, 't zy met Om-wandelen door Verscheydene Plaatsen,
„ 't zy met gedurig zig in Eenige op te houden

§. 24.

D. En
Endelyk
vi: de Mis-
sen Afzon-
derlyk
Hier Toe
ingestelt.

§. 24. Boven dien (staat Dit) in 't Register van de Missen en Gebeden, welke Zy aan de Hunnen Voorschryven:
„ Elk Priester doe alle Maanden, Twee Missen, de Eene voor de
„ INDIENS en de Bekeering der Heydenen, De Andere voor de
„ NOORDER LANDEN, en Te-rug-brenging der Ketteren. En in
„ de Andere Offerhanden (of Missen) en Gebeden zal Hy dezelve dingen
„ aan den Heere voordragen.

Maar aan de Anderen, die geen Priesters zyn, leggen zy volgens Voor-
„ schrift van den Generaalgemeenlyk op, „ Eene Kroon, of Derden Deel
„ van den Roosen Krans voor de INDIENS, en Bekering der Heyde-
„ neu op te zeggen; gelyk als een Andere Kroon, of Derden Deel van den
„ Roosen-Krans voor de Noorder Landen, en de Te-rug-brenging der Kette-
„ ren. (Let wel, Lezer op Deze zorg voor Onze Noordische Ketter-Landen.)

§. 25.

11. „Die
den ook
in dezen

§. 25. In Hunne Historien nu, en Jaarlyksche Brieven Trompetten Zy
„ de Verrichtingen van de Hunnen in de Indiën verre boven de Waarheyt
„ nyt; Hoewel wy niet willen ontkennen, dat van Hun' sekerlyk al Iss,
„ en al Braaf, in dit Zoort van Zaken is wygevoert geworden, 't welke te
„ Bejam-

- Bejammeren is, dat Zy het niet Oprechter en Zuiverder voor 't Ryke ^{zigt} Christus, en niet voor 't Hanne, of Dat van den Paus, gedaan hebben, ^{neerstig} Ende niet waaragtiger, zoo als 't uytgevoert is, verbault hebben, op dat ^{gekweeten} dingen Geloofweerdig mogten wesen, welke nu Openlyk van Leugen-Taal betigt worden. (Verita, Die Bekeeringen, en Mirakelen straks. §. 27.) Van welke dingen Zy spreken, behalven in de Brieven, in de Historien, of Afbeelding van Hunne Eerste Eeuw *Lib. III. Cap. XII.* En Jacobus Damianus in de Synopsis van de Eerste Eeuw de Societeyt van Jesus.
- §. 26. Edog Boven alle andere is Franciscus Xaverius, ^{§. 26.} uit Navarre in 't Gebied van Pampelona, (Bezovius noemt Hem in zyn *Annal. Tom. XX.* op 't Jaar 1542. daar Hy zyne Historie begint, *Franciscus Aspilcota uit Navarre*) Een van de Eerste Met-gezellen van Ignatius, ^{En byzon-} by wien Hy zig voegde op de Tyd, als zy Beyden tot Parys Studeerden, ^{der wel} Doorlugtig geweest van wegen de Indiaansche Zending, ^{Franciscus} bebbende ^{Xaverius,} daarom van de Pausen verkregen den Titel van Apostel der Indiëns. ^{de Apostel} Welke in 't Tweede Jaar na dat de Societeyt was bevestigd, op bevel van Paulus den III. Moedigende Ignatius (hem) aan, en begerende Johannes Koning van Portugaal Eenige, welke Hy in de Oost-Indiëns, om ^{der Indianen} aldaar 't Evangelium te Prediken zonde zenden, daar Heen is geva- ren, zynde voorzien met 't gezag van Nuncius Apostolicus, alwaar Hy, na dat Hy aangekomen is, gezegt word, in de Brief van Canonizatie, veele Hondert Duysenden van Menschen Bekeert te hebben, en Gedoopt. Ende Allereerst, behalven aan de Indianen, Bramines, en Malabaren, aan de Paravers, Maleyers, Jairs, Achiners, Mindanaers, Malaccers, en Japonnesen, heb *Evangelium Christi* Geprēlike te bebbē. En (word) aldaar ook (verhaalt) door wat Miraculen Hy in Leven, en na Dood is vermaart geworden.
- §. 27. Van Welke na dat de Heer Hoornbeek eenige heeft aangehaalt, die ^{§. 27.} Ons hier niet te passe komen, Hy uyt deselve Brief van Canonizatie, ^{Gelyk uyt} nog vorder verhaalt, dat Xaverius eyndelyk verdient hebben, ^{de Buile} dat Hy van alle Menschen voor Apostel van de Oost-Indiëns zoude begroet wor- den, ^{van Cano-} terwyl Hy toegang zocht in het zeer Wyd-uytgestrekt Ryk van ^{nizatie van} China, den Tweeden December in 't Jaar MDLII. zynde 't Elfte Jaar ^{desen} van zyne Indische Reyze, en zynes Ouderdoms LV. Gestorven is op ^{Xaverius} Een Eyland dicht by China. ^{nader ge-} ^{toone} ^{wordt}
- §. 28. Van den Zelve Voorbeeldigen Yveraer geeft Ons de Heer Hoornbeek ^{§. 28.} nogmaals in dit Breder Berigt *Lib. II. Cap. XIV.* Ik meyne (zegt Hy) ^{En vorder} dat Niets in dit geheele Werk met meer Vrugt nagespeurt en Overwoogen ^{uyt de} kan worden, ^{Historien} Dan dat wy neerstiglyk inzien, op wat maniere Andere ^{ongewe-} voor Ons, Open In der Heydenen Kusten en Landschappen, de Eerste Kennis ^{zen, wat} van de Christen Zaak hebben ingevoerd, op dat wy door Hun Voorbeeld ^{Opgang} ^{Hy in} ^{ende}

India, En
ook in
Japan, ge-
meek
heeft.

ende Handel-Wyze geleert zynde, 't Zelve, En op een veel Beter Ma-
niere, mogen Onder-neemen: Aan wien, gelyk God grooter Zuyverbeyt
van Godsdienst heeft vergunt, Zoo behooren Wy des te Brandender Tuer
Toe te brengen, Om Die zelve voort-te-zetten Al waaromme het Nut
zal zyn na te zien, op wat wyze de Paus-gezinden, voornamentlyk
de Jesuïten, die Swarigheden doorgebroken zyn, Ende in de Beyde In-
diëns, ook Japan, En China, de Naam van Christus Aller-Eerst hebben
ingevoert.

Van de Americaansche Deelen hebben Wy weynig te zeggen, om dat men
daar met Een Gewelt, dat niet Na moet worden gevolgt, Ja met Een
Wreedbeyd, die by Allen moet werden Versoeft, gearbeyd heeft, Niet
zoo zeer voor 't Ryk van Christus, als wel voor dat van de Spanjaer-
den, tot een Groote en Onberstelbare Schade van Dat. (Eerste). Waar
over zelf de Metgezellen van die Gezintheit, Dog Even daarom veel
Beter zynde, om dat Zy meer Opregt waren, Opentlyk en Vrymoediglyk
geklaagd hebben, by Keyzer en Koningen.

Maar men zal wat mogen leeren uyt de Ingang en Voortgang van de Je-
suïten, welke Zy voor Het Euangely gemaakt hebben Na het Oosten
Toe, Eerst in Indiën, daar na in Japan, ten laasten in China. Want
zoo heeft zig den Loop des Euangeliums toegedragen. Uit Indiën na
Japan, van Hier na China, zyn gevaren Desselvs Predikers, hoewel
Paus-gezinde, en ander die de Aller-Eerste Xaverius, hier van daan
genoemt der Indiënen Apostel; Want Die Xaverius, na dat Johannes
Koning van Portugaal, van Paus Paulus de III. door zyn gezant Petrus
Mascarenia verworven hadde, om Na Indiën tot het Prediken te Zenden
Twee uyt de Eerste Metgezellen van Ignatius Loyola te weten, Fran-
ciscus Xaverius, en Simon Rodericus, een Portugees, is, Terwyl Deze
(Rodericus) wierd opgehouden in Portugaal, om een zeker Collegie op
de Conimbrische Academie op te regten, gezonden. Na Indiën in 't Jaar
MDXLI. met des Konings Gouverneur van Indiën, Marthinus Al-
phonfus Sola, tot Metgezel van deze Reys hebbende een Priester van
de Societeit, zynde Een Italiaan, met Namen Paulus. Deze zyn te
Goa in Indiën aangekoomen in 't volgende Jaar MDXLII. in de Maant
May. alwaar Hy, als 'er nu al Eenige Christenen waren, Immaers van
de Portugeezen, Zoo om deze te versterken, als om de andere Hey-
denen te bekeeren, alle moeyte heeft gebruykt met te Onderwyssen in 't
Openbaar en in 't Byzonder, voor al met de Catechetische Onderrig-
tinge, en vorders met alle Liefde-Pligten jegens Ongelukkige, Zieken,
(En) Dooden.

Hier was de Eerste Zit-plaets en Schoole van de Jesuïten, in welke zoo
wel de Theologie, als de Beschaefde Wetenschappen onderworen
wier-

wierden, En Leeraers der Indische Tale zig bezig bielden; om 't Evangelium zonder Tolk te doen kunnen Gepredikt worden aen de Indianen. Zy zeggen, Dat, berwaerts Na Toe, i'zamen gevloeid zyn van Alle kanten, om te komen Studeren, meer dan Zes-Hondert Jongelingen en Kinderen, van de Bramines, Persianen, Arabiers, Mooren, Zuratters, Decanners, Bengalers. enz. Zynde de plaess, door dien 't een Koop-Stad was, Vermaert, en gemakkelyk (om te koomen.) Daer Zy zeggen, in 't Jaer MDLX. Bekeert te zyn geworden meer dan Twintig Duyzend Menschen, van welke de Jezuiten zoudem Gedoopt hebben Twaelf Duyzend en Zeven Hondert, (Al voorens) van Hun, in Hun Collegie onderweezen zynde; Ende onder Dezelve al veele Koningjes, Princen, en Kinderen van Grooten Heeren, welkers Dienst Zy naderhand in 't voort-zayen van 't Evangelium op een Verwonderens waerdige wyze gebezigt hebben. En dit

NB. (is) zeker Voorzigtelyk (gehandelt) dat Die geene, welkers Gezag By de Anderen zeer veel vermag, voor Eerst en Al worden aengelokt, op dat langs die Weg 't Evangelium tot meer anderen gebragt worde.

Daer na is in Cochin, een Stad Drie Hondert Mylen van Goä afgelegene; nog Een Ander Collegie opgerecht, uit 't welke Uyt-loopers zyn gedaen, na de Naaste Maldivische, Ende andere Eylanden meer. Van waer Zy wyders na Damani voort-gegaen zynde, en na Colan, uit 't welke Zy 't Evangelium ingebragt hebben op de Kust van Taravancorre, hebben zy zig te Colan, even als te Goä; En te Malacca NB. bevluyt, Om voornamentlyk Kinderen te onderwyzen. Zoo zyn Zy ook gegaen na Comorin, en Ceylon, en Socotora, en andere plaatsen tot aen Ormuz, 't welk in de Golf van Persien legt, en hebben dezelve met de Kennisse van het Evangelium vervult. Waer van men zien kan Emanuel Acosta in zyn Commentarius de Rebus Indicis, tot aen 't Jaer MDLXVIII. behalven de Indische Brieven van Verscheydene.

Xaverius, Nu, terwyl Hy zig te Goä opbield, en zoo nyt Kooplieden, als nyt een Japannees (die derwaerts gevlugt was om een Man-slag, Ende daer Gedoopt was met Twee Knechts, zynde Hy te vooren genoemt Anger, Maer Na zyn Doop Paulus, en van zyn Knechts, de Een Johannes, de Ander Antonius Gedoopt) veel dingen van de Japonnezen hadde verstaen; Als dat ze waren Een Volk zeer Weetgierig, En daer geen ydele Hoope van was, dat 't Evangelium daer met Vrgs zonde kunnen Gepredikt worden, wierd met een groote Over ontfteeken, om Na Hun toe te gaen.

Waeromme Hy in 't Jaer MDLIX. van Goä de Reys derwaerts heeft aengenomen, nog Twee nyt de Societeyt met zig genomen hebbende,

namentlyk Cosmus Turrianus, en Johannes Fernandes, (beyde) Spanjaards, te gelyk met dien Anger, of Paulus, en deszelfs Twee, Nu al Gedoopte Knechten, die om (Hun) kennis van de Tael, en van 't Volk, tot groote Nuttigheyt waren in 't Aanspreken, en Onderwyzen der Japonnezen. Hy zelf wierd, tot deze dingen door het vermoogen van den Koning van Portugaal gebolpen, Ende kwam in Japan, in 't Jaar MDXLIX. (XVII. Kal Sept.) den 16. Augustus, als Eerste Verkondiger der Christen-Leer in die Plaatzten. Hy kwam aan tot Cangoxima, 't welke de Geboorte-Plaats was van Anger, al waaromme Xaverius straks is toegelaten tot die Familie en Vrienden, en kort daar na ook tot Anderen.

Maar om dat alleen die (Anger, nu Genaamt) Paulus, de Japonnesche (Tael) sprak, Zoo voerde Xaverius Alles door Hem uyt, Ende zyne Huys-Genooten en Nabestaende wierden tot 't Geloof Bekeert, Terwyl Xaverius zelf yverig bezig was in 't Leeren van die Tael. Ende door Een Tolk handelende met het Koningje van Congoxima, heeft Hy niet alleen Verlof gekregen om te Woonen, maar ook om de Godsdienst te Onderwyzen, En in Stryd te koomen, en te Reden-Twisten met Elk Een, ook met Hunne Bonzes, of Geestelyken. En als nu te Cangoxima, de Eerste Gemeente in Japan was (opgerigt,) Zoo heeft de Duyvel, voornamentlyk door de Kunstewaryen, en aanzoecken van de Bonzes, nigewerkt, dat des Konings gemoed verandert zynde, het voorige Edict wierd herroepen, en Straf gestelt op Verlaters van de Voor-Onderlyke Relige, die eenige andere Vreemde, of de Christelyke, zouden aanneemen.

Van hier is Xaverius, met Portugeeze Koop-Lieden, Gevaren na Fitrando, * van Hier na Amaguncium, Ende Hy kende (nogtans) de Tael nog niet ter degen, Maer Dezelve zoo wat heen sprekende, En uyt een Boek van Anger geschreven, Enige dingen van 't Christelyke Geloof Voorleezende, Heeft Hy ook zelf op die manier, Enige Begeerig zynde na de Nieuwe-Leer, met eene onvermoeyde vlytigheit, want Hy word verbaelt op Hoeken van Straeten, en op Drie-Sprongen Tweemaal 's Daags te hebben Gepredikt, Bekeert gebad.

Hy is voort-gereist na Meäco, † de aller-vermaerste Koninglyke Stad van

* Een Kleyn Eylandje ten Zuyd-Westen van Japan. thans Onze Nederlanders tot een Handel-Plaets vergunt, Cellar: Geogr. N. T: Cap: XXIV.

† Een Stad in 't Eyland van Japan, onderscheyden van Macao, de Vermaerde Koop-Stad in 't Eylandje Gadoxara, 't welk legt in de Golf van Canton, een Stad en Haven van China, eertyds door de Portugeeze bezeten, tot dat de Chinezzen hun die afnamen in 't Jaer 1668. Cellar: Geogr. N. T: Cap: XXIV.

van 't gebeeke Ryk, daer Hy aenstonds, zoo ras Hy aengekoomen was, bezorgt is geweest, om den Koning te mogen aanspreken, en Verlof om te Onderwyzen te verwerven, Want dit heeft Hy over Al ernstelyk bezorgt, dat het Hem, de Gonsf van Edelen, Gouverneurs, En NB. Koningen verkregen hebbende, Geoorloft mogte wezen, hier door te Vryer te Handelen, en te Vrugtbaerder. En 't is zeker niet bysonder de zaak, als 't gebeuren mag, (zodanige gunste) te verkrygen. Dus bad Hy (Xaverius) zelf te voren al Geschreeven, aen Ignatius Loyola, in 't Jaer MDXLIX. (XIX. Kal. Febr.) den 14. January, de eerste Raedslagen om na deze Plaetzen te Reyzen (aen Hem) Opneggende: „ Ik althans hebbe Voorgenomen, Eerst Toegang te zoeken tot Hun- „ nen Koning, daer Na tot de Scholen, ende Academien, gelyk ik „ Hoop, met een groote winst van Zielen.

Maer als Hy te Meïco vernam, dat 't Gemoed des Konings vreemd van Hem was, alzoo alles in Vuur en Vlam des Oorlogs stond, en Zy van de Nieuwe en Europische Manier van Leven afkeerig waren; Is Hy te rugge gegien na Amaguncium, en heeft aen de Koning van deze (Plaets) de Geschenken, die Hy voor den Koning van Meïco hadde geschikt, om Deszelfs Gemoed in te neemen, aengeboden, te weten: Een Luyt, een Uur-Werk, en Andere, met meer gelukkigen uitslag. Want wanneer de Koning aen Hem Wederom aenboud, een groote menigte van Goud en Zilver, zoo heeft Hy dat alles latende varen, verzocht de Magt om te mogen onderwyzen, en heeft die verkregen, met een opentlyk Edict bevestigd zynde. Dat Nu de Barbaren, door zodanige Geschenken zeer worden ingenomen, En dat door dezelve zoo wel in Japan, Als in China, den Toegang klaer is gemaakt voor de aenkomende Christenen, is uit de Historien kenbaer.

Maer ook verwisselde Nu Xaverius zyn (Goestelyk) gewaet, met een Cierlyker, Ende om dat Hy vernam, dat de Barbaren zeer aen Zodanige dingen hangen, ging Hy met een Heerlyk Kleed, Twee of Drie Knechts met zig genomen hebbende, wanneer Hy zig Na den Koning begaf. Ook, ten genoegen van de Bonzes, op dat Hy Hun te minder geërgert zoude vinden, onthield Hy zig van Kleesch en Vis, Welken te Eten, het aen Hun On-geoorloft schynt.

Ende hier hebben deze Metgezellen door menigvuldigheyt van Predikation, die Zy gemeenlyk Twecmael 's Daegs bielden, als mede door 't Zamen-spraken Na dezelve, en Gemeenzame Onderwyzingen, een schoone Gemeinte in Die Stad gestigt. Ende Na die, ook in een andere Stad Bungo, namentlyk, door den Koning van Bungo zelfs ingeroepen zynde, voornamentlyk, op dat Hy in de Vriendschap van den Koning van Portugaal, welke Hy, om de Oorlogen, daer Hy mede belemmert was,

zogte, mogte toegelaten worden. Ten welken eynde Hy ook aen den Onder-Koning van Indien, Brieven Schreef, en Xaverius zond als Makelaer van die Vriendſchap: welke gelegentheyt Hy, als beboorlyk was, niet Lwy waarnemende, heeft zorg gedragen dat tot Bungo zeer weele door zyn Med-gezellen in den Catechiſmus zonden onderwezen worden, en naderhand ook Gedoopt, ſtennende op Hulp van den Koning, die aen den Zynen vergunde zeer bekwame Plaets, En om te Woonen, En om te Onderwyzen. Ende Niet alleen Daer: Maer ook by de Naby-gelegene Koningen, en Landſchappen, tot zeer groot Voordeel en Vrugt voor geheel Japan. Want de Chriſten-Zaek is, een Heydenſch Koning [die] zoo begunſtigende, naderhand met groote vermeerderingen aengegroeyt, gelyk Turſellinus Verhaelt in 't Leven van Xaverius. Ja dat meer is de Koning zelfs is, Hoewel na den Dood van Xaverius, Chriſten geworden, en heeft van Hem den Naem van Franciſcus aengenomen: Na Welken dan ook andere Grootten en Heeren, op gelyke wyze zyn Bekeert geworden.

Na 't Vertrek van Xaverius, die Twee Jaren lang in Japan is geweest, hebben zyne Med-gezellen geen minder Arbeyd aengelegt in 't Bekeeren van Japonnezen, te weten: Coſmus Turrianus, Johannes Ferdinandus, Balthaſar Gagus, Eduardus Sylviuſ, Petrus Alcavea, En daer na Gaſpar Vilela, Almeida Frojus, en Andere, welker Namen Vermaerd zyn in de Japaneſche Brieven.

Ende wel in den Beginne, gelyk het met de Prediking van 't Euangelium altyd gewoon is geweest te gaen, is het aengenomen van 't Geringe Volk, en Arme Menſchen. En dus te meer, om dat de Armen door de Bonzes plagten verſmaed te worden, en agter-geſtelt: Daer Na Eerſt van de Edelen en Heeren: Eyndelyk ook van Koningen. Want Drie zyn 'er Eyndelyk Chriſtens geworden; de Koning van Bungo, Omura, en Arrima, die ook Hunne Zonen en Blud-Verwanten, daer na zonden hebben Na Romen, tot Gregorius den XIII. in den Jare MDLXXXIV. Ende Hier van daen wedergekomen zynde met veel Geſchenken, hebben Zy voor de Jezuïten verworven van den Paus en Koning van Spanjen, dat Die alleen in Japan zonden Voogt wezen, En zonder Hun Lieder Toeſtemming, aen geen Portugees, of Enig Ander Chriſten zonde geoorloft zyn, in Japan Zieplaets of Vaſte Woning neder te zetten; En geenigo Monniken van Enige Andere Order of Prieſters, zig in dat geheele Ryk voortaan zonden ophouden, Maer Zy alleen daer alles in hebben, de Mags ook verworven hebbende, om, Tegen de Wetten van de Order, ook een Biſſchop te mogen hebben.

§. 29. Tot dat de Beurt-wiſſelingen der Zaken veranderd zynde, en tegen Hun, En alle de Chriſtenen, Eene Vervolging ontſtaan zynde, 't zedert den Jare

§. 29.
Met By-
voeging

Jare MDCXII. Zy alle op eene Erbarmens-waerdige en Aller-wreedste van den manier Gedood zyn, ende Uytgeroeyt, Ende buydens-daegs Niemand, die Christen is, zig mag ophouden in Japan. Van welke Aller-schelyke Vervolging Vyf Boeken voor Handen zyn van Nicolaus Trigantius, dien zelve, die te vooren Geschreven hadde, uyt 't Ryk van China wederom gekomen zynde, Even zoo veel Boeken van de [Christiana Expeditione apud Sinas] Christelyke Tocht onder de Chinezen, uit de Commentarien van Mattheus Riccius, Een van dezelve Societeit. Van welken Antonius Sanderus Lib. 3. de Scriptoribus Flandriae [zegt.] Nicolaus van de Societeit van Jesus, een Nederlander van Geboorte, een Douäijer van Vaderland, als Hy de Reden-Voerings-Kunst Had onderwezen te Gent, ende de Vremde Talen ging Leeren, en de Geographie verstond, heeft Eyndelyk verkregen van den Generalen Overliten van de Societeit de Keys na Oost-Indiën, Daer heen derhalven vertrokken zynde, heeft den Chinezen niet zonder ongemene Vrugt der Zielen Christus Verkondigt, daer van daen, dat te verwonderen is, te Voet wederom gekeert zynde na Duytsland ende Nederland. Ook heeft van de Verschrikkelijke Pynningen en Moorden der Japanische Martelaren, Geschreven [Als] van den Jare MDCXII. tot aen den Jare XXIX. Oog-Getuyge daer van geweest hebbende, [En] Uyt Name van de Nederlandische Compagnie in de Stad van Japan, Nangefacque, dien Tyd zig ophoudende [Regnerus Gysberti] Reyser Gysberts, wiens Historie is gevoegt agter aen de Beschryving van Japan, die Franciscus Caron, Uyt heeft gegeven.

Men zal niet ligtelyk Ergens anders Leezen, meer Wrede Manieren van Menschen te Moorden, En Verloekter Kunsten: En 't geene Men Leeft, Eertyds met de Christenen in de Aller-zwaerste Vervolgingen, en met der zelve Lyken, en Affche gedaen te zyn, dat [namentlyk] de Vyanden Hunne Nagedagtenis aen Zee en Winden ter Uytdeeling hebben overgegeven, dat Zelve word ook alhier Gelezen gepleegt te zyn.

Ende alhoewel onder Hun zeer Veele zyn geweest, by welke eene zeer kleyne Kennisse van de Christen zaek was, meer gewoon zynde aen enige Paapsche Superstisien, dan wel aen Waere Gods-Vrugt: Zoo is egter zeeker, dat 'er ook zyn geweest, en wel Jongelingen van de Eerste Jeugd, die betamelijke Antwoorden aen de Vervolgers hebben gegeven, en eene groote Moedigheyt tegen Hun, en tegen de Gereede Dood hebben aengezet. Want die Leraars, al schoon [onder, en met] Hunne Superstietietjes, zyn Nogtans, om ook de Eerste Grond-Beginzelen van het Christen-Geloof te Onderwyzen, niet Geheel en Al in gebreeke gebleven.

Onzecker

Onzeker is 't nyt wat Oorzaak Zo grooten Slagting tegen de Christenen den Oorsprong heeft gekregen. Of het is geweest nyt de Ondraaglyke Hoogmoed en Heers-Zugt der Spanjaarden? Of nyt de al te groote Verwaansheyt der Jesuiten? Waar van daan eerst Eene Nydigheyt van 't Volk, en van de Grooten, Tegens Hun' ontstooken zynde, Vervolgens Vegterien tusschen Beyde de Partyen, en Dood-slagen, tot zoo verre de Japonnezen tegen de Christenen hebben Verbittert, dat Zy hebben geoordeelt, die Alle te gelyk te moeten nyt-roeyen.

Ik zal niet zeggen, 't geen Veele Toegescheenen heeft, dat ook de Nederlanders, en Engelschen nyt haat Tegen de Spanjaarden, der Japonnezen Gemoeederen van Hun' hebben veruornd, om die aan zig, zelf maar om de voordeelen van de Koophandel, te verbinden. Waar van liever wil gelezen worden, 't gene Varenius in zyne Beschryving van Japan heeft, dan dat zulks Hier vertoont zoude worden.

'T is meer buyten Twyfel, dat de Bonzes, nyt een Langdurige Haat des Christendoms, de gedurige Blaasbalken en Aanstokers van alle Kwaad Tegen de Christenen zyn geweest, als Hun' op allerley Manieren Tegen-Strevende, voornamentlyk in Hun' Ondengden, en Schendaden, door eene Leer van Anderen Aard, en Heyliger.

De Heer Hoornbeek Lib. II. Cap. XIV. p. 249. Verklaart dit, En toont dat die Bonzes al in 't jaar 1558. niet dogten. *Aller-vinnigst* [zegt Hy] *staan de Bonzes het Euangelium Tegen, welke Hunne Geestelyken zyn, en Gemeenlyk Schandelyk Leven, Ende even daarom die Tegenstand doen, om dat Hunne fouten ontdekt worden, waar van daan dan Hun' Gezag by 't Volk en [Hun] Voordeelen Slegter worden.*
 „ Melchior Nunnes, in een Japanse Brief van 't jaar MDLVIII. de
 „ Bonzes Nu zyn met de Grooten des Ryks door Maagschap Verbonden;
 „ Dog Tegens Ons, om dat Wy aan 't Volk Hunne Bedriegerien en
 „ Schelm-stukken Ontdekken, zeer Kwaad-aardig, En zy Overladen
 „ Het Volk met zoo Grooten Leugenen, dat Niets in dese Landen
 „ aan 't Euangelium tot Grooter Beletzel schynt te kunnen wezen. „
 En Lib. II. Cap. VII. p. 169. *By de Japonnezen is de Hoerery Geoorloft. Ten welken Eynde opentlyk Hoeren Veyl worden gebouden. Ende niet alleen Hoereeren Zy Ongestraft, Maar maken zig ook Schuldig, zelf Hunne Bonzes, aan die Versoeyelyk Schand-daad, en Ongenoemde On-Kuysheyt. Wy gaan voort met de Heer Hoornbeek tot de verder Oorzaken van de Uytroeying der Christenen in Japan.*

Twee Oorzaken van het gansche Kwaad vermelt (Trigautius, Lib: I. Cap. IV. Eene Verdere, welke nogtans) den Keyser 't meeste be-woog, de Arg-waan, namentlyk over de Magt en Heers-Zugtigheyt der Spanjaarden, als Hangende Hem nyt de Nabygelegene Philippynsche Eylan-

Eylanden boven 't Hooft; Welken (Argwaan) Hy zegt van de Hollanders en Engelfchen vermeerderd te zyn met op te balen, wat dingen zoo de Spanjaarden, als Jefuiten in Hunne (Vaderlanden) hadden ondernomen. ende Hoe dat Men daar met Hun' Liedes (wederom) Handele. Dat die Religieufen, namentlyk, Over al wierden gehouden voor Voorloopers van de Spaansche Monarchie, ende daarom van de Vorsten uitgejaagt uyt Hunne Koningryken en Staten, na dat zy Hunne Strecken doorkeeken hadden? Al waaromme Hy ook Schryft. dat den Keyzer van Japan zoude opentlyk gezegt hebben; „ Indien Koningen „ en Vorsten in Europa Hun' uit Hunne Ryken en Landschappen „ Uitbannen, Wat is'er, Waarom ik zoude konnen Schynen Hun Onge- „ lyk te doen, indien ik zodanige Yremdelingen wederom uitwerp, „ welke by Hun' Eygen Volk niet geduld worden? „ Maar de Nader Oorzaak stelt Hy [Trigautius] in de Trouw-loosheyt van Twee Nieu-Bekeerde, Johaunes Gezaghebber van Arim, en Paulus Daifach, van welke de Een den Anderen, en alle Beyde den Keyzer, hebben bedroogen, op Welkers Bevel [dan ook] Paulus Levendig is Verbrand geworden, en Johannes in Ballingschap gezonden in 't Jaar MDCXII. Hier van daan is Toen den Haat opgenomen Tegens de Christelyke Religie, en Zyn de Christenen, Zoo met Edicten, Als allerhande Tyrannie onderdrukt, verminkt, wygeroeyt, Tot zoo verre, Dat bydensdaags Geen Een Eenig Christen in Japan mag wezen, Of van Christus en Zyne Gods-Dienst, [Enige] Belydenis doen. 'T getal van Welke Regnerus Gifberti Schryft, geweest te zyn [te vooren] Vier-maal Honderd Duysend; En nog in Zynen Tyd in 't Jaar MDCXXVI. Veertig Duyzend.

- §. 30. Ook Schryft Varenius, „ dat eene groote snedigheyt ende Zorg 6. 3e:
 „ worde aangewent, Niet alleen, Dat door Uyt-Heemsche En Aankomende woorder-
 „ Kooplieden, of Varenslyden, 't Christendom niet wederom Ingevoerdt lyk 't g-
 „ worde, Maar dat zelf Geen de Minste Oeffening van Dien in Japan Zommige
 „ geplegt en worde. Dat'er van den Keyser gesels zyn Overstens en Geisler-
 „ Toezienders, die de Aangekomene Schepen van de Nederlanders door-
 „ zoeken, En, zoo Zy enige Gedrukte Boeken vinden, de zelve weg-
 „ nemen, al-hoe-wel de Nederlanders ook verpligt zyn, om die van zelfs Heer
 „ over te geven. Dat, indien bekend word, dat zy in Tegendeel hebben
 „ gedaan, zulks gestraft word met verlies van Leeven, en van alle de
 „ Koop-manschappen. Ende dat de zelve straffe Hun' mede boven 't Hooft van zyn E.
 „ hangt, indien Zy zig onder-winden in 't Gezigt van Japonnezen, met
 „ Handen t'zamen-gelegt, Gebeden tot God uyt te storten, ofte Eenige
 „ ander Plegtigheyt van Christelyke Gods-Dienst Oeffenen. Dien Zy deelt.
 „ moeten Ver-veynzen, En ook zelf voor Heydenen gehouden worden
 „ van de Overigheyt in Japan.

D

'T welk

'*T welk zig waarlyk Alzoo toe te dragen, bevestigt word door een Brief van een Japanzen Consul Te Nangasacque, Geschreven aan den Nederlandfchen Gouverneur in Indiën, door den Opperkoopman Johannes Elzerach in 't Jaar MDCXLII. den XXVIII. October, welken vertoont, in zyne Beschryving, Franciscus Caron, pag: 56.*

Ik laat staan het Edict, 't welk Omgedragen word, als van Dien Elzerach zynde gedaan Afkondigen in 't Jaar MDCXLIV. den IV. Augustus, en Vernieuwt van Frederik Gojet, in 't Jaar MDCXLVIII. den XV. September, in Japan. (Hier van Nogiets hier na §. 34. of 35.)

Hoedanige dingen op te volgen het zekerlyk niet Geoorloft is aan Enig Christen, die Gehengen heeft van 't geen Christus heeft gezegt, die my Verlochenen zal voor de Menschen, zal ik ook Verlochenen, voor Mynen Vader. Ende zeker de Dingen en Voordeelen dezer Werelt moeten aan Een Christelyk Gemoed zoo veel niet waardig zyn, dat Hy daar Na zoo Gretiglyk zoude Snakken, ende niet liever wil de Zelve veragten, Dan met zoo grooten Smaatheyt van Christus, en Verlies van Zaligheyt, te gaan zoeken, 't geen Hy zelf noyt tot Eenig ander Eynde met zoo eene Langdurige Reyze moest willen gaan halen, dan op dat Hy te gelyk de Kennisse en Dienst van Christus aan de Heydenen, zoude aanbrengen. 't Is voorwaar te Vrezen, dat, als Gods Eere niet mede beogt word in die Ontdekking Van en Toegang Tot Heydenen, die Ons zyne Zonderlinge Voorzienigheyt heeft gegunt, 'Ja Als wy Onzen Handel wel willen t'zaam gevoegt hebben met zyne Verfinading, zulks wel eens Een (Anathema) of Ban zoude kunnen worden voor de Zaken, en ook voor de Menschen, die op zodanige dingen Oogluynen, op dat ik niet zegge, de zelve beveelen. " Maar, zegt Varenius op aangebaalde Plaats, Laat ons van dit stuk nu ophouden, op dat Wy niet schynen met Voordagt de Ooren te Ergeren van sommige, die meer op Hun Winsten zyn gezet, dan op de Zaak des Christendoms.

*§. 31. En Hier mede scheyde ook de Heer Hoornbeek van dat Stuk voor dat maal af, zullende mogelyk zyn Nader Oordeel daar over sparen, tot dat Hy, als zyn voornemen schynt te zyn geweest, van de Poginge van de Onze of van de Nederlanders, om 't Evangelium in de Indiën te Planten, zoude handelen. Anderzints zien Wy genoeg, dat het de Heer Hoornbeek aan geen Moed baperde, om voor Waarheyt en Godvragt nyt te komen. En indien al Eens de Menschen op zodanige Godvergetenheden Niet spraken, zonden Steenen daarom Swygen? Zoude de Ruïne en Ondergang van zoo Dierbare Maatschappyen daarom weg-blyven! Wat de West-Indische Maatschappy is overgekomen, weet genoegzaam Elk Een. Maar wat 'er Al voor af was gegaan, Eer dat 't Besluyt baarde, mogelyk Al te weynigen. Van agteren ziet men veeltyds de zaken aller-
best*

§. 31.
s'vertalers
Aanmer-
king by
die Gele-
gentheyt
voorge-
sch.

best in. Maar als Salomon zag, dat de Eene Wederpartyder Voor, de Ander Na, Tegen Hem Verwekt wierd, En de Hand Ophief, gelyk wy Lezen 1 Reg. XI: 14, 23, 26. Ja dat Zodanige Ondernemingen begunstigt wierden, en aangekweekt in, en aan een Hof van Egypten (1 Reg. XI: 15-12. en 46.) Met 's welke Hy in zoo Nauwe Verbindingen en Handel (1 Reg. III: 1. en 1 Reg. X. 28, 29.) Hadde gestaan, Zulks moest Hem immers tot eene Schreumelyke Nadenking brengen van een aanstaande Affcheuring des Koningryks van Hem, om 's Zelve aan Eenem te vooren zynen Knecht gewezenen te geven, En Hem zoo niet in 's geheel, ten Minsten voor een groot gedeelte, van Zyn vorige Luyfster te beroven. Die aan God Geloofd, denke dat Geval nit 1 Reg. XI: 11-40. eens ernstig Na, en vergelyke het zelve met latere Geschiedenissen of Ondernemingen. Onze Voor-Vaderen zekerlyk zweegen over 's verzuym der Christen-zake, in 's West of Oosten, geenzins stil, En Vonden dan ook Nog Ooren anders gestelt, dan Daar Varenius zyn Stuk betuygde om te laten varen. Wat 'er zelf over dat Japanische Edict of Placcaat te doen is geweest, en was Gedrag daar ontrent by Godvruchtige, zoo Leeraars, als Bewind-Hebberen, is gebonden, zonde niet Onstigtelyk Elders op zyn Tyd getoont kunnen worden, zonder de altoos Betreuenfweerdige Op-en Ondergang van de Ware Gereformeerde Christelyke Religie, in West-Indiën, als dan geheel te vergeten. God de Heer vervulle altoos den Eerlyken Wensch, van F. van Hoogstraten, in Zyn Opdragt van de Indiaansche Historie der Portugezen, aan een Borgermeester van Rotterdam, Bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie, Ter Kamere aldaar, Gedaan in 's Jaar 1670. Onze Lands-Luyden, zegt Hy: " Konnen hier Lezendig zien, „ Hoe Heerlyk de Portugezen Aldaar, Voor Hunne komste, gebloeyt „ hebben, En wat 'er van dat Volk voor dezen al wonders is nuytge- „ voerd: Welks vermogen met verloop van Tyd, enz. In die Land- „ Streken is afgenomen, En den Hollanders Ten Deel gevallen. Een „ wonderlyke Wisseling der Dingen, En waar nyt zy Reden mogen „ trekken, Om zig aldaar Zodanig te dragen, dat Hun, door Gods „ Geregtig Oordeel, Een diergelyken Ommezwaay der Fortuine niet „ kome te treffen.

- §. 32. Edog (om met de Heer Hoornbeek den Xaverius nog wat Na te Oogen) 6. : 2:
 Als aan Xaverius dan, onder de Japonnezen zig ophoudende, gedurig Xaverius
 van Hun' wierd tegen geworpen, dat indien de Christelyke Religie vorder
 waaragtig was, de Chinezen de Zelve al lange zouden aangenomen Ondernem-
 hebben; Zoo veel staat maken de Japonnezen op 's Vorstand en Gezag neming op
 van de Chinezen, van welke zy Hunne meeste dingen (Trouwens) China
 ontfangen hebben; Zoo heeft Xaverius vast gestelt Zelf na de Chinezen moedig
 te gaan.

toe te gaan, met Eene Moeyte (dus) Chinezen en Japonnezen zullende winnen. *Waaromme Hy, na dat Hy in 't Jaar MDXLIX. den XV. Augustus in Japan kwam, En daar wederom van daan ging in 't Jaar MDLI. in den Maand November, na Indiën 't Scheep gegaan zynde, weder is gekeert na Goà, van daar na Malacca, op dat Hy van Hier zoude voortgaan na China. Maar onder wege ziek geworden zynde, heeft Hy zyn Raadslag niet konnen volvoeren, zynde Gestorven aan den Oever van China ontrent Canton, op 't Eyland Sanciano,* daar Chinezen en Portugeezen om Koophandel plegen t'zaam te koomen, en welk van 't Vaste Landt af-legt t' Negentig-Duizendt Schreden, in 't Jaar MDLIII. den II. van December, dus in 't Jaar zynes Ouderdoms ontrent LV. en zyner Indische Reyze het XI.*

No. I.
s' Verralers
Ruymen
Virtlap Ter
onderzoek
van der
Chinezen
Al-Oude
Christen-
kennis. Uit
A. 't
Zeggen
der Ar-
meniers.
B. En
een Oude
Prophetie
By de
Japonne-
zen.

Dat de *Japanners* hier aan *Xaverius* tegenwierpen, van de *Chinezen* had Hy mogelyk konnen gebruyken, om Hun op Hun Woord te vatten, indien Hy doenmaals hadde geweeten, 't geen Naderhand door eenen Navolger van Hem is Geschreven, En by onzen Heer *Hoornbeek* vermeldt in deeze Woorden Lib: II: Cap. XXIV. pag. 248.

„ No. I. *Martinius Verhaalt in zyn Atlas Sinicus, pag. 44. en 145.*
 „ *Dat Eertyds voor veele Eeuwen het Christendom in China bekend is*
 „ *gewees en aangenomen. 'T Welke de Armeniers zeggen door de*
 „ *Hanne te weeg gebragt te zyn, In de Aller-eerste Beginzelen van de*
 „ *Gebooren wordende (Christen) Kerke; Gelyk Paulus Sanfidius aan*
 „ *Hem van een zeker Armenisch Bisschop te kennen te zyn gegeven,*
 „ *verhaalt in de Beschryving van de Gebruyken en Manieren van*
 „ *Japan, Ingelast in de Japanische Brieven. In Dezelve word ook*
 „ *vervat, dat by de Japonnezen, een zeker Zeggen, als Eene Oude*
 „ *Prophetie, geroemt word; Dat namentlyk, Eyndelyk en Ten Laasten*
 „ *de Wet van Alle Menschen, Een en de Zelve wezen zal. „*
 „ *Dit laaste, indien het inderdaad Zoo bekend is by de Japonnezen,*
 „ *schynt waarlyk ontleent te zyn uit Gods H. Woord, daar 't Zelve,*
 „ *'t zy dan in het O. T., 't zy in het N., spreekt van eene Algemeene*
 „ *Dienst aller Koningen en Heydenen aan Messias, Ps. LXXXII.*
 „ *Volheit der Aarde van Kennisse van Jehovah, Jes. XI. Eenheit van*
 „ *de Name van Jehovah, over den gantschen Aardbodem. Zach. XIV.*
 „ *'T Ingaan van Eene Volheit der Heydenen, Rom. XI. En 't Koomen*
 „ *van alle tot Enigheyt des Geloofs en Kennisse des Zoons Gods,*
 „ *enz. Ephes. IV.*

No: II.
C. ver-
gelyking
met de
Zede-
Leffen der
Chinezen.

No. II. *Indien Dan Nu de Japonnezen Hanne meeste dingen van de Chinezen hebben overgenomen, als boven gezegt is, zoo moet dit Woordt Eniger Tyd Enigzins tot de Chinezen gebragt zyn, by welk Volk zeker-*

* *Sanciam* spelt onze *Chineeze* Schryver. p. 223.

zekerlyk Zede Lessen in gebruyk zyn, zoo Zuyver en Kragtig, dat de Heer Hoornbeek daar van zegt, in zyn Werkje Lib: I. Cap. VI. en Lib. II. Cap. XIV. Dat de Chinezen veele Ongemeene Zede-Lessen hebben, die voor geene der Oude Philosophen, onder Grieken en Romeynen, behoeven te Wyken. Maar zelf al zeer Zueemende, na Die in Gods H. Woord gevonden worden. Als by Voorbeeld, Niets vermeerderd, of Vercierd de Deugd meerder, dan ontfangen Ongelyk te vergeten. Groote Zielen moeten Vergeven. Men toont zyn Grootheyt nooyt meer, dan met een voorkomende gelegentheyt, om zig te konnen wreken, te verzuymen. Vernieuw U zelve Alle dagen, Ja Vernieuw U zelf meer als Eenmaal op den zelve Dag. Te weten wat Regt is, valt niet zwaar, Maar te doen, dat gy weet Regt te zyn, daar is moeyte aan vast. Ja op de Rekening van Confucius gaat deze Spreuk, Doet aan Niemand, dat Gy niet geerne zoud Lyden, Zoo overeenkomstig immers met die, van welke onze Jesus zeyde, Matth. VII: 12. Want dat is de Wet en Propheten.

No. III. De zaak wierd Waarschynlyker, indien Martinus By de Heer D. Hoornbeek Lib. II. Cap. XIV. pag. 246. met Waarheyt Verhaalt, dat zeker Chineez Philosoph, Dog Nu al Christen zynde, aan Hem bewees uit 't Boek Chimeiu Geschreven van Confutius, dat Hy hadde voorzien, En met Eene Valte Hoope te Gemoet gezien, dat 't Woord zoude Vleesch Worden.

No. IV. In zig zelve is 'er Niets onmogelyks in, dat Chinezen, Al zo wel van de Asiatische, en zelf Europeische Menschen Enige Kennis van 't Christendom lang te voren hadden konnen krygen, Als deze van Hun, en Dit al van zeer Oude Tyden af, Hunne Kostelykbeden gingen balem.

Dat de Chinezen onder den Naam van Seres, Met, en Om, Hunne Zyde, En Boom-Wollen of Katoenen, al vroeg aan de Romeinen bekend zyn geweest, kan uit Virgilius, die ten Tyde van Keyzer Augustus leefde, En uit Andere blyken, * Gelyk ook wel zonde konnen getoont worden, dat de onderlinge Kennis en Handel, tusssen ver-van Een gelegene Volkeren in dien Ouden Tyd al vry grooter was, als wy ons doorgaans Verbeelden. Plinius, ten Tyde van Keyzer Vespasianus, Schreef, als van Eene zaak in zynen Tyd Gemeen Nat. Hist. Lib. VI. Cap. XVII., van de SERES vermaard door Wol-Werk der Boffchen, Ende van 't Geen uit zoo een Vergelegene Werelt wierd gehaalt, om te Rome de Vrouwen over de Straat te doen blinken met Haar Klederen, of ook Door de-

D 3

* Zie Virgil. II. Georg. Ontrent vs. 122. en aldaar de Nasen van de Geleerden.

dezelve heen. *Geheel bekend is by Hem Lib. VI. Cap. XXII. 't Eyland Taprobane: " 't Zy dan Ceylon, 't zy Sumatra, Als 't welke*
" lang gehouden was voor een Nieuwe Aardkloot, Tot dat het, ten Tyde
" van Alexander de Groot, En door zyne Admiraals en Vlooten, weder
" ontdekt is, een Eyland te zyn, daar Elefanten waren, grooter, als in
" Indiën; Maar van 't welke de Netste Kennis aan de Romeynen was ge-
" worden, onder de Regering van Keyzer Claudius, door vier Gezant-
" ten, van Daar door den Koning, Heel Na Romen gezonden, nyt welke
" verstaan wierd, dat de Taprobaners met de Chinezen Handel drevén,
" En dat de Vader van Rachias, het Hooft van dat Gezantschap, zelf
" derwaarts heen gevaren was. Zonder Boven Natuerlyk Wonderwerk,
konde dan Alvroeg Enige kennis van 't Christendom uit Asia, en zelf nyt
Europa, langs dezelve of diergelyke wegen derwaarts heen gekoomen zyn.
In latere dagen onder Keyzer Justinianus, ruym vyf hondert Jaar na
Christus Geboorte, bragten zelf twee Christen Monniken, als bekend
is, de Zyde-Worms Eyerén, en de Kunst van Zy te maken, uit
China na Constantinopolen.

No. V.
F. Een
Opgegra-
ven Ge-
denk-
steen.

No. V. *En Wie, Indiën 't waar is, dat ik vinde, agter de drie Jarige*
Reys van Evert Ysbrant Ides, Moscovische Gezant na China, onder-
nomén in Maart 1692. In Eene Beschryving van China, uit de
Penne van een Chinees zelf, nyt Canton van Geboorte, die een
Chirurgyn in Siam en Indiën was geweest, en de Christelyke Religie
aangenomen had, Dionysius Kaò gebeten, voortgekomen, (Ibid. pag.
141.) behandelt aan gemelden Gezant, En door den zelven uit Chiua
medegebragt na Moscou, Zoude de minste Twyfel hebben? Of de Ar-
menische Bisschop, Hier vorens vermeldt, hadde van de Vroege Invoe-
ring van de Christen-Kennis in China door Hun, Of door Anderen, volkomen
Waarbeyt gesproken. " Want daar Leeft men op pag. 153. dat in 't Ryk
" Xiëns ligt by de Hoofst-Stad Sigan Fu, in den Jare 1625. een
" Marmeren Tafel van Tien Voet lang en Vyf breed, onder 't
" Omgraven der Aarde bevonden wierd, dat men 'er boven aan
" Een wel-gefineden Groot Kruys zag, en wat lager eene lange
" Rede in CHINEESCHE CHARACTERS, met vreemde Onbekende
" Letters, welke SYRISCHE bevonden wierden. De Keyzer kreeg 'er
" berigt van, liet 'er zig Copie van geven, en heeft daar na bevolen
" de zelve in een PAGODE te bewaren, waar in de zelfde Steen,
" een vierendeel Myls van SIGANFOU nog is. Daar in word van
" den Messias gesproken, dat een Engel zyne komste Boodschapte,
" En dat OLOPOUEN uit JUDEA vertrokken in 't jaar 636. in China
" kwam, en van den Keyzer, te zynen Voordeele, Een Placcart wierd
" uitgegeven, om een Kerk te Bouwen. enz.

No.

No. VI. Dus spreekt de Kant-Tekening, beroepende zig op de *Jesuiten*, *Kirchnerus*, *Le Comte*, *Gobien*, en *Anderen*, welke *Alle van dit Kruys en Tafel getuygen*. Maar de *Chineze Schryver* zelf zegt Alleenlyk Dit: " *Digt by SIGANFU, wierd voor ruymt' Zeventig Jaren*, (Dat is, van den Tyd des Verbylfs van den Gezant in *Pecking*, tusschen den .3. November 1693. (p. 86.) En den 19. February 1694. (p. 104.) als Hy aan den zelven deze Beschryving zal behandigt hebben, te rug Tellende, ontrent 1625. als Boven gemelt) " *Eene Marmere Gedenk-Tafel gevonden, daar op*

" *Een Kruys Gebouwen was met Ecnige Letters, Daar uyt de Geestely-ken Bewyzen, dat CHRISTUS Leer wel Eer in China bekend, En de H. Apostel THOMAS, of zyne Discipelen Na Hem daar geweest zyn.* Hadde Hy dan den zin der *Letteren* van *Die Geestelyken*? Waren dat niet die *Roomsche Geestelyken*, Over welkers Niet Al te Goede Trouwe in 't Verhalen, de Heer *Hoornbeek* zig boven in §. 25. p. 17. beklagde? Was ook *Martinus* bevoorens No. III. vermelt, Hier van Al Vry, Als Hy Ons op t aanwyzen van een Bekcert *Chineez* komt vertellen Een Prophetie van de *Mens-wording des Woords* Uit een Bock van *Confucius*, Die Eerlste *Chineze Philosooph*, welke ontrent *Vyf Honderd Jaren* voor de *Geboorte van Christus* zoude geleest hebben, zoo onzen *Chineez* Schryft p. 148. en Nogmaals schynt Geschreven hebben op p. 196. Dog door den *Kant-Tekenaar* daar Niet Uit-gedrukt, om dat, zegt Hy, de *Schryver* Hier ('t Geen Hy immers 't zelve op p. 148. Schryvende dan ook Al deed) van *Anderen* verschilde, Zeggende, d'Een 451. d'Ander 453. de Derde (en zo ook den Onzen) 500. Jaren voor *Christus Geboorte*, Een Tyd, over een komende ontrent met Die van 't Eynde der *Babelsche Gevangenis*, En zulks, Na schyn, niet Bekwaam, om in 't vergelegen *China* onder *Heydenen* Kennisse te vinden van Een Stuk, dat, onder De Uytdrukking van een *Woord*, dat *Vleesch* zoude worden, Later by *Johannes I: 14.* gebruykt, zelfs den *Joden* niet bekend was.

No. VII. Zal men Nu Hier op zeggen? Dat de *Komste* van Een *Messias* immers *Allen den Joden* bekend was geweest; Ende, aan Alle de *Regt-Zinnige Onder Hun*, zelf de *Komste* van een *Goddelyken Soon*, Gestalte van een *Gebooren Kind*, of, *Soons Gebooren uit een Maagt*. Dat dit Stuk uit Hun aan alle *Heydenen in 't Oosten*, Min of Meer klaar, bekend was ten Tyde van *Vespasianus*, en te Voren, als By *Sueton. in Vespas. Cap. IV.* vergeleken met *Neron. Cap. XL.* is te zien. En zulks ook al veel Langer tevoren, gelyk uit de *Wonderbare Komste van Oostersehe*, mogelyk *Arabische*, maar ook mogelyk al vry verder *Oost-op-wonende Magi*, na *Judea*, *Matth. II.* blykt. 'T Geen daar dan ook wel 500. Jaren tevoren al konde bekend zyn geweest, 't Zy door Middel van de *Tien Stammen en Hunne Verstroyingen* tot in *Tarsaryen*, 't Zy, door Middel van de *Joden*

Joden in Babel. En van Hier, door de *Magi*, verder *Oost-waart op*, voornamentlyk onder *Philosophen en Wyzen*, Hoedanig *Eene Confutius* was. Dat immers Ruym 300. Jaar voor *Christus* 't Volk van *Alexander de Groote*, Hunne ontdekkingen in *Indien*, tot Boven by den *Ganges*, En dus al Digt Na *China* Toe, ja in *Zee* zelf tot in *Taprobane* een *Eyland* den *Chinezen* doen-maals al niet onbekent [Sie boven op No. IV.] hebben konnen doen. En dat dan een *Philosooph*, mogelyk zelfs *West-waarts*, Zoo wel als *Pythagoras*, *Plato*, *Callisthenes*, en Andere *Oost-waarts*, of *Acbarfis* uyt *Scythien*, *Zuyd-West-waars* af na *Griekenland*, gereisd zynde, ook Elders Dese Ontdekking hadde konnen vinden. Te meer als eens waar was, 't geen onze *Chineez* op pag. 196. heeft met deze zelve Woorden: *De Chineezen hebben over de Twee-Duyzend Eeuwten En tot ontrent ruym Vyf of Ses-Hondert Jaren voor Christus Geboorte*; [Laat deze Chincische Rekening doorschieten, Lezer; en Let maar op Zaak zelf, zo als Die volgt] *Den Heere des Hemels en der Aarde*, zonder *Eenige Afgodery besmet*, gekent. Het blykt uit Hunne *Historien*, en de *Boeken van de Hoog-gemelden Confucius*, waar in men deze Woorden Leest. *Kiao Xe Chi Li Soy Su Xang Tie*, Dat is, men zal den Heere des Hemels en der Aarde *Offerhanden Toebrengen*. By Na alleens gelyk in de H. Schrift, daar de *Joden een Kalf of Lam den Heere Offerhanden*. Een *Philosooph* zo verre in kennisse gevordert, zoude ook *Nieuws-gierig* genoeg hebben konnen zyn, om verdere Ontdekkingen te doen By *Wyzen* in Andere Landen.

No. VIII.
En met
Nog Aan-
merkely-
ker Woor-
den van
den zelve
Chineez,

No. VIII. Althans Dit streed Niet Met 't geen onze *Chineez* op p. 197. nog heeft in deze woorden: „ De *Chinezen* verhalen ook, dat lang „ Na den Tyd van *Confucius* een *Keyzer Fanvang* genoemd gedroomt, „ of *Eene Openbaring* zoude gehad hebben, dat'er in 't *Westen* een „ *Heylig* was, dat men diens *Geloof* (wel *Ligt* wierd'er *Christus*, En „ zyn *Leer* door verstaan) moest aanneemen. Hy vaardigt derhalven „ Eenen Af, op dat die *Heylige Leer* in *China* mogte gebragt worden: „ Maar de *Afgezonden* dwaalde van den *Regten Weg*, en verviel „ *Zuid-waarts*, daar Hy de *Braminen* (zy zyn *Afgodische Papen*, die „ het *Beeld* van een *Hunner Koningen Aanbidden*) aantrof; de reden „ zynere *Zendinge* *Bekent* gemaakt hebbende, Vond Hy zo veel *Ingang* „ by de *Duyvelsche Priesters*, dat Zy Hem te gelyk een *Beeld*, ende „ die *Verdoemde Leere*, mede gaven, die Hy in *China* bragt, die ze „ ook nog ten *Huydigen Dage* meest alle *Aankleven*, zoo dat ze dat „ *Afgodisch Geloof* behouden, En dien *Afgod* over al veele *Tempels* „ opgeregt hebben, zulks dat het *getal* van die *Godloze Papen* oneindig „ *Groot* is. Zy worden *Bonzis* genocmt. onthouden zig van *Vleesch* „ en *Wyven*: Maar de *Ondervinding* *Leert* regt *Anders* en dat ze „ in 't

„ in 't Heymlyk Hunne Lusten plegen: Daarom zyn Ze ook in geene
 „ Hooge Agting By de *Chinezen*, ichoonze van dien Tyd af den Afgod
 „ en de Beelden hebben Aangebeden.

Nog Ibid. p. 198. „ De Afgodendienst en Religie der *Bonzis* is door gantsch
 „ *Oost-Indiën*, door het Koningryk van *Pegu*, *Laos*; *Siam*, *Cochin-*
 „ *China*, *Japan*, en geheel *Tartaryen*, verspreyt.

Dus verre de *Chineez*. Maar Vader *Le Comte* by den *Kant Tekenaar*,
 Bevestigt dit, en heldert 't hier gezegde van die *Openbaring*, uit de
 Boeken der *Chineezen*, aldus op: „ Dat *Confucius* dikmaal zoude gezegt
 „ hebben, de *Ware Heylig* was in het *Westen* te vinden: Dat dit
 „ Zeggen gedurig in den Mond der *Geleerden* bleef; Dat den Keyzer
 „ *Mintzi* over die Woorden ontroert, en opgewekt door het Beeld van
 „ Eenem Man, die uyt het *Westen* komende zig aan Hem in den Slaap
 „ vertoond had, Gezanten Na het *Westen* afvaardigde, enz.

En waarom zoude de Keyzer *Mintzi*, niet zoo wel door de Verschy-
 ning van dezen *Westerling* hebben kunnen zyn Uytgelokt, als *Alexander*
 door die van een *Joodsch Hoogen-Priester*, by **Witzius* voor Waar uit
Josephus † Gelooft, of de *Magi*, door die van een *Sterre van den*
Koning der Joden. Of *Paulus* door eenen *Macedonischen Man*?
 Of waarom zoude een *Confucius*, wonende aan 't Aard-Ryks *Ooster-*
End, niet Al zo wel, uit, Hoedan ook *bekomen*? Kennis van het Ge-
 boorten-Land van den *Messias*. dat *Judea* zyn moest, hebben kunnen
 zeggen, dat de *Ware Heylig* in 't *Westen* te vinden was, Als de *West-*
waarts leggende Volkeren, naderhand by *Suetonius* wisten te zeggen,
Esse in Fatis, Ut Eo Tempore Judea Profecti Rerum potirentur, 't geen
 by Na ook zegt, Dat de *Ware Wereld-Vorst* in 't *Oosten* te vinden was.
 Was 'er dan eens geen ongerymtheit in de *Zaak* zelve, onzen *Chineez*
 altyd ware ten aanzien van zyn Verhaal wel Geloofweerdig.

Hy zelf toond zig yverig voor 't *Christendom*, wenshende al Hartelyk
 om Deszelfs *Uitbreiding* in *China* en *Indiën*, als ik zie, op pag.
 234. 243. ja op 179. zegt Hy: „ Wy maken deze Korte Beschryving
 „ van 't geen wy *weeten*, en ten dele mede beproeft hebben, ook
 „ Midlerwyle veel Elend en Smaad om *Christus* Wille, Uyt-En-
 „ Doorgestaan; Hem in onzen Nood en Lyden menigmaal aange-
 „ roepen, En Gebeden, dat Hy ons de Genade wilde doen, om zo
 „ aan de Werelt, En hier door bekend, te mogen maken Als ik nu
 „ door de zelve zyne Goedheit doe: Biddende den Lezer derhalven,
 „ aan deze weynige Bladeren dat *Geloof* te geven, dat Hun *toekomt*.
 Dus Zoude Men Al wat schynen te moeten Geloven, dat zoo een
Tafel met Krans en Letteren opgegraven zy.

E

Te

* Orat. de Theocr. Israël's Art. XL.

† Antiq. XI: 8.

Te meer, Daar Deze Man was Geletterd en *Bereift*. Daar nog by komt, Dat onzen Verftandigen Gezant (fie pag: 143.) in een *Brief*, aan den Vermaarden *Amfterdamsche* Burgermeester *Wifzen*, van dit *Chineez* Werkje zegt: " Dit is een Kort en Bondig Verhaal, zonder met „ wezentlyke Feylen vermengt te zyn: Zulks is my van een *Geloof- „ baar* Gebooren *Chineez*, uit *Canton* van Geboorte, die Een Chirurgyn „ in *Siam*, En *Indiën* is geweest, En de Paapfche Religie aangenomen „ heeft, *Dionysius Kāo* geheten, behandigt. Ook Nog: Dat Dit Zelve al voor onzen *Chineez*, door zoo veele *Chineefche* Vaders *Jefuiten*, en mogelyk buyten zyne Kennis, Gefchreven was.

Doet men daar eens By, dat de *Armeniers*, Hier voorens al op pag: 28. §. 28. Ons zeyden, dat door de *Hunne* al in de *Eerfte* beginzelen van de *Opkomende* *Christen* Kerk, het *Christendom* in *China* is gebragt, Zoo zoude men mogelyk de Oorfprong van dit *Kruys* en *Syriſche* *Letteren*, al redelyker wyze konnen ontdekken. Maar wat ook van dit *Oude* *Christendom* in *China* mogt zyn geweest, Het *Nieuwe* is zekerder uit 't geen de Heer *Hoornbeek* dus vervolgt. *Lib. II. Cap. XIV. p. 256.*

§. 33.
't Werk
op China
van
Xaverius
onderno-
men,
gelukkiger
door zyn
Medgezelen
door
gezet.

§. 33. Dat Hy dan niet heeft konnen volvoeren, en der *Chinezen* *Land- Palen* en *Steden* in *Treden*, dat is aan zyne *Med-Gezellen* overgegeven, voornamentlyk aan *Alexander Valignanus*, een *Italiaan*, die van zyn *Generaal Overfte* was aangefteft tot *Vifitator* van *Geheel* *Indiā*, En tot de *Chineſche* *Togt ſchikſe*, *Michaël Ruggerius*, mede een *Italiaan*, en *Martinus Riccius*. Die uit de *Haven* van *Macão*, daar de *Stand-plaats* was van de *Portugeſche* *Kooplieden*, *Uitgenodigt* zynde na *Scianquin* van den *Onder-Koning* van die *Stad*, hebben verkregen *Eene* *Plaats*, om zig een *Huys* te *Bouwen*, *Beveyligt* zynde *Door* eene *Open* *Brief* van den *Onder-Koning*, in welke wierd te kennen gegeven, „ Dat Zy de *Land-Palen* van de *Chinezen* badden komen *Betreden*, NB. „ Aangenaam zynde gemaakt, door *Deugd* en *Heyligheyt*, en dat „ daarom door *Gezag* van den *Onder-Koning*, aan *Hun* een *Plaats* „ Om te *Bewoonen* was toegestaan, en om te *Leven* op *Hun* *Eigen* „ *Koſten*, zekere *Straffe* geſteft zynde tegen de *Geene*, die *Hun* *Enige* „ *Moeyelykbeden* zouden aandoen.

Welke *Magt*, en *Befcherming* *Verkregen* zynde, is met de *Chinezen* begonnen gehandelt te worden, op *Verſcheyde* manieren, over de *Hoofstukken* van de *Chriſtelyke* *Religie*, en de *Zelve* *Hun* begonnen aangeraden te worden. Dog zy (*Jezuïten*) hebben in den beginne gepoogt, Meer met 't Voorbeeld van *Hun* *Leven* te winnen, Dan met *Diſputen*, op dat Zy (*Chinezen*) Zoo allengs en ongemerkt getrokken zouden worden; De *Practyk* des *Levens* zelfs voor *Hun* ſprekende (als) eene *Aller-kragtigſte* *Redeneer-Kunſt*. Zy dedden meer met *Schrift*, dan met

met Levendige Reden-Voering, en Woorden; Want de Chinezen beminnen het Schryven, Voor Al zoodanig, als 't Hunne is, door Sinnebeeldige Merkteekenen. Ook betwoogen Zy 'er veelen door Matigheyt en Zedigheit, met welke Zy betuygden, Niets Van de Chinezen te willen Halen, Alleenlyk Aan Hun te willen koomen Brengen, zeer Grootte, en Zaligmakende Goederen.

Ende niet minder wierd de Christelyke Religie, ook daar door aangenaam gemaakte, dat die Zoo wel over een kwam, en met de Wet der Nature aan Alle Menschen Ingeschapen, en met de Al Oudste Wetten en Schriften van de Chinezen. Ende de zelve geenzins omsiet, maar meer Volmaakte en Vercierde.

Om dat Nu den Toegang tot de Eerste Grooten, En den Koning zelf wierd gezogt, En om dat by Hem Niemand komt dan de Gesnedene, Zoo zyn deze met Geschenken, En voornamentlyk wel Mathematische, gewonnen geworden. Ende door Deze, de Koning zelf; In welk geval aan de Societeit, en aan de Christen zaak zelf, grootte Dienst heeft gedaan, Vader Ricius, een Leerling van Christophorus Clavius, den Prince ongetwyfels van alle Mathematici, dien Hy te Romen Enige Jaren hadde gehoort, Welke, Hoe veel Hy Ten delen door Land- of Wereld Kaarten, Ten dele door Kunst-Werken en Mechanische Instrumenten, Dog voornamentlyk wel Horologies, by de Chinezen heeft nytgewerkt, en wat Hy niet verworven heeft, is niet te zeggen. De Heer Hoornbeek, vermeld hier van deze byzonderheden.

§. 34. De Kaarten maakte Hy zoo, dat China niet meer in een Hoek van de Aard-Kloot wierd gezien, 't geen Hun zeer hadde gestooten, die meenden dat China de Geheele Aard-Kloot was, noemde Dit daarom THIEN-HIA, of AL WAT ONDER DEN HEMEL IS. Hierom zette Hy op zyn Kaart China in 't midden, en belde die op met Zekere Aantekeningen, onder Welke Hy enige, aan Hun tot nog toe Onbekende dingen van de Goddelyke Waarheit, tussehen instrooyde, Door dewelke Zy een Smaak van die Verhevene Wetenschap, mogten krygen. Op die Manier is nytgewerkt, dat Zy Een groter Gedagte opratteden voor de Buuten-Landers en Europeers, als zy tot Nog toe hadden gehad, En van Hun Eygen dingen wat zediger gevoelden, Nog ook zoo groten Vrees Meer hadden voor de Christenen, als welkers Landen Zy zagen zoo verre van de Hunne Afgelegen te zyn.

§. 34.
Wonder-
lyke Mid-
delen By
Hun Hiet
toe ge-
bruikt.

Maar ook is 'er Nog iets Anders, niet minder Kragtig geweest, om de Gunst des Konings en der Grooten te verwerven, door de Mathematische Instrumenten (namentlyk) zynde van Matheus Riccius gemaakte geweest Astrologische Sphæren, uit Koper en Tser; Ook Globens, door welke de Gedaante (of) van den Hemel, of van de Aarde wierd

vertoont; Van Gelyken Zonne-Wyzers, die de Uren aanwezen, welke Hy in (zyn) Huys, of Schilderde, of Sneed op Platen, en aan verscheide Overigheden tot een Verering Toezond. Ja, om dat het bleek, dat de Chinezen met Zodanige dingen zeer wierden ingenomen, wierd ook van Romeu gezonden, Al wat in Schilder-Kunst of Kunst-Werken uitmuntend was. Want ook heeft Claudius Aquaviva, Generaal van de Societeyt, gezonden Vier zeer Aardige Uur-Werken, Drie bekwaam om aan den Hals (of op Zy) te dragen, Een Vierde, Om op eene Tafel te plaatzen, Alle Verwonderens waardig, En van Werk, en van Geluyt. Maar tot Mattheus Riccius, was alle Dagen een Buytengewoone Toelooop van Menschen, om zyne Werk-Stukken te zien, onder welke Zy zig Nergens meer over verwonderden, dan over een Grooter Uur Werk, 't welk Hy ten gebruyke van zyn Huys, En van de Geheele Buurte, Zoo had Opperigt, dat een Tzere Hand met de Vinger het Uur aan de Voorbygangers aanwees; Maar aan de Ver of zynde, ook de Uren te kennen gaf door een redelyk groote Kopere Klok, met verbaastheyt van Allen, Voornamentlyk wel, om dat Die zonder dat Imand daar op Sloeg, van zelf Geluyt gaf.

'T Is Iets Raars, 't geen Trigautius Verbaalt Lib. IV. Cap. XIII. van den Koning, welkers Moeder, als begeerde eens te zien een Horologie, dat van zelf Sloeg, want de Chinezen zyn gewoon Hunne Klokken met Houten Hamers te Slaan, Hy, op dat zyne Moeder zin Daar in krygende, niet mogelyk daarom vragen zoude, 't welk te weygeren onbeleest zoude schynen, Zoo beval Hy aan de Opzienders over dat Werk-Tuyg, dat Zy, de Raderen los gemaakt hebbende, Dat zonden laten stil Swygen, 't welk gedaan zynde, Zoo veragte de Koningin het Geheel Werk-Tuyg, Ende zond het Haren Zoon te rugge.

Zy verwonderden (zig ook grotelyk over een Drykant-Glas, Dat zy noemden Een Geelteente Kostelyk Zonder Prys. 't Welk wanneer Mattheus Riccius op zeker Tyd aan den Onder-Koning tot een Geschenck Aanbood, zoo heeft Deze'er niet konnen Toe gebragt worden, om 't aan-te-nemen; Maar heeft 't Wysselyk geweigert, een Historytje nyt Hunne Jaat-Boeken daar by Vertelt hebbende. Een Zeker Geestelyk Man Eertyds hebbende Een zeer Kostelyk Edel-Gesteente, bad Dat gegeven aan Een Voornaam, En ook voor de Deugd-zaamheit nyt-komende Man, 'T welken Deze aanstonds wederom gaf, zeggende, Dit Edel-Gesteente zal altyd (wel) Het nye wezen, want Gy zult het niet geven aan Iemand Anders, Dan Die Zig met U voor een Navolger van de Dengt nytgeeft. Voor 't welke Nu Al wie zig nytgeeft, Die en zal dezelve niet aanneemen, maar aan U laten, Ende dus zal Dit altyd

altijd het Uwe blyven. 't Welk hebbende gezegt, gaf Hy dat Glas ook aanstonds wederom aan Mattheus (Riccius) van welken Hy dat ontfangen hadde.

Daar was ook nog een Derde Ding, Daar Zy zig in Vader Mattheus ook over verwonderden, en zogten dat Magtig te worden, De Kunst namentlyk van een (Memoria Localis) Plaatselyke Geheugenisse, welke Hy Hun tot verwondering van Allen Leerde; Om dat Zy zagen, dat dezelve voor Hunne Studien zeer Nuttig was, en Vermakelyk. Want dat Zaken zoo Even te voren pas Gelezen in de Memorie bleven Hangen, en aanstonds wierden Opgezezt, Niet alleen in de Regte Order, maar ook van Agterem Op Na Vooren, daar over stonden zy grootelyks Verbaast. Van welken Inhoud Hy ook een Boekske heeft Uitgegeven, Opgedragen aan den Zoon van den Onder-Koning. (En) Niet Min aan den Vader, dan aan Hem aangenaam.

Door deze dingen is 't wygewrogt, dat 't gerugt daar van, door de Gesnedene tot den Koning zynde gebragt, Hem ook Zelf Nicuws-gierig heeft gemaakt, eerst die (Kunst-stukken) En daar Na den Werkmeester der zelver te zien.

Eyndelyk Zoo de Koning, Als Anderen, der Jesuiten Konst en Geschenken weder vergeldende, hebben Zy zig die Plaats verkregen in 't geheele Ryk ende by Allen, Die, en de Christen-Zaak, en Hun' Lieden zelfs zoo profytelyk is geweest, dat zy genoegzaam alleen in dat Ryk Meester zyn geweest, Ende aan Niemand buyten Hun' Toegang tot den Keyzer, en de Regenten open gestaan heeft; En zelf Nu na dat China door de Tartiers Verwoest is, zoeken Zy zig by Deze aangenaam te maken, tot hoope gekomen zynde, dat zy door Deze ook in 't Land der Tartaren zullen toegelaten worden, en, met Hun, ook de Leer van 't Christelyke Geloof.

§. 35. Hoe verre Zy in Tartaryen gekomen zyn, Eucht nader onderzoek. In China zekerlyk hebben Zy zig van Xaverius af tot Nu Toc, weten te bevestigen. Onze Chinese Schryver geeft'er Ons dit Berigt van 't Welk Wy als weerdig, met 't geene de Heer Hoornbeek al zo veel vroeger Hier van Aantekende, vergeleken te worden, ter Ontdekking van Over-een-komst inde Zaak, Hoewel met verschil van kleyne Omstandigheden, verkort by uyttekzels na den rang der Jaren herschikt, de Lezer mededeelen.

1553. In 't midden (zo Schryft Hy p. 184. maar zie hier voor Onze p. 28.

E 3

boven)

* Wat deze Memoria Localis was, of Herdenking gebonden aan zekere Plaatzcn, of, Vakken, met Enige Beeldnissen of Merk-Tekenen in Elk, van Ons, aan Onze Leiding voorgesteld, weten de Geleerde.

§. 35.
Korte
Historie
van 't
Roomsche
Christen-
dom in
China van
1553. tot
1700. By
Nu Toc,

- boven) van de Eeuw van 1500. tragte FRANCISCUS XAVIER, daar bet Geloof te Planten; Des Hy van JAPAN naar CHINA afsteekt; Doch Sterft byna onder 't Gezicht van 't Landt.
- Na Hem zyn 'er met bet zelfde voornemen andere Priesters en Zendingen, Martinus Xerrada, Michaël Rugieri, Geronimo Marino, Piedro Alfaro, En Matthias Ricci, nevens Andere Meer aangelandt. Die (ook Enige Franciscanen pag. 234.) een weynig voor de Eeuw van 1600, onder de Regering van den Keyzer VANLIE, den Eersten grond hebben gelegd:
1562. Wierd Geboren VANLIE, Keyzer geworden 1572. Gestorven 1620. In 't Jaar zyns Onderdoms 58. Regerings 48. Zie de Chineez, pag: 155. met pag. 185.
1590. De Jesuit Vader RICCI, onderscheide zich boven anderen, Hy Bekeerde veele Grooten, Had de achting van Een Deftigen Man, overmids Hy der CHINEEZEN Spraak, Godsdienst, Rykswetten, En Zeden, te voren lang te Macão gewoont hebbende, kundig was, daarom Hy ook de EERSTE DER AFGESONDENE geroemt word Ibid. pag. 185. En pag. 234.
- Ontrent dit Jaar 1590. zyn De, t'zedert 1643. beerfchende, TARTERS, reeds wel in CHINA tot in LEATONG (De Grens-Paal die CHINA van TARTARYEN fcheyd, zegt Hy pag. 155.) doorgebroken, Maar door Keyzer VANLIE in 't kort daar weer uitgedreven. Doch wederom gekomen 1620. Dat is Na zyn Dood, onder zyn Al te Jonge Zoon ZUNGCHI. (Ibid. pag. 155. met pag. 185. En pag. 233, 234.)
1615. Ontrent dit Jaar rees 'er een wreede Vervolging op, die bet Nieuw Geplante Geloof fcheen den Ondergang te dreynen. CHINKIO Een der Voornaamste Ampt-Mannen van NANKING was 'er 't Hooft van. (Ook de Afgunst van die van Macão pag: 231.) Men tastte de Herders aan om de Kudde te beter te Verftroyen. Doch Na veel Lydens Verzag bet de Heer, binnen den Tyd van Zes Jaren. De Straf des Doods viel op den Vervolger, En de Kerk genoot Hare Vryheit, begon ook meer en meer na die Tyd aan te winnen. (pag. 185.)
1630. Stond Behalven de Ooster-Tarters in Leatong, in 't Ryk zelf op, zeker Rebel, welke den Keyzer Zungchi zyn Kroon en Leven kostte (pag 156.) 'T Zonte den Cham van die Tarters raakt in 't jaar 1643. binnen Peking, en op de Throon van China, (pag. 158.) Dog Sterft 1644. Word opgevolgt van Chunchi zyn Zoon, Zes Jaren Oud, gelyk deze wederom Stervende in 't Jaar 1662. wierd opgevolgt van zyn Zoon Ganghi, Agt Jaren toen Oud (pag. 159. en 238.) Die Na zwaare en lange Oorlogen tegen dien Rebel, of zyn Geflagte, zoo dat wel XL. Hondert Duysend Menschen, Andere zeggén XL. Millioenen om.

omgekomen zyn, Nog Regeerde als onzen Gezant in China kwam 1693. Ja nog tot 1698. toe, (pag. 159. met 195.) Zynde De Derde Keyzer van deze Nieuwe Tartarische Stam. Dit zy genoeg voor als nu van 't Burgerlyke, om daar door den Onvermoeyden yver der Jesuiten, na 't Oogmerk van den Heer Hoornbeek verder aan te wyzen.

1632. Of wat later (pag. 150.) ter gelegentheit van Gemelde Opstand, Belegert die Rebel de Hoof-Stad van de Provincie Honang. De Keyzersche, tot Ontzetting van de Stad, steken de geweldige Rivier Huangdo door. *Deze overstroomt de geheele Provincie met alle Hare Steden en Dorpen, zoo vreeslyk dat in die Hoof-Stad zelf meer dan 300 Duyzent Menschen Verdronken, daar onder Zommige Missionarissen die daar toen een Talryk Christendom hadden, verliezende te gelyk Hun Leven en Kerk.* (p. 150.) *Die Provincie is Nog een Poel.* (p. 155.)

1633. Ontrent (want daar begint de Tien Jaar, voor dat de Tarter den Throon in 't Jaar 1643. innam, gemelt pag. 157. Vergeleken met pag. 159. in de Kanttekening) kwam Vader JOHANNES ADAMS IN CHINA; Kort, zo 't schynt na die Verdrinking van de Kerken in de Provincie Honang. Na zynkomst Won de Christen Kerk aan (pag. 185) Alzoo Hy door zyn Geleedbeyt, Wiskunde, en Schrandere Oeffeningen in blakende gunst by den Keyzer raakte, ende daar door Alles bygebragt wat tot verdere Voortzetting van den Christen Godsdienst konde dienen.

En boewel Midlerwyle de Omwending des Ryks van den CHINEESCHE Keyzer tot den TARTER voorviel, wist Vader Adam zig zoo aangenaam by den TARTERSCHEN Vorst, die Trouwen een Chinese Opvoeding gehad hebbende, Schrande, Heusch, En Niets minder dan een Woeste Tartar was, pag. 237. te maken, dat Hy in 't Jaar

1654. In het Tiende Jaar der Regering van XUNCHI, wierd aangesteld tot Tweeden President in de Vierschaar der Wiskonstenaren, en Bekleede dat Ampt Jaren lang, zynde, Hoewel niet zonder Tegenspoed, Nyd en Vervolging in agting by den Keyzer. Die Hem in 2. Jaren meer dan 20 maal kwam Bezoeken, Hem Twee Kerken in Peking vergoet te mogen Bouwen, En alles Toestond, dat Enigzins tot Voortzetting van 't Geloof kon dienen. pag. 239. Dog deze Storf in 't Jaar 1662. (pag. 158.) wordende opgevolgt door zyn Zoon Cangbi, Agt Jaaren Oud. By welke gelegentheit in of ontrent het Jaar

1664. De allerswaarste Vervolging oprees, die oyt in China geweest is, door dien de Oude Lasteringen Vernieuwt, en Nieuwe daar by gevoegt zynde, den ZENDELINGEN zoo veel Vyanden wierden Verwekt, dat men Hun nyt Hunne Kerken verdreef, met Ketenen belaaide, en TIEN Maanden lang in Nauwe Gevangenissen Opsloot. Vader ADAM raakte nyt zyn Bediening in de Ketenen, en wierd tot de miserste Straf gedoomt.

- gedoemt. 't Voorname Werktuyg van de Vervolging, YAM-QUAM-SIEN, wierd President in Vader ADAMS Plaats. Maar God verzag het, zegt de Kanttekening, ADAM wierd herstelt, en de Vervolger GOBIEN (of deze Naam een Misdruk is, mag men Oordelen uit pag. 199. daar dezelve nog eens aangehaalt word) Veroordeelt. De Chineez zelf Schryft (pag. 186.) dat Vader FERDINANDUS VERBIEST, zig Tegen YAM-QUAM-SIEN kantte, en van zyne Kunde, boven die des Vervolgers zodanige Zonneklare blyken gaf, dat Hem 't PRESIDENTS AMPT wierd toevertrouwd, den Vervolger in Ongunst raakte, ja 't weynig scheelde, of Hy zonde door een Streng Dood-Vonnis de Vrugten van zyn Vervolging tegen Vader ADAM enz. gepleegd gesmaakt hebben.
1688. Stierf VERBIEST, en wierd van den Keyzer zelf met een Lofrede Beklaagd. Hem volgde in 't (gezeyde) President-Schap op Pater PHILIPPUS GRIMALDI, die het niet minder Loffelyk Bekledende in zoo Hoogen Achtting by den Keyzer geraakt is, dat Hy Hem in 't Jaar 1686. na EUROPA, om eenige Gewigtige Zaken in MOSKOVIE ten GROOTEN CZAAR te verrigten afgevaardigt heeft, wordende Onderzusschen tot zyne Wederkomst de Voorzitters Plaats in gemelde Vierschaar bekleed van de Vaders THOMAS PEREIRA en ANTONIUS THOMAS. (p. 186) De Keyzer zelf vroeg onzen Gezant door zyn Taalsman, in 't Jaar 1693. (waar van hier onder,) of Hy niet eenige Narigt hadde uit Europa, van eenen Vader GRIMALDI, die derwaarts tot verrigten van s'Konings Zaken was gezonden. En als Hy zeyde, dat Hy Toen Hy uit Moscouw vertrok verstaan hadde, dat Hy met een gevolg van 25. Perzonen in Smirna was aangekomen en te Lande zyne Reyze over PERSIEN en INDIEN zagt voort te zetten, voegde de Keyzer Hem Toe. Hy is Gezont in INDIEN, en in de Stad GOA aangekomen, En staat ook van daar herrewaarts te vertrekken, het is al zeven Jaren geleden dat Hy uit Sina is Gereysd. Zie hoe nette Narigt, zie wat vertrouwen Des Keyzers op dien Pater.
1689. Heeft ook deze Vader Pereira, nevens Pater Gerbillon, 'als Mandaryns van de Derde Order en Tolken van het Groot Gezantschap den Vredenhandel te NIPCHOU, of NOGOVIUM bygewoondt. GERBILLON was 't ook, die Verscheyden Reyzen in de Legerplaats der MOSCOVITEN geweest zynde, Alleen 'er na toe gezonden wierd, en 't zo ver bragt, dat de Vrede plegtig den 3. September 1689. Besworen wierd. (p. 187.)
1692. Heeft de Keyzer KANGHI den JESUITEN, en andere ZENDELINGEN Vergoet, Het is ook door het Alderhoogste Hof Gericht, volgens 's Keyzers Een Believen, Bekragtigt, en Toegestaan aan Al de Wereld, OM IN HUNNE KERKEN GOD AAN TE BIDDEN, of, 't geen het zelfde is EEN CHAOS.

CHRISTEN TE WORDEN, * enz. (En dit by Openbaar Placcaat. p. 135.)

dat voorheen Verbooden was, daar Zy menigmaal om gezucht, Nu en dan al zware Tyden beleeft, en Strenge Vervolgingen doorgegaan hadden.

Maar Nu door Gods Goedertierentheit van veele Elenden. groote Quellingen, harde Bejegeningen en Wederwaardigheden verlost, Danken Zy en Wy

(zegt onze Chineez) den Heere voor zyme Genade. (Ibid. pag. 184.)

1693. Den 16. November, Als onze Gezant by den Keyzer onthaalt wierd, kwamen op s' Keyzers Bevel daar *Drie Jezuïten te voorschyn, de een was Vader*

JOHANNES FRANCISCUS GERBILLON, de Twee Anderen waren Portugezen,

waar van de Een Vader ANTHONY THOMAS was gebeten. Gerbillon ging

over en weder tusschen den Gezant, en Keyzer, als Tolk. (Ib. p. 90. en 91.)

Eenige dagen daar Na bragten Twee Mandarys den Gezant na 't Heerlyk

Klooster der Jezuïten, daar stonden in den Ingang de Hemel en Aard-

Globen van Ungemeene Groote; In de Kerk een Tamelyk Groos Orgel.

Door den Vader THOMAS PAREYRA (van wie Boven) gemaakte

Op de Kerk een Klok die op haar Uur Sloeg, en een Klokke-Spel dat

door 't Unrwerk gedreven wierd. (Ibid. pag. 102.)

Zie daar Die Deure voor 't Christendom genoege geopend. Waren 'er Toen

maar Geweest, die een Zuyver, Verstandig, Redelyk Christendom aan dat

Znedige Volk Predikten! En 't gunt met, aan Redelyke Verstanden Altoos

en Over Al zoo aanstotelyk geweest zynde, Byvoegzelen, niet bedorven

was, dat Had een Ander Christendom, onder Gods Zegen gemaakt,

Als waar van onzen Chineez met zyn Kanstekenaar p. 187. dus spreekt.

Der Christenen Getal, dat dagelyks door d'Aanzienelykheit der Jezuïten

aan 't Hof, (NB: Zie Deze Rede ook pag. 243.) en de Achtinge die den

Keyzer voor de Geleerdheit, en de Europische Konst en Geleersheidskundigen

heeft, aangroeit, word op het minste gerekent te zyn Ten getalle van Menschen.

Binnen PEKING (de Hoofstads) 16000.

In 't Landschap NANKING Meer dan 100000.

In het Dorp XANGNUI alleen Meer dan 10000.

In de Provintie CHEKIANG worden

zy Begroot op 7 à 8000.

In KOANGSI, of om Streeks 10000.

In HUQUANG ook Wel 6. of 7000.

In CANTON ontrent Outrent 10000.

In FOKIEN Meer dan 5000.

In XIENSI. Ontrent 3000.

Wordende de CHRISTENEN alle, het gantsche Ryk door, 't Zamen begroot

op

* Onze Reiziger zegt zelf p. 135. Dat de Keyzer in den Jare 1692. by Openbaar

Placcaat door zyn Gantsche Ryk, heeft laten Bekend maken, dat wie Lust hadde tot

den christelyken Godsdienst, Hy Vry enz. moechte den Doop Onfangen.

op meer dan Tweemaal Honderd Duyzend Menschen. Het getal der JESUITEN of VADEREN en HARDEREN, die over deze Rukde waken, en ter Beking van meer Andere zich Bevltytigen, is Niet meer dan t' Zestig.

LE COMTE, meermaal van Ons bygebragt, spreek't'er aldus van. (p. 187.) Daar zyn meer dan 200. Byzondere Kerken, of Kapellen, aan den waren Godt (Let op deze spreekwys Lezer, by een Heyden in verre Na zoo aanstorelyk niet, als Die van den Gekruysten, Jesus) Toegeëygent, die van Geestelyke Oppersten Geregeert worden.

PERING, NANKING, en MACAO, hebben Elk Eenen Ordinaris Bisschop. De Jesuiten, welke die ZENDING Gefondeert hebben, onderhouden, Daar een grooter getal ZENDELINGEN, dan Anderen. Der zelve getal was ontrent XL. wanneer ik van Daar vertrok. Maar t'zedert Dien Tyd hebben de Vaders' GRIMALDI en SPINOLA noch Verscheyden Anderen bygebracht.

Maar wat helpen XL. of LX. Arbeyders in zoo een groot Velt. Evenwel Arbeyd men over Al met eenen goeden uytflag; in voegen men in V. of VI. Jaren meer dan 50000. Bekeerde Afgodendienaars Rekent. Men Doopt boven dien alle Jaren 4000. of 5000. Kinderen (Dit Schreef ook Ides p. 135.) Ik hebbe [voegt Hy 'er daar Na by p. 187.] het Regte getal der Gelovigen Noit konnen bekoomen; Geloove Niet Te Min, Dat die'er 300000. van Maken, niet verre van de Waarheyt af zyn.

Maar 't gech ons 't meeste Aanmoedigt is de Hoop, dat Wy den KEYZER nog t'Eniger Tyd Bekeeren zullen, van Wien, de Beking van 't Gantsche Keyzerryk een Gevolg zonde zyn.

§. 36.
Wat Hoo-
pe 'er is
van de
Beking
des Keyzers
zelf, en
Vervol-
gens van
geheel
China.

§. 36. Maar dit GEVOLG zoude mogelyk, of Niet zoo Onseilbaar zyn, of die Beking Niet zeer Overtuygd en Hartelyk. Immers zegt Onze Chineez p. 200. Dat de Keyzer niet askerich van de Christelyke Lett is, en d e wel Licht aannemen zoude, Indien niet de redenen van Staat, en Vrees voor Opschuddingen of Omwendingen in zyn Ryk, Hem weerhielden. Om dat namentlyk (p. 202.) het Geloof der Braminen, en Bonzes, en Lamas; of Tartersehe Papen, Zodanig den Volke in gansch Tartaryen en China ingeprent is. 'T Is waar Onze Chineez zegt (p. 199.) dat de Chinezen zonder Toestemming, of wel Utdrukkelyk Bevel van den Keyzer, rakende Eenig gebruyk of gewoonte, Niet 't Minste zonden derven veranderen in 't Werelityke: Maar Inzonderheyt in het Geestelyke, Al war, Of Al zagen Zy, 'Er Iets goets in, Maar immers heeft de Keyzer noyt Utdrukkelyk bevoken, of met zyn eigen Voorbeeld Hun' gewezen, Dat zy Mahometaansch zouden worden. En egter (zegt Hy pag 202.) Is zedert den Vryen Handel met de Tartaren, Mogalen, * en andere Natiën, dit Verderfelyk Zaat zodanig Voortgelopen, dat men 'er veel

* Zie ook Ibid. pag. 219.

meer, dan CHRISTENEN in CHINA vinden zoude. 't Geen zeker al Wonder is, Nadien zy, als Hy'er by zegt, de Hun vergunde Vryheit niet Misbruyken met Anderen Hunnen Godsdienst hart aan te Preken, op te dringen, te verleyden, of aan te lokken, Want Zy bonden zig stil, En digt by een, door Huwelyken, Maag-en Maat-schappyyen Als aan Malkanderen Geslooten, en (even) al eens gelyk de Joden in Andere Landen in Verbands Leven. Daar Hy p. 184. van de Christenen gezegt Hadde. Van het Begin af, dat de Afgezondene Vaders Hunne Voeten in dat Ryk zetteden, hebben zy alle Mogelyke Vlyd aangewend, om dat Suedige Volk het Christendom aan te Pryzen.

'T is waar Hy zegt, pag. 202. Zy Zyn Talryker dan de CHRISTENEN, Vermids Zy veel Langer, en wel 600. Jaren eerder dan de Laastgenoemde, [Dit verstaat Hy van de Komite der Roomsche Missionarissen, die Hy pag. 184. bragt tot 't midden van de Euwe van 1500. Overminderd zyn boven §. 32. p. 31. 32. gezegde van Ouder Christen-Kennis in China.] in Verscheide Provintien van dit Ryk Gewoont hebben, daar Hun Vryheit vergoest was. En Daarom (zegt Hy ook p. 199.) Verwerpen Zy den CHRISTELYKEN GODSDIENST, om dat die Ten Opzigte van de Oudheit Hunnes Keyzerrys te Jong is, en te Laet in de Werelt gekomen. Hy voegt'er pag. 202. nog een Twede by, dat het Kwade Zaat zig verspreit veel Eer, dan het Goede.

En dit is wel zeker. Maar dit is ook zeker, indien 't Euangelium daar eens Gepredikt wierde Zuyver, zoo gelyk Paulus dat onder de Heydenen Predikte, dat 't ook Daar zodanige Overleggingen zoude konnen ter Nederwerpen, en alle Hoogsten die Haar Verheffen Tegens de Kennisse Gods. Gods Woord keert noyt Ledig tot Hem weder. Jes. LV: 11. Maar dan moet 't ook een Woordt zyn, dat van den Heere voortkomt.

De Hoop dezer Vaders, om dien Keyzer zelf te zullen Bekeeren, ruste mogelyk op Zyne reeds vermeldte, En al van zyn Vader voorgegane (zie hier voor op Ao. 1654.) Toegeventheit aan de Christenen, Ao. 1692. En op Zyn vertrouwen in Staat-zaken op de Jezuïten; Ook op zyn Imborst (Beschr. p. 185. en 242.) willende van de Europeërs wel Onderwezen worden in de Wis-Sterre-Ontleding-Gencees-en Natuur-Kunde, schamende zig Niet van de IEZUITEN Dagelyks Lessen te ontfangen, Hoorende gaerne, gelyk ook de Erf-Prins zyn Zoon HOANGTAITSE, van Wysheit en Wetenschappen Redeneren. Kennende de VYF ZEDE-BOEKJES van CONFUCIUS van Buyten; Ja Onderwyzende zelt zyne Oudere Zoonen in de Geometrie, En zyne Kleyndere Princen tragende te Formeren tot Alle Deugd, en Oeffeningen waardig Haren Staat, Ten welken Eynde Hy over Hun Tot Leer-Meesters heeft Uytverkoren, de Bekwaamste Hoog-Leraars, dat Egter Hem Niet beles Zelf agt te geven op

't Gedrag dezer Kleyne Princen, tot Zoo verre dat Hy *Hunne* COMPOSITIEN, of 't geen Zy opgesteld hebben, Na ziet, en de Boeken in zyn Tegenwoordigheyt doet uitleggen. [pag. 195.] En waarlyk dit zyn al groote dingen, in Een *Heydensch* Vorst, Hoe verre Helaas! In *Europeische* Hoven, ja *Huyzen van Grooten Liedén*, En Nog al alleen van de Allergrootste Niet, Thanste zoeken! Maar zyn Vader *Chunchi* handelde ook zoo met Vader *Adam* (als Hier voor op 't Jaar 1654.) En Nogtans zegt *Le Comte* zelf [pag. 234.] Dat ter zelve Tyd een van zyne *By-Wyven* Hem den *Dienst der Valsche Goden* zodanig *Inboezemde*, dat Hy geenen Anderen, dan dien erkennende was. Daar op ook volgde een zware *Vervolging*. En van dien braven *Kamchi*, zegt onze *Chineez* immers zelf [pag. 200.] Dat Hy gezegt word te volgen de *Oude Leer*, van dat 'er Een *Opbergeest* is, die *Eeuwige* en *Almagtig* zynde, alles bestiert, en Heer des Hemels en der Aarde is. En dat Hy 't *Christendom* wel licht aannemen zoude, indien niet *Vrees* voor *Opfchuddingen* dat beletten. Maar dit laatste Al eens ter zyden gestelt, zoude Nog te Bezien staan, of zoodanige *Wiskundige Verstandén*, *Liefhebbers* van die *Redelyke* en *Zedelyke Leer* van *CONFUCIUS*, Zoo gereed Al zyn, om een *Christendom* aan te nemen, waar in zy zien, 't geen *Onze Gezant* [pag. 102.] in 't Verhaal van zyn Bezigtingen van 't *Jezuïten Klooster* en *Kerk* te *PERING* aantekent: „ *Verder was de Kerk, Naer de Roomsche Wyze, Kostelyk met Beelden en Schoone Altaren versiert*. Laat staan nog die *Andere*, Boven al geroerde *aanstotelyke Byvoegzelen*. Wat ook de uitslag van deze *Hoope*, dier *Vaders Jezuïten* is geweest; en wat *Hulp-Middelen* van *Confucius* zy 'er Nog al by gebruykt hebben, En Hoe dat By de *Dominicanen* in *China*, En den *Paus* te *Roomen* zelf in de voorste Jaren van deze *Onze Eenweis* opgenomen, zullen wy hier overslaan. Onze *Chineez* zegt Al iets pag. 196. 198. in 't midden, en p. 210.

Dit konde wel waar zyn, en is tot 't oogmerk van de Heer *Hoornbeek*, in Dezen weerdig overdagt te worden, daar onze *Chineez* mede Eyndigt [pag. 243.] „ Dat De *Gunst van den Keyzer*, en van 't Hof der „ *Ryks gewoonten*, ontrent den *Christelyken Godsdienst* verworven „ in 't Jaar 1691. *Waar door de Deur open gestelt word aan een yder*, „ om dezelve zonder *Enige Uytzondering* van *Staten* en *Perzonen*, te „ mogen omhelzen, en te aanvaarden, Zoo veel hooger te achten is, „ om dat 'er, indien *China* bekeert mogte worden, niet anders onder „ *Gods Zegen* te verwagten zy, dan de *Bekering* van gansch *Indiën*, „ En alle verdere om heen leggende *Volkeren*, *Waar in China*, als „ het *Hoofd* van *Alle de Andere mindere Leden*; (*Want dus word* „ het by *Alle de Naburige Volkeren* en *Ryken* ten aanzien van de *Wys-*

„ *boys*

„beys, Deytigheyt, en Staat-kunde aangemerkt;) Blindeling, gelyk
 „men zegt; doch met Verlichte Oogen des Verstands, zal nagevolgt
 „worden, waar toe de Heere zynen Zegen geve.
 'T Besluit Eyndelyk van den Heer Hoornbeek, op 't Vertoog van deze
 Pogingen der Rooms-Gezinden, En van middelen by Hun gebruykt,
 is dit pag. 259.

Deze dingen dan, Hoewel van Hun-Lieden al Over zoo langen Tyd
 ondernomen, moeten echter van ons Neerstiglyk overlegt worden, op
 dat wy daar mede mogten doen Voordeel ook voor Ons, als wy Dat
 van 't Euangelium daar mede bereiken.

Ten welken Eynde wy dat alles (zegt de Heer Hoornbeek) hebben by Een
 gezocht en behandelt, op dat wy deze zaak des te meerder mogten aan
 pryzen, En toonen dit (stuk) om 't welke weynig, of niet gedagt
 NB. wierd, in de (Hooge) Scholen, ook van Onze Beyvering zyn. Ende
 op dat wy in de Gemoederen van Studenten, zoo wel als van Anderen,
 mogten inwerpen Enige Vonkskens, Hun 't Eniger Tyd zullende on-
 steeken, met Gedachten en Pogingen na 't Hooge en Heerlyke Werk
 van Indianen en Heydenen te Bekeeren. Tot welke dingen wy reden
 hebben te Bidden, dat Christus, wiens zaak hier behandelt word, Ze-
 gen wille verleenen, Ende dat wy eindigen in die Wensch, in zyne
 Liefde, en in zyne Heerlykheyt, die tot Allen, en tot de niterste der
 Aarden moet wygebracht worden.

§. 37. De Onze (zeyde de Heer Hoornbeek pag. 205.) telle ik Hier niet §. 37.
 op die in de Beyde Indiëns Aller-eerst aan Heydenen het Euangelium Dat ook
 Verkondigt hebben. En van de Nederlanders Elders, [zegt Hy,] Onze Ger-
 Maar voegt 'er dit By: Franschen, zyn van de Kerke van Geneven en byzon-
 Eerst na America gezonden, in 't Jaar MDLVI. derlanders en
 Franschen
 Ons in
 dezen ook
 Goede
 Voorbeel-
 den heb-
 ben nage-
 laten.

Philippus Corguillerius.
 Petrus Richerius.
 Guillelmus Charterius.
 Petrus Bordonius.
 Matthæus Vernevilins.
 Johannes Bordelins.
 Andreas Fontius.

Nicolaus Dionysius.
 Johannes Gardienus.
 Martinus David.
 Nicolaus Raviquetus.
 Nicolaus Carmilus.
 Jacobus Ruffus.
 Johannes Lerius.

Wacrom ook Nu ons dat Werk des te minder te verlaten staat, van alle
 Brave (Mannen) in alle Ewre opgevat zynde, tot het welke (ook) de
 Veelvuldige Voorbeelden van de Wederpartydige Papiſten ons wysdagen.
 Ten ware wy dagten, dat 't beter was met de Priesters en Leviten in
 aanbewoogen en Onbarmhertigen Moede de gewonden en Stervenden op
 den

den Weg voor by te gaan, als Hanner Ons te Ontfermen, en de Wonden te Verjagen, en te Heelen met den Samaritaan.

§. 38: Enige van deze Franschen door den Vertaler gevonden in t Martelaars-Boek

§. 38. Uit het hier van de *franschen* aangetekende, kan men verstaan, 't gunt anders in ons *Martelaars-Boek* fol. 275. en volgende, zeer duister voorkomt, Hoe reeds in den Jare 1557. In *America fransche Martelaars* hebbe konnen wezen. Ja ik vinde zelf de *Zeven Eerste* van de hier boven genoemde Mannen, ook Daar bekend, Als *Corguileray*, *Edelman*, *Richer* en *Chartier*, Predikanten, (fol. 275. c.) *du Bordel*, *Vermeil*, *Bourdon*, *de la Fon*, Gelovigen, (fol. 281. c.) behalven nog Eenen Hier niet opgetelden Predikant *du Pont*, (fol. 276. a) 'T Geval, daar brederte Lezen, was, genoegzaam met d'eyge, Alleenlyk Bekorte Woorden, van dat Verhaal, Dit volgend: Nicolaas de Villegagnon, Vice-Admiraal in Bretagne, om zeker misnoegen Vrankryk willende verlaten, Ging aan Die de Gereformeerde Religie Toegedaan waren voorhouden, de groote Vervolgingen en Swarigheden, die de Gelovige om des Euangeliums Wille in Vrankryk waren lydende: Ende dat Hy Eene Plaatzte gevonden hadde, daar Zy Vry van alle Tyranny, gerust in Hare Gereformeerde Religie zouden moogen Leven, welke dan was in America in 't Land van Brasiliën. Dat Hy in den Zin hadde Aldaar een Gemainte te Vergaderen, en te Reformeren Na de Wetten en Ordonnantien van Geneven.

(Hier op voegden zig) veelte Godvruchtige Menschen By Hem op deze Reys. (Men vertrok) van Avre de Grace in Normandien, in 't Jaar 1555. den 15. July. (Men kwam) in weynig Maanden in Brasiliën, (by de Riviere de Coligny, gelyk deze plaats zo naderhand in 't Verhaal genoemd word fol. 277. en 278., en Niet op 't Vaste Land, maar op een Eyland, ook aldaar fol. 282. genoemd het Eyland de Coligny) alwaar de Inwoonders van die Landen Haar wel ontfangen hebben.

[Hier Na] Schreef Hy [Villegagnon] na Geneven, dat Hy groot gebrek hadde van Predikanten, als zynde Daar in zoo verren Lant alleenlyk gekomen, om de Gelovige, die in het Koningryk van Vrankryk, te Vuer en te Zweert vervolgt wierden, een Plaatzte te verlenen, alwaar zy Godt met een Goede Conscientie in de Ware Gereformeerde Religie zouden mogen dienen: Ten Anderen, om de Kerke Gods alzo te vermeerderen, en de Ongelovige Brazilianen, waar het mogelyk tot de Kennisse des H. Euangeliums te brengen. De Kerkendiensers der Geneven, God Dankende van zulken Verbreydinge des H. Euangeliums in zo verre Landen, hebben Hare Neerstigheyt gedaan in de verkiezinge van Twee Predikanten den eenen Genaamt Meeſter Pieter Richer, Oud zynde ontrent de Vyftig Jaren, den anderen Meeſter Guiljame Chartier, Oud zynde Dertig Jaren, (beyde) van goede Leer en Leven. Met haer

Haar zyn ook te zamen verkozen een goed deel Ambagts-Lieden, enige Gebouwt, en andere Ongebouwt, En hier Over Opperste Capiteyn gestelt Philippus Corguilleray, een Edelman van Goeden Huyze Woonagtig niet verre van Geneven. En, als deze Compagnie t'zamen door 't Koninkryk van Frankryk was trekkende Na Houffleur, een Haven in Normandien, alwaar de Schepen Haar verwagten, zoo hebben Zoo vele, Onsteken zynde met eenen yver van de Ware Religie, Haar NB. gevoegd by dit Godzalich Gezelschap, om de Kerke Jesu Christi in Brasiliën mede te helpen Stigten, dat zy niet alle medegenomen en Konden worden, Alzoo dat'er veele genoodzaakt waren te Lande te blyven, en wederom na Hare Huysen te keeren.

Na Vier Maanden op Zee geweest te hebben, zyn Zy in Brasiliën te Lande gegaan in 't Jaar 1556 den 7. Maart. De Predikanten hebben aan Villegagnon gegeven de Brieven van Hare Verkiezinge, welke NB. Getekend waren van Johannes Calvinus. Hy deze Gelezen hebbende, geliet zich, als of Hy verblyd hadde geweest, dat zynen aanslag van zoo veel Godzalige en Geleerde Mannen geprezen wierde, voegende daar by, dat Hy om geen andere Oorzake Frankryk verlaten hadde, dan om dat Hy door Wellust van dat Land, van den Waren Godsdienst afgetrokken wierd, En dat Hy, Daar voor nu verkooren hadde, Een Land daar Hy Gode gerustelyk en zonder Wereltlyke Beletzelen, zoude mogen dienen. Daar over bad Hy de Predikanten, ende de geene die met Haar gekomen waren, dat zy de Kerkelyke Zaken zouden Ordonneren na de Maniere van die van Geneven. Deene deden Hier toe Haar Best, De Predikanten Predikten alle Dagen Eens, Ende des Sondags Tweemaal. De Werk-Lieden deden ook mede Haar Devoir in 't Bouwen van 't Kasteel, en andere Noodzakelyke Werken.

Zie daar Lezer, alles geschikt, om een Schoone Gemeynthe onder de Brasilianen op te regten.

Want ook, gelyk men Naderhand leesd, (op fol. 276. a.) Daar geordonneerd was, dat men het H. Avondmaal uit zonde deelen Alle Maanden. En [Ibid. fol. 276. b.] als de Bestemde Dag des Avondmaals wederom gekomen was, zoo heeft de Predikant een ygelyk vermaand, dat zy haar zelve eerst zouden beproeven, al eer zy van den Brode zouden Eten, en van dezen Drink-Beker Drinken. En met Namen heeft doen Hy Cointak [deze was een Wel-Geletterd Student of Proponent, mede uyt Frankryk overgekomen, dog opgeblazen, die by een voorgaande Avondmaal opentlyk in de Kerke hadde beginnen te dryven, dat men Ongedeessemt Brood, Water in den Wyn enz. moest gebruiken, en Villegagnon was Hem Toegevallen] En Villegagnon Gebeden, aangezien zy door de voorgaande Questien by de Gemeente een weynig snijpelt

suspect waren, dat Zy zoo veel wilden doen, om alle kwade Suspicien te weren, En Eens Openbaarlyk Haar Gelove Belyden, Het welke (Let Hier Lezer op 't Verschiil tusschen die Tyden, En Onze Heden-daagsche) Zy beyde gedaan hebben, doch meer door Geveynstheyt en Gedwongen, als uit Heyligheit en Opregt. Want Villegagnon Hoe Langer hoe Rooms-Gezinder wordende, wierd Eerst met Gemeen Overleg de Predikant Chartier met de Verschil-Punten, gezonden na Frankryk, om dezelve Aldaar en in Duitslandt van Godsgeleerde te lateu Uitwyzen; Maar als Hy kort daar aan begon te vervolgen, zoo zyn de Predikanten Richer, en Du Pont, met nog Enige Perzonen ook vertrokken na Frankryk, En Jan du Bordel, door een Ongeluk 't Schip overgekomen (zie fol. 277. d.) hebbende moeten te rugge keeren, is, na dat Hy op Bevel van den Tyran, om op zekere Artykelen binnen den Tyd van Twaalf Uren, Schriftelyke Antwoorden, (fol. 279. b.) in Gevangenis, Zonder Enige Hulp van Menschen, of Boeken, kwalyk hebbende Eenen Bybel, om Enige Passagies na te zoeken, (fol. 279. c. d.) Schriftelyk Eene, Al verwonderenswaardige, Geloofs-Belydenis (te zien pag. 280. 281.) hadde opgesteld, En de zelve eerst zynen Medgezellen voorgelezen, baar op Alle Artykelen byzonderlyk Ondervragende, Of Zy zulken Belydenisse niet bielden voor CATHOLYK, Ende GEFONDEERT op den WOORDE GODS, met Matthias Vermeil, en Pieter Bourdon, (Want Andreas de la Fon liet zig aftrekken fol. 283.) door dien Tyran van een Rotze in Zee geworpen. Van de Overige Mannen, hier by de Heer Hoornbeek vermeldt, kan ik niets zeggen. Maar deze Nieuwe Kerk en Colonie, Op 't Eyland de Colligny, schynt Hier door in 't Kort te Niet geraakt te zyn. (fol. 284. b. c.)

§. 39
Een Schets
van de
Oude yver
Onzer Ne-
derlanders,
in dezen.

§. 39. Jammer is 't dat onze Geleerde Man de Loffelyke Voorbeelden van Brave Mannen uyt onse Vaderlandsche Kerken ook Hier ter opscherping van Laffer Nakomelingen Niet heeft bygezet, Maar waarom of Hy ook sulks natiet, mogelyk om naderhand dat Struk Eens afzonderlyk met opzet te behandelen, waare Hy door zoo schielyke Dood niet Weg-gerukt, of andere reden, Althans 't is zeker dat zulks tot Zyn en Ons Tegenwoordig Oogmerk, om Eerlyke Jongelingen, of ook Mannen van nog niet al te Hooge Jaren, ter Navolging van Paulus en andere Leeraars der Blinde Heydenen, aan te moedigen, van veel Kragt en Nadruk konde zyn, En zullen Wy daarom hier na immers Enig Beginfel van zoo eene Historie der Nederlandsche Evangelie-Dienst in de Indien, aan den Lezer Vertoonen. Groote Dienst zoude ook aan alle Liefhebbers van Zion tōbrengen, en eene allerkragtigste opsporing ter Na-yvering aan Onze Kerken geven, Die de moete nam, om 't geene van de Loffelyke yver der Kerke van Groot-Brittanniën, en

en voor al van de Gezegende Ondernemingen in Dezen, Van Onze Broederen de *Lutherschen*, uit *Denmarken*, te *Tranquebar in Oost-Indien*, thans in Andere Talen te Lezen is, aan Onze *Nederlanders* in een beknopte Schets eens onder 't Oog te brengen.

Wy geven Hier Ondertusschen van Onze *Nederlanders* op, 't geen volgt. Dat de *Oost-Indische* Compagnie is opgericht in 't Jaar 1602. En de *West-Indische* in 't Jaar 1621. Is boven gezegt p. 7. §. 11. Dat daar door, En de *Gelegenheit* geopend, En Onze *Verplichting* Gebooren, En ook Dit *Einde* beoogt is geworden, Om den *Heydenen* in *Oost* en *West*, Het *Euangelium* te gaan *Prediken*, heeft de Heer *Hoornbeek* te meerimalen aangemerkt, als §. 4. 5. 6. pag. 3. en 4. §. 12. 13. pag. 8. §. 19. pag. 14.

Dat, *Eerst* door 't *Beleyd* van die van *Amsterdam*, ende de *Koop-Lieden* van *Antwerpen*, daar *Residerende*, (versta de ter Oorzaake van de Religie meest Herwaarts gewekene) de *Zake* is vertoont aan de *Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden*, verzoekende *Octrooy*, om die *Vaart* [Na *Oost-Indien*] te vorderen, dewelke de voorschreven *Staten* uit *Souveraine Autoriteyt* Hun verleent hebben: Beweegt by *Verscheyde Redenen*: TOT VORDERINGE EN VERBREIDINGE VAN DE WARE CHRISTELYKE RELIGIE; Gesondeert op Haren Nood, Nu staande in Oorloge met den *Koningryke van Spanjen* enz. Nademaal de *Ocean-Zee*, als *Eene Hooge en Algemeyne Weg*, enz. Van God *Geschapen*, ware *Alle Menschen Gemein*, enz. Schreef onzen *Emanuel van Meteren*, in den *Jare* 1608., Das een *Jaar* of *Zes*, na verleend *Octrooy*, En in Nog genoeg *Versche* Geheugenis van *Beweegredenen* en *Oogmerken*. Dier *Onderneming*e, welke zoo geheel Kort Nog te voeren op *Tongen* en *Monden* hadden gerolt. Zie van *Meteren*, *Nederl. Historie XXIV. Boek*, in 't begin op 1602. fol. 58.

Zoo zoude de *Religie-Zaak* dan doenmaals, Al in de *Eerste* plaats mede beoogt zyn geweest. Ende Niet onwaarschynelyk; Indien 't waar was geweest, 't gunt de zelve *Schryver* ons reeds op 't *Jaar* 1595. [XVIII. Boek fol. 125.] Hadde aangetekent, Dit namentlyk: *Op Haar Rapport* (te weten, van de *Schepen* gezonden Na 't *Noorden*, om een *Weg* door de *Tartarische Zee* na *China* en *Indien* te ontdekken) *Hebben de STATEN besloten*, die *Vaart* te vorderen, *Yverende* om het *Regte Christen-Geleue* in die *Landen*, Niet als de *Spanjaarden*, met geweld van *Wapenen*, *Maar met Christelyke Middelen en Trouwe Handeling*e te *Planten*, en te *Verbreiden*: En *Haar Zee-Vaart*, *Vijfberys* en *Koop-Handel* te *vermeerderen*, zynde die *weg* meer dan *Twee Duyzend Duytsehe Mylen* korter,

G

dan

dan de Vaart van de Portugezen, langs CABO DE BONNE ESPERANZE, En veel zekerder enz.

Van de West-Indische Compagnie, Schryft ons Moreau, op pag. 3. van zyn Beschryving van den Afsaal der Portugezen in Brasil, van welke Hy een Oog-Getuyge is geweest, aldus: *Dit verzoek [om Octroy enz.] wierd Hun [den Koop-Lieden Namentlyk] voor den Tyd van Dertig Jaren toegestaan, met het Jaar van 1624. te beginnen, en in 't Jaar 1654. te eyndigen, enz. Op voorwaarde, Van de Plaatzten, Steden, Vestingen, en 't geen daar aan behoort, te Onderhouden. enz. Goed Recht aan Hun Onderzaten te doen bedienen; De BRASILIERS en TAPOYERS in de Kennis van GOD, EN VAN DE CHRISTELYKE GODSDIENST te doen Onderwyzen. En zo voort.*

Nog Schryft de Zelve op pag. 91. *Hun (der Algemeene Staten) Voornemen was, dit Land, na 1654 Jaar, Niet meer door deze Byzondere Liedten te laten Beheerschen, En dat zelf door Een van Hun VERGADERING Te doen Bestieren; Aan al de Werelt Vrye Koop-Handel te geven, Matige Tollen en Schattingen te Eischen; van 't RECIF een HOOGHE SCHOOL van AMERICA te maken, 't welk de Oeffen-Plaats van Alle Konstten en Wetenschappen geweest zou hebben, verzorgt met Inkomsten tot Onderhouding der GELEERDE LIEDTEN, die daar in de GELEERDHEIT Onderwezen zonden hebben. Men zou ook een byzondere Vlyt hebben betoont, in de BRASILIANEN en TAPOYERS wel te onderwyzen, om Hun Jonge Kinderen vroeg te doen Oeffenen, Hen Zediger en bekwamer te maken tot (om) de Hunnen in de Menschelyke Wetenschappen, en in de VERBORGENTHEDEN VAN 'T CHRISTENDOM te Onderwyzen, in 't welk de BRASILIANEN alrede Enig (Ja, mogt Hy zeggen, Al Een Heerlyk) begin gemaakt hadden.*

Nog wat lager. *D'Algemeene Staten namen ook voor, de TAPOYERS allengs tot de Kennis van God te brengen, En dit door zachtigheit en door dezelve Middelen, die men aan de BRASILIANEN gebruykt had. enz.*

D'Algemeene Staten wilden daar ook, tot groter gemak van Boeken te hebben, een Drukkery tot Verligting van de Een, en d'Ander, Opregten. Wel! Wat jammerlyk, en gelyk wy 't boven §: 32. op pag. 27. al noemden, altoos Betreurensweerdig verlies, heeft dan de Christen Zaak Niet geleden in 't verlies van dat Brasil? Och of de zoo Even vermelde voornemens wat vroeger waren beraamt, en dan getrouwelyk uytgevoerd geweest, mogelyk ware het Ryke Brasiliën tot op den Dag van Huyden het Onze gebleven, ende De reeds daar onder den Inlander zoo wel begonnen Gereformeerde Ware Christelyke Religie-Planting, tot op een Hooge Top gebracht geweest. Dog Hier van mogelyk op een Ander Tyd.

Uyt

Uyt 't voor Verhaalde is genoeg te Besluyten, dat wanneer *Maatschappijen van Koop-Lieden*, of Hunne *Hooge Overigheden*, in zodanige Uytzigten en Oogmerken voorgaan, Het dan immers aan *Der Kerkelyken* Wakkerheyt, en Gewilligheyt, Niet haperen moest, en Waarichynelyk, in die Tyd van Nog meer dan Nu blakende *Liefde der Waarheyt* en *Gereformeerde Gods-Dienst*, niet gehapert heeft. Meer Byzondere Omstandigheden, Zo van de *Indische Seminarie*, of Hier in 't Vaderland op *Leydens Hooge School*, of in de *Indiën* Zelf Opgerecht, Als Andere Voorzorgen tot *Voortplantinge des Geloofs*, By den Heere *Hoornbeek* Niet geheel Overgeslagen, En nog Naeuwerkiger Verhaal weerdig, Duld deze Tyd en Plaats niet. Maar zie daar tot een Staal, Een *Kleyne Lyste* na Vervolg van Jaren opge maakt, uyt de Geene, die My zo Hier en Daar onder 't Oog gekomen zyn, Niet Nu van Brave en Wel-geoeffende *Krank Bezoekers*, Niet ook van Wel-Geleerde, Eerlyke *Proponenten*, die zig Vrywillig Tot den Dienst in *Oost* en *Westen* hebben Aangeboden. Maar zelf van *Predikanten*, en wel *Predikanten*, Niet van *Dorpen* alleen, Maar ook van *Sieden*, ja van *Groote Sieden*, die zig Langer of Korter in dien *Verre gelegene Euangely-Dienst* hebben laten afzenden; Zie Hier met een Oplag van 't Oog, de *Jaren Hunner Afzending*, Hunne *Namen*, en Voorige *Stand-Plaatzten*, Met de Jaren veelzins Hunner *Beroeping*, Tatels-Wyze Nevens den Ander geschikt, En, Onder aan, de Een, of Ander, Byzonderheyt aangetekend.

§. 40. Wy laten voorgaan deze Afgezondene Na *Oost-Indiën*.

1625. | *Daniel Johannes Koningsvels*. * | De Waal en 't Oost-eynde op
| | Texel. Ao. 1620.
G 2

§. 40
Voorbeeld
van reeds
in 't Vader-
land wel
Geplaatste,
En Vry-
willige
Afgezonden-
e Pie-
dikanten
Na Oost-
Indiën.

* *Verstrooken Voor Zieken-Trooster na Oost-Indiën*, zegt de Heer *Veris*, p. 79. zonder Dat Hy Ons daar By zegt, dat Dezelve alhier van zyn *Predikants-Ampt* was *Afgezet*. Of dit Nogtans Zoo was, En Hy epter bekwaam gekeurt om 't *Ziekentroosters-Ampt* te Bedienen, Dan Of die uytdrukking Niet al te Net is, omdat *Predikanten* na *Oost-Indiën* Varende in die Tyd het *Ziekentroosters-Ampt* op de Schepen met *Eenen* waarnamen, gelyk dus, zoo wel in, als buyten Ons Vaderland, van Ouds, Eerlyke en Geleerde *Predikanten* in Gast-Huyzen, en Anderzints Gods Woord Bedienende, ook wel als *Zodanige* zyn Aangemerkt, Of ook Benoemt geworden, kan Ik niet zeker zeggen. 'K weet, dat nog kort voor deze Afzending van Do. *Koningsvels*, aan de *Heeren XVII.* is verzogt, dat *Elk Schip van*
de

1636.	<i>Gerard Lenwius.</i>	Voorburg 1625.
1641.	<i>Simon de Breen.</i>	De Koog op Texel, Ao. 1637.
1644.	<i>Daniel Merlinus.</i>	<i>Eerst op de Nieuwe Tonge, Na te Koude-Kerk. 1641.</i>
1645.	<i>Isaäcus Scipio.</i>	Oud-Dorp en Otterlik. Ao. 1626.
1647.	<i>Balthazar Obia de Meter.</i>	Ameland. Ao.
1647.	<i>Athony Hambroek of als ik Elders vinde, Hainbroek.</i>	Schipluyde 1632.
1650.	<i>Cornelis Lindius</i>	Zevenhoven: 1641.
1651.	<i>Daniel Bronwernus.</i>	Helvoet-Sluys 1650.
1652.	<i>Jacobus Clavius.</i>	De Burgt op Texel, Ao. 1650.
1653.	<i>Leonard Boon, of mogelyk 1654.</i>	Maas-Bommel, Ao. 1653.
1654.	<i>Petrus Kesslerus Soone mogelyk van Fredericus.</i>	<i>Te Oud-Karspel, Ao. 1644.</i>
1654.	<i>Jacobus Gualtheri Molannus.</i>	De Waal en 't Ooster-End op Texel 1640. Even als Die 1625.
1655.	<i>Fredericus Abbama.</i>	<i>Eerst te Moordregt, Na te Vianen, 1646.</i>
1655.	<i>Herman Bushoff.</i>	<i>Eerst te Zoelen, Na te Kuylenburg. 1651.</i>
1660.	<i>Nicolaus Henffenius.</i>	Portugaal 1647.
1662.	<i>Anthoni Scheerius.</i>	Hekelingen 1658.
1667.	<i>Gerard Sem.</i>	Trieht 1661.
1668.	<i>Wilhelmus Wassenburg.</i>	<i>Eerst te Medenblik, Na Enkhuysen 1662.</i>
1673.	<i>Jacobus Vosmaar.</i>	<i>Op den Hitzerd, Ao. 1673.</i>
1681.	<i>Jacobus Fabricius.</i>	Hey-Koop 1675.

§. 41.

de Oost-Indische Compagnie met een ZIEKEN-TROOSTER of Voorlezer mogt Voorzien worden. Evenwel weet ik ook, dat al te vooren Do. *Sebastianus Dankert*, Predikant was van *Amboyna*, Een van de *Moluk-kische* Eylanden, (Cellar. Geogr. N. T. pag 431.) genoegzaam leggende Onder de *Linie*, en op ontrent CXL. Graden *Lengte* gelyk *Java*, en daar op *Batavia*, op CXX. Grade *Lengte*, En op een Graad of Zes *Breedte Bezuyden* de *Linie*. Gelyk 't Eyland *Sumatra* boven al vermelt in §. 12. p. 16., legt tusschen CXX. en CX. Graden *Lengte*, By Na Onder de *Linie*, En 't Eyland *Ceylon*, mede Boven vermelt, op ontrent CVIII. Graden *Lengte*, En een weynig maar *Be-Noorden* de *Linie*. Waar uyt men ter loops bezeffen kan, dat die Eylanden en Plaatzten, Niet zeer verre van malkander leggende, gemakkelyk Gemeinschap konden hebben, in de zake des *Chriftendoms*, zoo wel als in *Handel*.

§. 4^r. Dus zag men *Predikanten* uit *Vaderlandsche Stand-Plaatzten*, *Gezonden Na 't Oosten*, En Zie Hier ook zommige *Na 't Westen* en *Zuyden*. §. 4^r. Ook Na West Indiën.

- | | | |
|-------|------------------------------|---|
| 1624. | Jonas Johannes Michaëlius. * | Eerst te Nieuw-Boxhem, daar Na te Hem. 1614. |
| 1636. | Fredricus Kesslerus. † | Eerst te Stolberg, daar na te Amsterdam, in 't Hoogduitsch, Ao. 1626. |
| 1639. | Nicolaas Ketelius. * | Woudenberg, onder Amisfoort. |
| 1642. | Johannes Megapolensis. † | Eerst Wieringer-Waart, daar na te Schoorel met Bergen, Ao. 1638. |

G 3

1643:

* Deze Michaëlius, *Vertrokken Na West-Indiën*, zegt *Veris* in 't gemeen pag. 119. Maar wil men wat nader weten, 't Was Na *St. Salvador*, Niet Dat in *Africa*, (Cellar. Geogr. N. T. p. 455.) Maar in *America*, in *Brasilien* (Cellar. Ibid. p. 465.) Een Schoon Land in *America*, *Bezuyden de Linie* ontrent de X. en XX. Graden, *Zuider-Breete*, aan de *Oost-Zyde* En ontrent de CCCXXX. en CCCXL. Graden *Lengte*; Korts daar Na in 't Jaar 1625. of 1626. in 't Begin, *Predikant in Guinea*, een Dorre gedeelte van *Africa*, aan de *Wester-kant*, schuyns Tegen *Brasilien* over gelegen, ontrent de I. en X. Graden *Noorder-Breete*, en de X. XX. à XXX. Graden *Lengte*, zynde Hy waar-schynelyk uit *Brasil* derwaarts Overgetoken.

† Deze Kesslerus. *Vertrokken Na BRASIL* Ao. 1636. Na zyn *Hederkomst Beroepen* in de *Nederduitsche Kerk* (te *Amsterdam*) Ao. 1637. *Gestorven* Ao. 1650. zegt *Veris* p. 5. Dog diend dit 'er by. Graaf *Maurits van Nassau*, gaande Na *Brasil* in *West-Indiën*, Heeft doen *Verzoeken*, dat men zonde willen *Utzien Na Een Bedaagt*, *Bekwaam*, *Ervaren Predikant Om Na WEST-INDIËN Volgens de Ordre der Kerke gezonden te worden*. Kesslerus dan daar komende, (100 ik vinde) wierd met *Blydschap En Dankzegging tot God ontfangen*, en *geordineert tot PRÆSES van de KLASSICALE VERGADERING der Kerken Jesu Christi in BRASILIËN*, zynde Al om die Tyd Aldaar *Nodig geweest Censuren en Kerkelyke Straffen*, die zy tegen de *Onzeregelde*, zoo *PREDIKANTEN, Als GEMEENE LEDEN hebben Geoeffent*.

† Deze *Megapolensis*, zynde *Johannis Filius*, vertrok na *Nieuw-Nederland*, in de *Colonie van RENZELAAR*, zegt *Veris* p. 76. En 70 is 't Waarlyk. Deze *Colonie* is anders ook genoemd *Renzelaars-Wyk*, En schynt Hy *Naderhand* ontrent 't *Eynde des Jaars 1649*. *Verzonden te wezen van Renzelaars-Wyk Na een Ander Plaats in Nieuw-Nederland*.

1643. | *Jacob van Cralingen*, anders | Woerden 1619.
 | *Kralingius*.
 1648. | *Petrus Gribius* * | Te In Zeeland in de
 | | Engelsche Kerk.

§. 42. Wil men hier nog een Staal by hebben van *Proponenten*, die na *O. of W.*

§. 42. *Indiën* voor *Predikant* vertrokken geweest zynde, Na *Hun* *Weder-*
 komt in 't *Vaderland*, zeer wel geplaast zyn; Zie daar al *Eenige*,
*Wedergekome*ne,

Voorbeeld van Afge- zondene Na <i>O. of W.</i> <i>Indiën</i> , En <i>Niderland</i> Hier in 't <i>Vaderland</i> wel Ge- plaast, te.		Uyt <i>O. I.</i>	Uyt <i>W. I.</i>	Beroepen.
			<i>Wilhelmus Pistorius</i> .	<i>Te</i> <i>Geertruydenberg</i> .
1634.				
1644.		<i>Robertus Junius</i> , <i>Uit Formosa by China</i>		<i>Te</i> <i>Delft</i> , Na <i>Amster-</i> <i>dam</i> 1653.
1645.		<i>David Dorelaar</i> .		<i>Te</i> <i>Oost-huysen</i> , Na <i>Haarlem</i> 1649.
1646.			<i>Cornelis Willems van</i> <i>der Poel</i> , uit <i>Pa-</i> <i>riba</i> .	<i>Te</i> <i>Maas-Bommel</i> .
1647.			<i>Franciscus Plante</i> .	<i>Te</i> <i>Stryen</i> .

land, die genoemd was *MANHATANS*, of diergelyke. Althans in 't
 Jaar 1656. Was Hy Nog *Predikant* op *Nieuw-Amsterdam*, in dat
 zelve *Nieuw-Nederland* (Cellar. Ibid. p. 407.) Gelegen in *Noorder-*
America ontrent de *XL. Graden*, *Noorder-Breedte* aan de *Ooft Kant*,
 ontrent de *CCCX. Graden Lengte*.

* Deze *Petrus Gribius*, Beroepen uyt de *ENGELSCHKE KERK* van *MID-*
DELBURG in de *HOOGDUITSCHKE* (te *Amsterdam*) *Ao. 1652. Gestorven*
Ao. 1666. zegt *Veris* pag. 6. Maar daar is meer van te weten: *Petrus*
Gribius, *Vader* van zynen weerdigen *Naamgenoot*, was in den Jare 1646.
 aan de *Brasiliaansche Kerken tot Hun Groot Contantement* (gelyk zy *Her-*
waarts Schreven) *Toegezonden*, uyt *Zeland*, *By Leeninge voor Twee Ja-*
ren. Als wanneer Zy klagende over de groote *Last*, en *Bekommernisse*,
 die zy uytgestaan hadden, gedurende de *Revolte* (die was door de *Portu-*
gezen Verraderlyk Begonnen, den *XX. Juny 1645.* in een *Dorp* ontrent
Zes mylen gelegen van 't *Recif*,) zeer *Ernstig verzogt* hadden. om te
 mogen hebben *Deftige Predikanten*, om in *zonderbeit* in de *Kerke* op 't
RECIF gebruykt te worden. *Wederom* gekomen zynde, is Hy, 't zy by
 weder invalling in dezelve *Kerk* te *Middelburg*, 't zy by *Verroeping*
 uit een *Andere Plaats*, *Predikant* geweest in 't gezeyde *Middelburg* in de
Engelsche Kerk, Tot dat Hy *Ao. 1652.* in de *Amsterdamsche Hoogduitsche*
Kerk Over ging, Zynde dus geworden een *Opvolger* van *Do. Kesslerus*,
 Alhier, gelyk Hy te voren Na Hem in *Brasilien* gediend hadde.

1653.		<i>Casper Velsbnyzen.</i>	<i>Te Ouderkerk op den Yffel, En naderband, te Oudewater.</i>
1653.		<i>Gnuijelmus Grasmee,</i> uit Nieuw Nederland.	<i>Te Urshem.</i>
1655.	<i>Simon de Breen.</i>		<i>In de Beverwyk.</i>
1663.	<i>Daniel Brouwers.</i>		<i>Te Geertruydenberg.</i>
1664.	<i>Franciscus Wyngaert.</i>		<i>Te Sliedregt.</i>
1666.		<i>Henricus Selyns.*</i> Uit Nieuw Nederland.	<i>Te Waverveen.</i>
1669.	<i>Phil. Baldens. †</i>		<i>Te Geervliet.</i>
1670.		<i>Samuel Megapolensis, Jobannis Filius, Jobannis Nepos, Uyt Nieuw Jork.</i>	<i>In de Wieringerwaard en daar Na te Vlissinge in de Engelsche Kerk Ao. 1677</i>
1680.	<i>Franciscus Caron.</i>		<i>Te Lexmond.</i>
1686.		<i>Caspar van Zuren, Uyt Nieuw Nederland.</i>	<i>In Wieringerwaard, en daar na Noorloos te Gouderak.</i>
§. 43. En niet alleen zyn Zominge Vertrokken in de <i>Indiens</i> van de Een Plaats na d'Andere, als by voorbeeld Van Na			
1625.	<i>Johannes Jonas Michaelius,</i> als bevorens al vermeld.	<i>St. Salvador in Brasiliën.</i>	<i>Guinea op 's Fort.</i>
1626.			
1639.	<i>Jonas Aarts.</i>	<i>In Oost-Indiën voor dezen, als Predikant gebruykt.</i>	<i>Curazzou.</i>
1640.			
1686.	<i>Gisbertus Varik.</i>	<i>Malacca in O.L. 1679</i>	<i>Nieuw-Nederland.</i>

* De Professor *Senguerdus* Schryft by zekere Gelegentheit in zyne *Philosf. Natur. Lib. III. Cap: VII. §. 17.* Et non ita pridem ex Neob-Anglia, a Vero Reverendo Dn. *Henrico Selyns*, in Ecclesia Neo-Eboracensi Ministrio Verbi Divini Meritissimo Mihi Litteris Communicatum *Enit Excerptum Aliquod ex Epistola ad ipsum die 5. Martii Ao. 1655. data Bostonia. Dit is de zelve Man, En Hy dus Zelfs Na Nieuw Nederland of Nieuw Jork, (gelyk Veris dat noemt, p. 24.) in den Jare 1662 wedergekeert.*

† Die ons de Religieder *Indianen* zo Net heeft met Woorden Beschreven, En in Prenten heeft Afgemaakt, dat Zy, 't Boek van *Baldens* in *Indiën* Hun in tegenwoordigheid van Een *Indiaansch* Vorst, door zeker Heer uit wiens Mond ik dit hebbe, Vertoond zynde, verbaast stonden, dat men Hier de Geheymenissen der *Bramines* zoo naakt Wist.

Maar ook zyn 'er Enige uit *O.* of *W.* wedergekomen zynde, en hier in 't Vaderland reeds wel geplaatst, weder na' die Gewesten heen vertrokken, ten blyke zeker, dat zy den Dienst aldaar zoo geheel Onaangenaam Niet hadden gevonden, En Nog Veel Min, voor *Schandelyk* waren houdende. Zodanig Eene, by Voorbeeld, was die *Henricus Selyns*, Na wederkomst uit *Nieuw Nederland* Ao. 1666. Beroepen te *Waverveen*, Ende van Hier Na een geruyme Tyd weder vertrokken na *Nieuw York* Ao. 1682 En al voor Hem *Daniel Brouwerius*, Na wederkomst uit *Oost-Indiën*, Ao. 1663. Beroepen in de Stad *Geertruydenberg*, En nogtans Ao. 1668. weder vertrokken na *Oost-Indiën*. Dit zy thans tot een *Beginzel* genoeg.

§. 44.
VII.
De Vrees
van de
Heer
Hornbeek
wegens
Onze Ver-
traging in
de Oude
Yver,
welke
van §. 37.
tot §. 47.
op Num.
VI is aan-
getoond.

§. 44. Aanmerkelyk vind ik, en Leze niet zonder ontroering, 'T Geen de Heer *Hornbeek*, als by Prophetisch Voor-Uitgezigst daar by voegde, En Onze dagen maken dat Vast, ons Ten Bake, in de *Palizers*, onze Ge oofs-Genooten, ja onze Moeder-Kerk, Waaragtig en Openbaar. Maar, Zeydedie Yverige Man, p. 205. Mogelyk zal ons *Onwillige en Zammelende i' eniger tyd Eens Een Vervolging Voorstooten*, Ofte eenige Huyselyke of Vaderlandsche Ramp, op dat wy 't Werk, 't geen wy weygeren van Zelfs aan te tasten, en op te Vatten, eyndelyk gedwongen worden te ondergaan, door Enig Streng Onweder uyt *Huyzen en Woonplaatzen* uytgeworpen zynde; Gelyk wy zien, dat God zomtyds die gewoonte bond, dat Hy een Storm doet opstaan, waar door de *Menschen* worden uytgeworpen na die Kusten, na welke Hy *Hun*, onwetens dikmaals en Onwillens, in Zyn Verborgenen Raad geschikte heeft, om tot Beking van Anderen te dienen.

§. 45.
Om door
Vervol-
ging als
meermal
is gebeut,
gedreven
te worden
daar Wy
Nu Vry-
willig Niet
willen
gaan:

§. 45. Dus heeft de *Jerusalemse Vervolging*, tegen de *Eerste Geloo- vigen* verwekt zynde, gemaakt, dat Zy uyt de Stad geworpen ende verspreyt door alle de Landen van *Judaca en Samaria* aan *Hun* 't *Euangelium* aangekondigt hebben, tot welke Zy, zonder Dat, Zoo schielyk, en volveerdig niet zonden hebben gedaan.

Wanneer onder Keyzer *Valerianus* in't Jaar *CCLX.* een groote Vervolging op de Kerke aandringerde, de Christenen in *Ballingschap*, en in *Libyen*, en andere woestie Plaatsen, gedreven wierden, Zoo is tot de *Heydenen* van die Plaatsen het *Euangelium* gebracht geworden, door 't welke Zy tot God zyn Bekeert, ende Zoo hebben de Christenen Die *Vrugt van Hunne Verstroying* onder Andere gezien, welke zy 't *Huys* niet en zonden gekregen hebben.

Dionysius [zegt] by *Eusebius* Lib 7. Cap. II. van de *Alexandrynsche Vervolging*. Na *Cephro* nu is geen *Kleynen Hoop* te gelyk met *Ons* vertrokken, Zoo van *Broederen*, die uyt de Stad *Ons* volgden, Als van *Anderen*, die uyt andere delen van *Aegypten* i'zaam gekomen waren:

waren: Ende aldaar heeft God Ons als eene Deure, om zyn Woord te Prediken, Geopend. Ende in 't Eerste, alhoewel wy zeer gekweld waren door de Vervolzing, en met Steenen Overworpen; Naderhand echter bekeerde zich geen Kleyne Menigte der Heydenen, de Afgoden wech-geworpen hebbende, Om God te dienen. Want Toen eerst is 't Woord Gods, dat Zy noyt te vooren ontfangen hadden, door Ons onder Hun' Gezoijt geworden. Ende God als of Hy alleen om deze Reden Ons daar gebracht hadde, heeft Ons, dien Dienst daar Vervult zynde, wederom te rugge gebracht.

Wonderlyk doch is de Goddelyke Voorzienigheyt in het Heymelyk Regeeren van de Menschen, en (in Hun) Daar Heen te zenden, of wyt te stoeten, alwaar Hy door Hun (wil) Verlichten, met zyn Zaligmakende Kennisse en Dienst, verscheyde Volkeren, Die te vooren onbekend, en ongemaakbaar waren.

*Hebben zoo niet, ten Tyde van Constantinus, by de Indianen, Metrodorus, en Meropius, een Philosooph van Tyrus, met zig genoomen hebbende Twee Zoonen hunnes Broeders, Edelius en Frumentius, den Christus Gepredikt? En als Edelius daar na Schenker van den Koning was geworden, ende Frumentius Zyne Rent-Meesier, En van een groot Gezag in het Ryk, zoo heeft Deze (Meropius) de Christenen onder de Romeinsche Kooplieden die derwaarts kwamen, aangedreven, om Godsdiens aan te Vangen, en te Oeffenen Openbaar, en menigvuldig. Welke Naderhand na Tyrus zynde wedergekeert, en Frumentius na Alexandrien, zoo heeft Althanalius Bisschop van Alexandrien, Hem, op dat Hy't werk, eens gelukkig aangevangen hebbende, zonde volvoeren, Bisschop gemaakt, en na de Indianen te rugge gezonden, Die (aldaar), niet alleen door Leeringe, maar ook door Wonderwerken, Uytmuntende, Ontelbare der Barbaren tot Kennisse en Geloof van Christus heeft gebrachte. Gelyk nu Edelius de Mergezel van Frumentius verbaalt Rufinus * Hitor. Eccles. Lib. I. Cap. IX. en na Hem Theodoretus Hitor. Lib. I. Cap. XXIII.*

§. 46. Wat Onze *Vaderlandfche Kerkt* 'Eniger Tyd boven 't Hooft hangt is Gode bekend. Dit zien Wy reeds in *Anderen*; Geheele Schepen vol *Palzifche Belyders*, Hun' *Vaderland* verlatende, Varen voorby Onze Steden en Dorpen na *Penfylvanien in 't Noorder-America*, (Cellar. p. 407.) en brengen 't *Euangelium* dus, in langs hoe volder maate, ten *Lande* in, *van Heydenen* Oorspronkeelyk Bewoont. 't Zal hier niet te onpaffé koomen, om aan te wyzen van wat uitzigt dit Werk wel zoude kunnen worden, Hier in te laffen zeker *Vertoog*, 't welke aan de *Chriftelyke Synodus van Zuydholland* vergadert tot *Breda* van den IV. tot den XIV. in de Maand *July* in den jare 1730. voorgedragen

* Een Schryver ontrent Ao. 400.

wordende, weerdig wierd Geoordeelt in de *Alte* ingelyft, en dus, ter Overweging, aan alle *Nederlandsche Kerken* bekend gemaakt te worden. Dit zyn de Woorden van dat Vertoog rakende de *Staat der Kerke in Pensylvanien*.

1. Dat reeds Aldaar ontrent een Getal van *Vyftien-Duyzend Ond-Paltzische Gereformeerde Belyders* zyn, 'T geen van Jaar tot Jaar staat aan te groeyen; Gelyk als Noch voor weynige Weeken *Zes-Hondert* Op nieuws met *Drie Schepen* Voorby *Rotterdam* derwaarts zyn vertrokken.
2. Dat wel Hunne *Twee* Predikanten, *Een* te voren, En de *Tweede* nu op reys gaande, door de *Paltzische Kerken-Raad* zyn gequalificeerd; Ende deze *Nieuwe Americaansche Kerk*, onder *Des-zelfs* Bestier tot nog toe ook wel Staat; Maar dat by't Ogentfchynelyk te Niete loopen van de *Gereformeerde Zaak* in den *Paltz*, Beter waar, dat zoo Groten Geopenden Deure onder het Bestier en Protexie van de *Nederlandsche Synode* kwam.
3. Dat van die Geopende Deure uit het *Noorden* van *America* na het Blinde Paapfche *Middel-Gewest* van *Dien*, Groote Hoope mag gefcheft werden van de *Antichriftische Verwoefingen*, in *Europa* Tegen de *Gereformeerden* Aangeregt, Aldaar in *America* dubbel te zullen vergoeden. Want
 - A. In dat *Pensylvanien* zyn meer *Colonien* van Oude en Goede *Protestanten*, *Switzers*, *Engelsche*, *Schotten*, *Duytschers*, en *Sweedens*, uyt welke, Een Ordentlyke *Kerken-Dienst* Daar Opgeregte zynde, Eene Groote Oegst te wagten zy. Zoo ook uyt de *Kwakers*, welke in groten getale Aldaar Wonende, door Het Invoeren van een *Kerkendienst* na *Gods Beschreven Woord*, grotelyks zouden kunnen worden te Recht gebragt, gelyk reeds een *begin daar van* gemaakt is; En Voor-Al de *Naaft-Aangrenzende Vernuftige Goed-Aardige Inboorlingen* en *Americanen*.
 - B. De Gelegenheyt des *Lands*, een *Binne-Lands Gewest* zynde, maakt die Belyders tot Enkele *Land-Bouwers* en *Harders*, En dus, in dat Al-oude Eenvoudige *Land-Leven*, Onbelemmerder tot het *Koningryke Gods*, als de Hier ontrent woonende *Zee-Varende*, *Koopmanfchap* *Dryvende*, en alle *Vremde Overdaad invoerende*, *Natien*.
 - 'T Zelve *Land*, zoo als daar van daan gekomene *Geleerde Duytschers* *Getuygen*, Als gelegen ontrent de XXXIX. en XL. *Graden*, Zoo als *Grieken-Land*, *Asia*, en andere *Subtile Land-en Lugt-Streken*, maakt de *Inwoonders* *Kloek* van *Lighaam*, en van *Geest*.
 - C. 'T *Land* vorders strekt zig onbewoond (fchoon met weynig moeyte zeer bewoonbaar wordende) zeer ongemeeten wyd uyt, zoo dat aldaar

daar geen Onderdrukkende Koningen; Vyandige Naburen, Opstookende Jezuïten, of Enig Religions-Gewelt, den aangroey van de Kerk, te gelyk met de Voort-teelinge d'zer Gereformeerde Colonien t'zamen gaande, zal kunnen stuyten. En zoude 't *Euangelium* uyt *Judea* in 't *Oosten* begonnen na *Grickenland*, en het verdere *Europa* in 't *Westen*, of *Noord-Westen*, tot nog toe Voortgeplant, Dus Eyndelyk in *America* overvarende, van daar wel wederom Eens over de *Zuyd-Zee*, in het aller-uiteerste *Oosten*, als *Japan*, *China*, en *Oost-Indiën* kunnen opkomen, den Gantichen Aard-kloot Omwandelt hebbende, En dus Over-Al 't *Onvergankelyk Zaad*, of agterlatende, Of op Nieuw Brengende, waar uyt de *Volheyt der Heydenen* Eens zoude kunnen Herboren worden, om in te gaan, en 't Over-Al Verstrooyde *Israël* met zig binnen te brengen, om *Zalig te worden*.

D. Ook zoude, indien, 't geen God verhoede, dit Ons Vaderland eens onder *Paapsche Vervolgingen kwam* (daar de Verstandige, die Oogen in 't Hooft hebben, op mogen letten, of Niet al Middelen en Wegen toe worden bereyd, om onzer Zonden Wille) *Dat zelve door Ons dus aangekweekt Gereformeerd America, Een Land der Ontkoominge kunnen worden, zoo Niet voor Ons, Immers voor onze Kinderen en Nakomers. Om nu deze Groote Eynden, Of Enige van Die, te bereyken, is Nodig dat de Kerken-Dienst aldaar wel worde ingestelt. enz.*

§. 47. Van welk Stuk, by de Kerken onzes Vaderlands, trans in Godvruchtig §. 47. Overleg zynde, de Heere Ons te zyner Tyd een Gelukkige Uytflag wil doen Hoorren. Want wie moet zig niet Erbarmen over een *Oegst* Zoo Groot, Daar de *Arbeyders* zoo weynige Toe zyn. 'T is Nu het Vyftigste Jaar, (Schreef My zeker Geleerd Godvruchtig Man), *Dat'er Na dat Land is Gevaren, waar door Niet Alleen LX. maar wel Hondert Duyzend Gereformeerde Menschen daar zyn, en ligt meerder. Dog zonder gezette Godsdiens Levene, als Verstrooyde Schapen, die geen Herder hebben, Waar door Duyzenden, aldaar reeds Gebooren, En weer Getrouwt, En Nu Kinderen hebbende, Nog Ongedoopt Leven, nit gebrek van Godsdiens, Waar door dan ook menigte Familien aldaar beginnen te denken, om dat Land te Verlaten, En, elders een Openbare Godsdiens-Oeffening te zoeken. Zy hebben tot nog toe maar Een Predikant gehad, die zoo veel als Geen is, onder zoo veel Duyzenden, die meer als CCCC. uren verwyd zyn. Alst deze Vloot gaat Nu wederom een Predikant mede, die ik Gesproken hebbe, En een wel Gesludeerd Jongeling schynt, met Volmagt van de Consistorie van Heydelberg, om nog Een Candidaat, die voorleden Jaar (1730.) daar Heenen is Geresjd, te Ordineren. Zoo dat zy Nu Drie Predikanten zullen hebben. Dog deze Drie kunnen maar voor Een*

Kleyn Distrikt Dienen ; En ondertusschen blyft 't Gros van die Colonie een Ongeformeert Lighaam. De Heere Zegene de Pogingen van dezen Trouwen Liefhebber van Zion, En van Allen, die iets kunnen toebrengen, om zoo jammerlyken gebrek te vervullen.

Uyt Een Predikant zelts van *Philadelphia*, met een *Onderling herwaarts overgekomen*, en *Andere Grondige Berigten*, is men verzekert geworden, dat de Kerk in dat *Pen-Sylvanien*, wel bestaat in een getal van dertig Duyzend Gedoopte Gereformeerden, waar onder ontrent Vyftien Duyzend Ledematen. En dat zy Werkelyk bezig zyn met het Bouwen van een Steene Kerk met Materialen uyt dat Land, zullende met 'er Tyd op verscheyde Plaatzten nog wel Vier Kerken nodig hebben, En in elk der zelve Een Predikant en School-Meester, ten Eynde Zy en Hunne Kinderen, in de Zaligmakende Leere Geoeffend, en de Gereformeerde Godsdienst onder Hun bevestigt werden. Te weten,

Nog Midden in Dezen Jare 1731. Zoo ons Berigt wierd, is wederom een Vlootje van ontrent *Agt Hondert Paltzers*, daar Heen Gevaren.

§. 48.
Godvrug-
tigen Han-
del door
't Synodus
met deze
Vlugtende
Paltzers
gehouden.

§. 48. En 't moet Stoffe geven van Dankbaarheid aan den Heere, En Opwekking ter Navolging by alle bekwame Gelegentheden aan Elk, 't geen de *Christelyke Synodus*, te *Dordrecht* Vergadert, in de Eerste Dagen van de Maand *July* dezes Jaars 1731. En Andere Godvrugtige *Byzondere Ingezeten*en van *Gemelde Stad*, aan deze *Verjaagde Schapen* hebben gedaan. " Zoo ras aan de Vergadering voor kwam, dat ontrent „ de Stad *Dordrecht*, was leggende, een Schip met *Paltzische Vlugtelingen*, Reyzende uyt Hun Vaderland na *Pen-Sylvanien*, En nog „ een Ander na by *Rotterdam*, Mitsgaders dat *Vier* uyt de zelve kwam, men Verzoeken aan de *Synodus* om een Penninkje tot het Koopen „ van een weynig Verversching voor Hunne, door de Reyze, en „ Slegte Spyzen, Zieken en Afgematten. „ Was Men aanstonds gereed, Om tot Verkwikking van die *Geloofs-Genoten*, welke om de *Belydenis der Waarbeyds Wille*, Hun Vaderland moeten Verlaten, eene Aalmoes, Zo by de *Leden van de Synodus*, Als by de *Toehoorderen*, uyt elks byzondere Beurs, in te Zamelen. Men ontfong eene goede Somme. Men stelde deze Penningen in Handen van *Twee Broederen*; En men verzogt dezelve, Om deze *Menschen te gaan bezoeken*, zig op *Hunne Nood te Informeren*, en de *Uytdeling* der Penningen te doen. Men liet de *Vier afgezondene Paltzers* voor de *Synodus* koomen. Men verkwikte Hun met deze Troostelyke Toezegging, en liet Hun, zeer Dankbaar voor zo Eene spoedige Mildadigheid, Heen gaan. Ook spoeyden zig de *Twee Boven gemelde Broederen*, Na den *Hoop der Elendigen*. En met dezelve een *Medelid der Vergadering*; zynde *Medicina Doctor*, om *Hunne Zieken te Visiteren*, en de *Nodige Medicynen* voor te Schryven. Deze Broederen vonden die geheele Ge-

Gemeente (leggende in Twee Schepen in de Kil, behalven nog Een Derde, dat nog voor Rotterdam lag) in Eenem Armelyken Staat: Maar Ondertuffchen zeer wel Voorzien van Bybels, Psalm-Boeken, en Catechismen; Midsgaders Hunnen Godsdienst neerstig waarnemende. Men verkwikte deze Menschen met Ververschingen, Medicynen, en andere Behoefenis. Men deede Hun Toezegging, dat zoo zy in 't Land Hunner Vremdelingschappen het Gelove tragteden te behouden in eene Reyne Conscientie, zy als dan de Assistentie van de Nederlandsche Kerke te wagten hadden.

En alzoó deze Broederen, gelyk ik uyt Een van Hun, met zonderlinge Blydschap, hebbe veritaan, onder de Uytdeeling van die Liefdegijten, veel Indruk en Begeerte onder dit Volk vonden, als zy aan den Oever (want op de Schepen was geen plaats) met Hun gelegenheit Namen te spreken (waar toe wonderlyk wel te passe kwam, dat Een van die Broederen der Hoogduitscher Tale volkomen magtig was) zoo wierden Zy, (zynde) Hier door uytgelokt Tot (het doen van) Vermaninge en Catechizatie, zeer gestigt, (als zy zagen) Hoe, zelf tot de Zuygelingen By Na, de Catechismus was Geleerd. De Huysvaders hadden ten Minsten EEN, of TWEE BYBELS, Enige CATECHISMOS en PSALMEN. Na zulke Onderzoeking en Vermaning hebben zy met Hun Gezongen* en Gebeden, en zyn zo te rugge gekeert. Eene Gedaante van zaken, zoo my dunkt, niet geheel Ongelyk aan die, wanneer Paulus in 't midden van Gelovige Ephesiërs, of Tyriers, met Vrouwen en Kinderen, aan den Oever Nederknielende, tot een Laatste Vaar-Wel, met Hun allen Bad. En een Gevolg ook niet geheel verschillende; Want wierd daar een groot geweën van Allen, Hier wierd geen kleyne Beweging van Gemoederen bespeurt, onder welke geen Tranen ontbraken. Hier zoud gy, ô Lauwe Lustelooze Nederlander, die Nu van 't overvloedig Manna menigmaal zoo walgt, eens hebben kunnen zien, Hoe Menschen te moede zyn, die by ondervinding weten, wat het in heeft, Een Hunger te krygen, in het Land, niet Eenem Hunger na Brood, of Dorst na Water, Maar om te hooren de Woorden des Heeren. En te moeten Swerven van Zee tot Zee, En van het Noorden tot het Oosten, om het Woord des Heeren te zoeken. Hoewel door des Heeren Verschoninge over deze verltrooyde Bedroefde om der byeenkomsten Wille, Daar nog Niet by was: Maar zy en zullen het Niet vinden. Deze vonden het Hier iminers Nog weder, maar Aen het ook op, En het was Hun tot Vreugde en Blydschap Hunner Harten. Die hier by zyn geweest, zullen wel doen, met aan Elk, daar nog een Horend Oor by te vinden is,

H 3

* 't Gerang was uit Hun Geestelyke Liederen Num. 223. *Aber-Mabl der Tag Verslossen.*

te vertellen, wat Gemoeds Gestaltens zy in deze, van Huys en Hof weg zwervende Broederen en Susteren, met Kindren en Zogelingen, bepeurt en gezien hebben. Gave God hier ons Allen-een Indruk van, Eer het te Laat is. Wonderlyk Stigtelyk was voor Godvrezende, onder de Toehoorders in het boven gemelde *Christelyke Synodus*, te hooren, Hoe na ingekomen Berigt van de Bevinding dezer Uytgezondene Broederen, En de Edele Mogende Heeren, Afgezondenen van de Heeren Staten van Holland en West-Vriesland, En de zeer erwaardige Broederen, Gelaste uyt de Naburige *Synoden*, En de verdere Leden van dit *Synode* zelf, als met een Hart, en met een Ziel hier in Zamenstemden, Dat dit *Stuk moest worden aangemerkt, als een van de Importantste Subjecten van de Deliberatiën dezer Vergadering*; Dat Hier *eene Gelegentheyt was, omme Gods Kerke de allerwezendlykste Dienst te doen*; Dat deze *Kuade* zoude verstrooyen ende vergaan, zo men van hier geen Hulpe bewees; Dat de Hand met Kragt aan 't Werk moest worden geslagen. En de Arke Gods met eenen Eenparigen Schouder gedragen. Ten welken Eynde men eenparig verstond, dat het Nodig zy, met alle magt, en Ten spoedigsten, die Kerken te ondersteunen, zoo met Leraars Voor dezelve te zenden, als met onderstand Penningen. Hy die de Sterren in zyne Registerhand houd, geve dat ook deze *Afscheyd-Reden* van de Heer Hoogerwaard, met dit aangehegt *Vertoog*, den Geest van Getrouwe En Bekwame Menschen mag vetwekken, om, zoo ter Behoudenisse van deze verjaagde Oude *Paltzische Kerk*, als tot Stigting van Nieuwe, onder nog Onbekeerde Heydenen in Oost en Westen, Hun Gaven en Talenten met Vreugde, en gewillig aan te leggen.

§. 49. Dog, om te komen tot het Eynde van ons Bestek, de Heer Hoornbeek Sprak nog Schreef in dezen Niet anders, dan gelyk 't Hem Zelf om 't Harte lag. De Schryver van *desselfs Leven*, geplaatst voor dit selve Boek *de Conversione Indorum*, zyne *Leydsche Medc-Professor*, en Verwant, Stuart, maalt Hem ons dus af. Proponent geworden zynde en tragt Hy niet na een Aanzienlyke Gemeinte in Holland, die Hy nochtans wel verdiende. Maar Hy denkt om 't Kruyce Christi, Hy Overpeinst de Beking der verre afgelegene Heydenen, of de Herstelling der Kerken in Vlaanderen, van waar Hy Oorspronkelyk was, welke te Gronde geworpen, onder Kruys en Vervolging zagtede, eenen zeer Harden Dienst, Geestelyk en Lighamelyk, Diende, door Oorlogen der Francen Verwoest, voor der Spanjaarden aanvallen bloot gestelt, van Woord en Sacramenten berooft meer dan Eene Halve Eeuw. O Verwonderensweerdige Raadslag! Ineen Jongeling, die, daar Hy onder (zynes) Moeders, of Eener Huis-Vrouwen Omhelzinge, En (zyner) Vrienden Geluk-Wenschingen, een Rykelyker Staat, gelyk de uitkomst naderhand heeft geleert, konde genieten in zyn Vaderland, voor de Liefde van Moe-

§. 49.
VIII.

Beslyt
uyt 't
Voorbeel-
dig Gediag
van de
Heer
Hoornbeek
zelf.

Moeder, Broeders, Susters, Kiest 't Kruys van Christus, Verre Reyzen, Armoede, Smaatheden, Gevaren, aan welke Hy zig geerne, by na nog in zyn Jongelingschap, voor Christus wil bloot stellen.

§. 50. Te weten: 'T Bloed der Geloofs-Belyderen van Christus, vloeyde §. 50.
door Zyne Aderen, Hunne Goderugt had Hy als by Erfenis, Hy was ^{Atgeleyd}
een Regt-aardig Nakrooft van Ballingen om Christus Wille, Hy ^{uyt zyn}
zonde aan zyn Vaderland weder geven (en besteden) het Leven, ^{Afkonitt}
dat ^{en Gelligt.}
Hy in zyne Groot-Vaderen van 't Zelve ontfangen hadde. Of liever
Hy was vol van God, en Gods Geest woonde in Hem, als in een Tem-
pel, Hy stond Den, in zyne Ledematen Naakten, Armen, Balling zyn-
den, en vernederden, Christus te volgen over Zee, over Land, tot de
Garamentes * en Indianen, op dat Hy Hem, eindelijk Lens Verheerlykt
in den Hemel mogte vinden.

§. 51. Om dit te verstaan, diend geweten, dat Zyn Vaders-Vader en §. 51.
Moeder Johannes Hoornbeek en Maria Verhulst, gelyk dezelve Levens ^{Opgel-}
Beschryver te vooren hadde gemelt, uyt ^{deit door}
Vlaanderen, om de Vervolging ^{de Vetta-}
Gevlugt waren na Haarlem in Holland in 't Jaar 1584. Zynde van Bedryf ^{ler.}
een Koopman. En al voor Dezen Johannes, was reeds in die Benauwde Ty-
den, onder dat Gellagte, Zo 't My Toeschynt, ymand Leraar of Onderling
gewest. Want agter de Acte van de Eerste en Oudste Vergadering der Gere-
formeerde Kerken onder 't Kruys, gehouden tot Wesel, in 't Jaar 1568, vond
ik eertyds onder de geene, die de zelve, Of als Mele-Leden, Of naderhand,
als Toestemmende, gelyk van ouds de gewoonte was, ondertekent hebben,
ook eenen Pieter van Hoorebake, Hoedanig de Oude Spelling was van
de Naam Hoornbeek, gelyk my voortstaat, dit Laaste uyt den Mond van
wylen den Heer Raad-Pensionaris Hoornbeek, te hebben gehoord.

§. 52. Och of veele! (gaat Professor Stuart voort) hadden dezelve zin, §. 52:
't zelve Gemoed, En zогten niet alleen den Verheerlykten Christus ^{Aanmer-}
in Holland, Maar den Vernederden in de Oostenryksche Landen, en ^{king van}
den Onbekenden, in beyde de Indiëns. Veele aanbiddten wel Christus ^{Prof. Stuart}
op den Berg, welken zy vlieden aan 't Kruys; Zy Bouwen graag ^{over de}
een Tabernakel op Thabor, Maar zy schuwten Golgotha; Zy bewoo- ^{verflauwing}
nen Breede Huizen, en nemen de Eerste Predik-Stoelen in 't Vader- ^{ind. t Struk.}
land in, maar schrikken voor Vremdelingschappen, (of Baytens-Landche ^{in zyn}
Reyzen) Banden, Zeen, Schepen, Africa, America, Asia, Of zy moeten ^{tydt te}
Wanhooopen van een Beroep in Nederland te (zullen krygen.) Dan ^{ginnende.}
en is Niet Christus zoeken, en Prediken, Maar Zig zelis.

En nogtans zoude het te wenschen wezen, dat alle die Ledig op de Mark-
(staan) wagten, zig tot eene Vergelegene Wijnvaard van den zelden
Huys-Vader mogten begeven. Wy zyn zeker aan God, en aan de
Broederen meer schuldig, als wy aan Hun wedergezen. Ik zrees

* Een Volk al Verre in Africa ten Westen (Cellar. p. 254.) gelyk
de Indianen na 't uiterste van Asia in 't Oosten.

64 PROFESSOR HOORNBEEKS SORG EN RAAD.

zeer, dat de Jesuiten en Monniken ons veroordeelen zullen in den Laafsten Dag, die gelyk de Pharizeen Land en Zee omreyzen, Op dat zy Overkoomelingen zouden krygen, meer voor den Paus, als voor Christus. *'T past Ons, Ons past het, grooter zorge te dragen voor de Eere Gods, 't Ryke van Christus, en de Beking der Heydenen, Nu ons 't Oosten en Westen geopend, en de Zee vry is, gelyk Hy in zyn laaste Werk zelf breed sprakelyk Toont.*

Ende God heeft de Wenschen van zyn Getrouwe Knecht niet Lange te Leur gestelt, maar heeft Hem verhoort na wensch en boven wensch, wordende Hem voorgesteld een Naby zynde Kruys-(Dienst,) En zynde Hem aangeboden, de Beroeping tot de Gemeente van Keulen, een Ruym en Doorluchtig gedeelte zeker van den Wyngaart van Christus. *Want Christus wilde niet dat Hy verder zoude uytloopen, alzo Hy wat te swak van (Lighaams) Kragten was, om zodanige moeijelykheden te dragen. Ende zullende meer nuttig zyn in Nederland, om zyne groote Geleerdheyt, welke onder 't Kruys zoo zeer niet word vereyscht. Dus verre de Professor Stuart.*

§. 53.
De heer
Hoornebeck
leert in t
Bechuyven
van deze
zyne Sorg
en Raad
Aangaande
de Evangelie
Pre-
dig in O. A.
en Nij-
Indiën.

§. 53. Waar uyt ten klaarsten blykt, dat de Heer Hoornbeek, van zyne Jeugd af aan, zelfs Gebrand heeft van Begeerte na 't Werk, dat Hy, nu Oud geworden in dit in zyn laaste Werkje *Anderen* zegt sinakelyk te maken. Hy had dit Onderwerp, Zoo de Uytgever, dezelve de Professor Stuart, in de Voorreden ons zegt, *in eenige Disputen opentlyk in de Academie tot Leyden ter Betwisting voorgesteld; Naderhand die Herlezen; En Voor 't grootste gedeelte Beschaaft; Maar, door de Dood voorgekoomen zynde, niet geheel kunnen volbrengen.* Waaronne ook den UYTGEVER erkent dat wel eenige Onvolmaaktheit in 't Werkje konde wezen, Zoo nogtans, dat Hy den Leezer verzekert, dat Die, 't Zelve Lezende, Doorlezende, Herlezende, en ook Tienmaal herhalende, Duyzendmaal genoegens daar in Scheppen zal. Voegende daar By, *Och of yemands Edelmoedige Ziel, aangezet door een Iver voor Gods Huys, Opgewekt wierd, om 't Brave Werk in de Moedertalen over te zetten, de Nederlandische Voornamentlyk en de Indiaansche, op dat ook de Ongeleerden na Indiën varende, Leeren zouden de Manier om Heydenen te Bekeeren.* Te weten, om dat gelyk de Heer HOORNBEEK zelf zegt, Lib. I. Cap. I. in fine, „Drie Dingen in dit Werk wierden beoogt. Eerst, te geven een „korte Historie of Kort-Begrip van de Heydenen zoo Oude als Latere. Zoo „veel aangaat hunne Gods-Diensten. Ten Tweden Eene Reden-Twisting „daar over, met op te halen de Hoofzakelykheden van onze Verschillen „met Hun. Eindelyk den Raadslag, om, 't geen 't Eynde van alle Reden- „Twisting moet wezen, te bevorderen Hunne Beking en Saligheit. „Hier Eyndigen wy dit ons Vertoog, zullende Over dit laaste Stuk mogelyk op een Ander Tyd, de Gedagten van den Heer Hoornbeek, den Nederduytischen Lezer Mededelen, en Ophelderen.

192
/1:16:-
8904



